ARH Diss. B-27020

TARTU ÜLIKOOL

Filosoofiateaduskonna Ajaloo Osakonna Eesti ajaloo Õppetool

Kersti Pedak

Tartu Ülikooli raamatukogu 1919-1940. Fondid ja nende kujunemine

Diplomitöö

Juhendaja: ajaloo knd. Hain Tankler

Tartu 1996

Kaitsmiseks vastu võetud.

[signature]

30.12.96

SISUKORD

SISSEJUHATUS 3

I TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMISE ÜLDPÕHIMÕTTED JA OSAKONDADE (FONDIDE) STRUKTUUR 6

1.1. Tartu Ülikooli raamatukogu komplekteerimise üldpõhimõtted 6

1.2.1. Välismaise kirjanduse osakond 15

1.2.2. Käsikogu ja arhiivkogu 16

1.3. Eesti ehk Estica osakond 19

II TARU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU TÖÖKORRALDUS JA EELARVE 23

2.1. Tartu Ülikooli raamatukogu seisukord aastatel 1919-1923 23

2.2. Tartu Ülikooli raamatukogu personal 26

2.3. Raamatukogu komisjoni tegevus 29

2.4. Tartu Ülikooli raamatukogu rahalised vahendid. Kirjanduse ostmiseks ettenähtud summad. 33

2.4.1. Teaduskondadele jaotatud raamatuostusummad 44

III TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMINE SIHIPÄRASTE OSTUD KAUDU 51

3.1. Tartu Ülikooli õppejõudude esitatud tellimisnimekirjad 51

3.2. Tartu Ülikooli õppejõudude osalemine kirjanduse ostmisel raamatukauplustest ja kirjastustest 55

3.3. Koostöö Eesti välisesindustega kirjanduse muretsemisel 57

3.4. Kirjanduse ostmine raamatukauplustest 61

3.4.1. Võõrkeelse kirjanduse ostmine K .F. Koehleri Antikvariaadist 66

3.4.2. Kirjanduse ostmine USA raamatukauplustest 71

IV DUBLETTIDE JA TEADUSLIKE VÄLJAANNETE VAHETAMINE 75

4.1. Dublettide vahetamine 75

4.2. "Tartu Ülikooli toimetuste" vahetamine 86

V ÜLEANTUD KIRJANDUS JA ANNETUSED TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGULE 94

5.1. Üleantud kirjandus 94

5.2. Annetatud kirjandus 99

LÕPPSÕNA 105

SUMMARY 111

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS 113

LISAD

SISSEJUHATUS

Tartu Ülikooli raamatukogu on etendanud Eestis oma aegade jooksul olulist kultuurilist ja hariduslikku rolli. Sealjuures on raamatukogu funktsioon eri aegadel olnud mõneti erinev ning peegeldanud ühiskonna struktuuride ja kultuurisuhete muutumist.

Käesoleva uurimuse objektiks on Tartu Ülikooli raamatukogu areng aastatel 1919-1940, mil koos teiste Eesti Vabariigi raamatukogudega kindlustati oma koht Eesti kultuurielus. Pikkade traditsioonidega õppeasutuse universaalse raamatukoguna olid vaadeldaval perioodil ettevõetud muutused komplekteerimistegevuses ja fondide struktuuri reorganiseerimine olulise tähtsusega teguriks raamatukogu töö kaasajastamisel.

Käesolev töö püüab anda ülevaate selle sajandi kahekümnendatel ja kolmekümnendatel aastatel alustatud ümberkorraldustest ülikooli raamatukogus, mis puudutas kõiki tähtsaid töövaldkondi.

Uurimuse eesmärgiks on peale ülevaate andmise näidata ülikooli raamatukogus kirjanduse muretsemisel toimunud muutusi 1920. ja 1930. aastatel.

Tartu Ülikooli raamatukogu ajalugu on seni tavaliselt leidnud kajastamist Tartu ülikooli üldise arenguga. Seetõttu on vähem valgustatud ülikooli raamatukogu töökorraldust ja kirjanduse komplekteerimist. Sealhulgas on sügavama tähelepanuta jäänud ülikooli õppejõudude roll raamatukogu arengus. Rohkem on trükitud töödes seni käsitletud ülikooli raamatukogu üldisi arengusuundi.

Trükist ilmunud töödest on põhjalikumaks käsitluseks ülikooli raamatukogu juhataja F. Puksoo (1890-1969) eestikeelse ülikooli kümnendale aastapäevale pühendatud teoses "Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929" faktiderikas ülevaade ülikooli raamatukogust. Selles antakse kokkuvõte ülikooli raamatukogu tööst ja arengust kuni 1929. aastani, mis andis käesoleva töö koostamiseks kasulikke teadmisi.

Teise maailmasõja järgsel perioodil ilmus 1968. aastal F. Puksoo artikkel "Tartu Ülikooli raamatukogu 1920. aastail" kogumikus "Teadusliku Raamatukogu

töid" I, mis kajastab põhjalikult ülikooli raamatukogu esimesi tööaastaid. Eriti vaadeldakse ülikooli raamatukogu erinevaid töövaldkondi mitmete autorite poolt kogumikus "Tartu Ülikooli raamatukogu 1918-1940", mis ilmus 1990. aastal "Tartu Ülikooli Toimetuste" sarjas (vihik nr. 910). Me juhindusime koostatud töös mitmetest seisukohtadest, mis on välja öeldud M. Ermeli poolt artiklis Tartu Ülikooli raamatukogu 1919-1940 (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, vihik 22(I), Tartu, 1989. Lk. 109-122). Samasuguse tähtsusega oli vaadeldaval perioodil raamatukogust ettekujutuse saamine kogumik "Fr. Puksoo 1890-1969 (Tartu, 1990), eriti Kaja Noodla kirjutatud artikkel Friedrich Puksoo elu ja töö (Lk. 5-62). Tartu Ülikooli ja tema varade evakueerimist on käsitlenud I. Kukk (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 22(I), Tartu, 1989, Lk. 122-134) ja L. Eringson Tartu Ülikooli Toimetistes (vihik 458, Tartu, 1970).

Keskne osa töö kirjutamisel kasutatud materjalidest moodustab arhiiviaines. Autor kogus arhiivimaterjali Eesti Ajaloo Arhiivis Tartu Ülikooli fondist f. 2100, nim 9. ning Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas Tartu Ülikooli raamatukogu fondist f. 4, nim. 2. Me peame kahetsusega märkima, et Eesti Ajaloo Arhiivis paiknevate materjalide nimestik on kaduma läinud ja seda pole õnnestunud rohkem kui poole aasta jooksul leida. Mõlemast asutusest saadud käsikirjaline materjal oli baasiks sellele tööle.

Töö koostamisel on kasutamist leidnud omaaegne perioodika, mis sisaldas mitmeist küljest ülikooli raamatukogu tegevust. Enam valgustati ajakirjanduses raamatukogule tehtud kingitusi ja raamatukogu kasutamisega seotud probleeme.

Uurimus koosneb viiest suhteliselt iseseisvast osast, mida ühendab raamatukogu komplekteerimisega seotud küsimused.

I peatükis leiavad käsitlemist 1920-ndatel aastatel välja kujunenud kirjanduse komplekteerimispõhimõtted ja sellega seoses toimunud muutused raamatuvara muretsemisel. Puudutatud on raamatukogu osakondade (fondide) struktuuri loomise teemat.

II peatükis vaadeldakse ülikooli raamatukogu töökorraldust, sealhulgas on analüüsitud raamatukogu komisjoni osa raamatukogu arengus. Eelarvelised vahendid

ja kirjanduse ostusummad mõjutasid raamatukogu arengut, mistõttu on nendele küsimustele samuti tähelepanu pööratud.

III peatükis antakse ülevaade välismaalt tellitava ja ostetava kirjanduse komplekteerimisest ning Eesti välisesinduste ja ülikooli õppejõudude vahendusel saabunud kirjandust.

IV peatükis vaadeldakse raamatute ja perioodika dubletteksemplaride ning "Tartu Ülikooli Toimetuste" vahetuse kaudu saadud kirjanduse tähtsust.

Viimases peatükis iseloomustatakse fondidesse ülevõetud ja kingitud kirjanduse osa.

Töö mahulisi piire silmas pidades tuli autoril esitatavast teha valik. Seetõttu jäid lähemalt käsitlemata sundeksemplaride saamise küsimused ja Eesti kaupluste kaudu kirjanduse komplekteerimine.

Tööle lisatud tabelid iseloomustavad ülikooli raamatukokku saabunud trükiste liigilist koostist ja arvulist juurdekasvu.

I TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMISE ÜLDPÕHIMÕTTED JA OSAKONDADE (FONDIDE) STRUKTUUR

1.1. Tartu Ülikooli raamatukogu komplekteerimise üldpõhimõtted

Eesti haridus- ja teaduselu arengu ning rahvusülikooli normaalse funktsioneerimise seisukohalt oli oluline ühe korralikult teaduskirjandusega komplekteeritud raamatukogu olemasolu. Seoses õppetöö algusega rahvusülikoolis 1919. aasta detsembris tekkis üliõpilastel ja õppejõududel vajadus erineva kirjanduse järgi, mida suutis pakkuda ainult ülikooli juures tegutsev raamatukogu. Peamiseks eelduseks raamatukogu tegevuse alustamiseks oli 1920. aastal Sise-Venemaalt tagasitoodud Jurjevi Ülikooli rikkalikud varad. Sellele lisandus 1919./20. aastal käivitunud kirjanduse tellimine välismaalt. mis pani aluse eestikeelse ülikooli raamatukogu fondide sihipärasele täiendamisele. Tartu Ülikooli raamatukogu ei olnud sellel perioodil ainult ülikoolile vajalik, vaid haritlastele kogu Eestist ja laiemaltki. Õppeasutuse raamatukogu funktsioonide täitmise kõrval oli oluline kirjanduse säilitamise ja kogumise ülesanne, sest raamatukogus leidus uuema kirjanduse kõrval palju vanemaid ja haruldasi trükiseid.

Tartu ülikooli õppe- ja teadustöö ning eestikeelsete õppeprogrammide väljatöötamine eeldas ka raamatukogult kirjanduse komplekteerimispõhimõtete ülevaatamist ja vajadusel korrigeerimist. Ülikooli raamatukogul tuli kindlaks määrata missugust kirjandust tuleks esmajärjekorras komplekteerida ja milliseid teid kirjanduse muretsemisel kasutada. Raamatukogule komplekteeritava kirjanduse põhialused töötas välja ülikooli raamatukogu juhataja F. Puksoo 1921. aasta jaanuariks, kui raamatukogu juhataja esitas ülikooli valitsusele kinnitamiseks Tartu Ülikooli raamatukogu ajutised määrused. Pikkadeks aastateks kehtima jäänud määruste § 1 kinnitas , et Tartu Ülikooli raamatukogu muretses uurimis- ja õppetööks tarvisminevat

kirjandust kõikidelt teadusaladelt ja kogus eriti kõiki eestikeelseid ja Eestisse puutuvaid raamatuid ning kirjatöid.[1]

Raamatukogu esimesed ja ainsad komplekteerimispõhimõtted perioodist 1919-1940 arenesid aastate jooksul praktilise tegevuse käigus, kuid ei muutunud oluliselt. Kuna kirjanduse muretsemine sõltus raamatukogutöötajate oskustest, ülikooli õppe- ja teadustöö suundadest ning oli enamasti piiratud rahaliste vahenditega, siis võisid komplekteerimistulemused erineda oluliselt aastate lõikes. Kõige enam mõjutasid kirjanduse saamist siiski raamatukogule eraldatud raamatuostusummad, sest enamus õppe- ja teaduskirjandust tuli osta välismaa raamatukauplustest./Vt. pt. 2/. Eelarve summadest suudeti muretseda kirjandust kõikidele ülikooli teaduskondadele vastavalt vajadustele.

Fondide täiendamisel kirjandusega võttis raamatukogu aluseks ülikooli üldise struktuuri. Nii uudiskirjanduse muretsemisel kui ka perioodiliselt toimunud järelkomplekteerimisel arvestas raamatukogu erinevate allüksuste profiili ning ülikooli tegevust. Et 1919. aastal alustas tegevust seitse teaduskonda, siis tuli kirjandust komplekteerida paljudelt erinevatelt aladelt. Ülikooli raamatukogu kasutajaskonna vajaduste seisukohalt oli oluline kirjanduse saabumine kõikidelt teadusaladelt. Juba enne sõjasündmusi Euroopas oli endise tsaaririigi ülikooli raamatukogus esindatud kirjanduse valik mitmekesine, kuid uute õppeainete juurdetulek laiendas veelgi komplekteeritava kirjanduse ulatust. Fondides paigutati trükiseid 16 erinevasse osakonda.

Ülikooli raamatukogu tegi endale ülesandeks muretseda teaduslikku- ja õppekirjandust: õpikuid, teaduslikke ajakirju, teadusasutuste väljaandeid, väitekirju, ajalehti, kaarte.

Kirjanduse komplekteerimisel peeti kinni põhimõttest, et õppeasutuse raamatukoguna on selle peamiseks ülesandeks fondidesse saabunud teadusliku kirjanduse abil aidata Eesti ainukese ülikooli üliõpilastel ja õppejõududel tutvuda uuema õppe- ja teaduskirjandusega ülikoolis õpetatavatelt erialadelt.

---

[1] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 1.

Kirjasõna muretsemisel oli raamatukogu eesmärgiks anda Tartu Ülikooli õppejõududele ja üliõpilastele raamatute kasutamise näol võimalus omandada vajalikke teadmisi. Noor Eesti Vabariik vajas palju erialaspetsialiste (arste, õpetajaid, keemikuid, ajaloolasi jne.), mistõttu oli oluline, et raamatukokku muretsetakse vajalikul hulgal õppe- ja teaduskirjandust, mis aitaks tutvustada uuemaid teadussuundi.

Kirjanduse komplekteerimisel pidi raamatukogu juhataja ja raamatukogu komisjon arvestama noore Eesti riigi kehva majanduslikku olukorda. Raamatukogu eelarve ei võimaldanud muretseda esialgu kaugeltki kõiki üliõpilasi ja õppejõude rahuldavat raamatuvara. Eriti raske ja kulukas oli hankida võõrkeelset õppe- ja teaduskirjandust. Kuid silmas pidades ülikoolis arendatavat õppetegevust, muretses ülikooli raamatukogu kirjandust kõikidele erialadele. Kui arvestada, et senini olid suuremad Tartu raamatukogud (Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu, Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu) vastavalt ajalooliselt väljakujunenud komplekteerimisprintsiipidele suunatud siiski rahvusteaduste edendamisele, siis ülikooli raamatukogu komplekteerimispõhimõtteks jäi koguda kirjandust laiemalt. Kirjanduse muretsemisel peeti silmas arstiteaduse, õigusteaduse, loodusteaduste, matemaatika, keele- ja kirjandusteaduse jpt ülikooli erialade õppesuundi. Raamatukogu ülesandeks oli varustada üliõpilasi ja õppejõude igapäevases töös vajaliku kirjandusega erialast või teaduskonnast sõltumata. Ülikooli raamatukogu stabiilne ja tasakaalustatud komplekteerimine kõikidel aladel saavutati tänu heale koostööle ülikooli ja raamatukogu vahel.

Uudsena võib käsitleda F. Puksoo soovi, et ülikooli raamatukogu fondides oleks võimalikult hästi esindatud eesti kultuuri, ajalugu, geograafiat ja majandust käsitlevad tööd. Selle juures ei taotlenud ülikooli raamatukogu rahvusraamatukogu ülesandeid, vaid püüdis hankida olulisemat kirjandust kõigilt teadusaladelt.[2] Erinevalt tsaaririigi raamatukogust, kuhu komplekteeriti enamasti vene- ja saksakeelset teaduskirjandust ja perioodilisi väljaandeid, pöörati nüüd Tartu Ülikooli raamatukogus suuremat tähelepanu ka Eestiga seotud trükiste hankimisele. Eestikeelse trükisõna

---

[2] F. Puksoo. Teaduslikud raamatukogud // ERK.. 1937. Nr. 5-6. Lk. 131.

aktiivsem kogumine polnud tähtis mitte ainult Eesti-ainelist õppe- ja teadussuundade arendamiseks ning eestikeelse õpetuse läbiviimiseks ülikoolis, vaid seda ajendasid ka vähenenud võimalused vanemat eestikeelset kirjandust raamatuturult kätte saada. Juba 1921.-1922. aasta raamatukogu aruandes juhtis raamatukogu juhataja tähelepanu eestikeelse raamatu juhuslikule esindatusele. Kuna 1920-ndate aastate alguses müüdud kirjanduse seas oli palju vanemaid eestikeelseid raamatuid, siis pidid raamatukogul vabad summad eestikeelsete teoste muretsemiseks alati olemas olema.[3] Üheks mõõdupuuks kirjanduse hankimisel sai raamatute laiem kasutatavus. Teoste valimisel raamatukokku oli tähtis nende laialdane kasutamine erialase tegevuses. Oluliseks kriteeriumiks oli ka raamatute sisu, sest ilukirjandust ja populaarteaduslikku kirjandust osteti siiski vähem. Suurt rõhku pandi just võõrkeelse (saksa, inglise, prantsuse, soome ja rootsi) muretsemisele.

Eelarvesummade vähesuse ja pidevalt kummitava ruuminappuse tõttu ei saanud raamatukogu omandada kõike, mida oleks soovinud. Näiteks ei peetud võimalikuks omandada terveid kogusid, kui neis sisalduvad kirjandusteosed ei vastanud ülikooli profiilile või nõudmistele.

Suuremate annetuste ja ostude puhul nõudis raamatukogu alati nimekirju, et teha valik huvipakkuva kirjanduse ja ülikoolis viljeldavate erialade piires. Mõnikord sõitsid raamatukogu töötajad tutvuma kogudega eelnevalt. Lõpliku valiku tegi raamatukogu juhataja. Eriti hoolikalt valiti suuri kogusid, võttes vastu suurema teadusliku väärtusega teosed või sellised, mida hiljem oleks raske hankida, ning praakides välja mittevajaliku. Hoolikalt valiti kirjandust 1919.-1922. aastatel mõisnike kogudest ning Haridusministeeriumi vahendusel üle antud kooliraamatukogudest. Koolikogudes oli ülekaalus uuem ilukirjandus, mida komplekteeriti vähe. Raamatukogu oli huvitatud eriti vanemast eestikeelsest kirjandusest, mida nendes kogudes võis samuti leida. Raamatukogu soovis komplekteerida kõige uuemat kirjandust ning püüdis üldiselt vältida kordustrükkide suurt osakaalu raamatukogus. 1930-ndate aastate teisest

---

[3] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 104 p.

poolest ilmusid trükist paljud ülikooli õppejõudude poolt koostatud õpikud, mis sundis raamatukogu muutma oma komplekteerimispõhimõtteid. Välismaalt ostetavate õppematerjalide tellimine vähenes tunduvalt, kuigi õppejõudude palvel muretses raamatukogu ka enam kasutamist leidnud õpikuid. Nii tellis raamatukogu metsaosakonna jaoks 1927. aastal mitmete saksakeelsete õppematerjalide uuemaid kordustrükke.[4]

Tartu Ülikooli raamatukogus komplekteeriti võõrkeelset teaduslikku kirjandust ühes eksemplaris, nagu see oli tavaks ka teistes ülikooli raamatukogudes. Üldfondi sattus igast trükisest vaid üks eksemplar, kuna ülejäänud paigutati dublettide hulka. Viimaseid sai vahetada teiste raamatukogudega välismaal ja Eestis. Erandkorras muretses raamatukogu lugejate jaoks lugemissaali paigutatud kohalkasutatavatest teatmeteostest mõnikord ka teise eksemplari. Kuigi teoste väike eksemplaarsus tekitas probleeme ülikooli raamatukogu kasutajate hulgas, jäi raamatukogu kindlaks põhimõttele, et omandab üldjuhul teadusliku uurimise otstarbel neid trükitooteid, mida ei suuda või ei tarvitse muretseda isiklikult õppejõud ja üliõpilased. Kõigepealt püüti osta monograafiaid ja teaduslikke ajakirju, sest nende kallis hind ei soodustanud nende muretsemist erakogudesse.

Kirjanduse täiendamisel võeti eesmärgiks hankida rohkem uuemat võõrkeelset trükist, aga mitte suurendada vanema kirjanduse osakaalu fondis. Juba 1920-ndatest aastatest jälgis raamatukogu kirjanduse ostmise puhul, kas muretsetavad raamatud ja ajakirjad on juba varasemast ajast fondis olemas. 1921. aasta aprilli loobuti peaaegu täielikult phil. A. Nuthi raamatkogust. Erakogu sisaldas 579 teost, millest enamuse moodustasid raamatukogu jaoks dubletteksemplarid.[5] Seetõttu võeti arvele ainult 10 raamatut, mida raamatukogus veel ei olnud.

Vanema kirjanduse muretsemisel kaaluti hoolikalt omandatavate teoste väärtust ning vaadati sageli üle varem sellel teadusalal komplekteeritud kirjandus. Fondide otstarbekaks täiendamiseks nõustus raamatukogu vanema teaduskirjanduse

---

[4] EAA, f. 2100, n. 9, s. 43, l. 112.

[5] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 65.

osas muretsema niisuguseid teoseid, mis olid võrreldes teiste erialadega fondis nõrgemalt esindatud. 1923. aastal pakkus Saksa saatkond ülikooli raamatukogule raamatuid, mille hulgas leidus töid Ida-Aasia kohta. Kuna raamatukogus leidus rikkalikult kirjandust selle piirkonna kohta, siis ei omandatud seda kogu.[6] Nii mõnigi kord tuli loobuda trükistest, mida raamatukogu oli nõus omandama osaliseselt, kuid kahjuks sooviti kogu müüa tervikuna. Näiteks pakkus 1924. aastal Küngi raamatukauplus Pärnus müüa eestikeelse kirjanduse kogu, kuid ülikooli raamatukogu soovis osta ainult vanemat osa trükistest.[7]

Ülikooli raamatukogu pidi arvestama komplekteerimisel raamatuostusummade suurusega. Mitmetel juhtudel tuli raamatukogul loobuda haruldase kirjanduse ostmisest. 1927. aastal öeldi ära M. Tõnishofi poolt pakutud poolakeelsest piiblist, mis oli trükitud 1577. aastal Krakowis. Oma puulõigete tõttu omas see suurt bibliofiilset väärtust, kuid raamatukogu eelarve ei võimaldanud nii kallist teost muretseda.[8]

F. Puksoo oli arvamusel, et pearaamatukogu vajab komplekteerimist isegi aladel, kus osa vajadusi on võimalik rahuldada instituutide raamatukogude kaudu.[9] Õppeasutustele ja pearaamatukogule tellitava kirjanduse dubleerimise ärahoidmiseks ostis ülikooli raamatukogu Toomemäele rohkem laiaulatuslikke uurimusi ja üldkäsitlusi, mis oma huvitava sisuga pakuksid huvi ka väljastpoolt ülikooli. Alates 1921. aastast oli väliskirjanduse ostmine tervikuna koondatud raamatukogu kätte, sealhulgas teenindati ka allasutuste raamatukogusid. Tartu Ülikooli raamatukogu komplekteeris kirjandust teistele ülikooli allasutustele arvestades nende õppe- ja teadustöö peamisi suundi. Allasutuste raamatukogudele komplekteeriti ainult erialast kirjandust. Õppetööks osteti neile vajaduse korral kirjandust ka mitmes eksemplaris, kuid püüti vältida samade teoste tellimist erinevate teaduskondade õppetoolidele.

---

[6] EAA, f. 2100, n. 9, s. 18, l. 250.

[7] EAA, f. 2100, n. 9, s. 19, l. 261.

[8] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 54.

[9] EAA, f. 2100, n. 9, s. 141, l. 191.

Sellega kujunes juba 1920-ndatel aastatel välja komplekteerimispõhimõte, et pearaamatukogu ning teadus- ja õppeasutuste raamatukogud täiendaksid end vastastikku.[10] Võib oletada, et pearaamatukogus esindatud teaduskirjandus oli mõnevõrra paremini ja suuremas valikus komplekteeritud. 1930-ndate aastate alguses muretseti uuemat kirjandust enam kui 70-le õppe- ja teaduseasutusele. Kolmeteistkümne aasta jooksul oli allaasutuste raamatukogudesse muretsetud 140 000 teost.[11]

Eestikeelses ülikoolis alanud õppetöö eeldas uuemate õpikute muretsemist raamatukokku, sest senini kasutusel olnud 19. sajandi õppekirjandus ei sobinud enam paljudele erialadele. Valdavalt vene- ja saksakeelsed õppematerjalid olid sisult vananenud ning seoses uute õppekavade väljatöötamisega muutusid teinekord lausa kasutuskõlbmatuteks. Väga paljudel uutel erialadel (põllumajandus, pedagoogika, eesti keel, kaubandus jne.) puudus vajalik kirjandus üldse. Iseseisvaks tööks olid üliõpilastele vajalikud kaasaegsed õpikud, mida raamatukogu püüdis oma komplekteerimistegevuses arvestada. Kui endise Jurjevi Ülikooli raamatukogu fondides olid õpikud esindatud suhteliselt tagasihoidlikult, siis eesti ülikooli raamatukogu seadis eesmärgiks muretseda põhiõpikuid vähemalt ühes eksemplaris.[12] Õppekirjandus pidi vastama oma sisu poolest kõrgkoolis läbiviidava õppetöö tasemele. Raamatukokku ostetud õppekirjandus pidi vastama oma sisu poolest õppetöö programmidele. Esimesel kümnel aastal tuli piirduda enamasti võõrkeelsete õpikute tellimisega, kuid paljudel aladel puudus eestikeelne õpik veel ka 1930-ndatel aastatel. !919.-1930. aastatel ilmus ainult viis eestikeelset kõrgkooli õpperaamatut.[13] Nende vähesust ja puudumist püüti korvata mitmesuguste võõrkeelsete monograafiate ja

---

[10] E. Vigel. Ülikooli õppeasutuste raamatukogud // Üliõpilase käsiraamat. Trt., 1931. Lk. 178.

[11] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 545.

[12] F. Puksoo. Vastuseks kui on nälg raamatute järgi. // Üliõpilasleht .1928. Nr. 1-2 Lk. 4.

[13] Tartu Ülikooli ajalugu. 1918-1982. 3 kd. Tln., 1982. Lk. 64.

teaduslike ajakirjade tellimisega. Palju uuemat õppekirjandust komplekteeriti seminariraamatukokku. Õpikuid komplekteeriti eelkõige ülikoolis õpetatavat üliõpilaste huvisid arvestades ning seetõttu ei võetud fondi kuigivõrd kesk-ja algkooliõpikuid (v.a. eestikeelsed õpikud).

1920-ndatel aastatel pöörati suuremat tähelepanu õppematerjalide tellimisele, kuid järjest suurenev tähelepanu teadustööle 1930-ndatel aastatel, eeldasid üha enam kirjanduse ostmist kitsamatelt erialadelt. Teaduskirjanduse osa suurenemine oli iseloomulik välismaalt tellitud kirjandusele, sest selleks ajaks oli komplekteeritud õppetöö vajadusteks eestikeelseid õpikuid. Spetsiifilist teaduskirjandust komplekteeriti valdavalt ülikooli juures tegutsevate uurimisasutuste raamatukogudesse, kus nende teoste kasutajate hulk oli suurem. Üldisema sisuga uurimused olid esindatud ka pearaamatukogus.

Oluliselt kasvas aastatel 1920-1940 mitmesuguste jätkväljaannete ja perioodika muretsemine välismaa kauplustest ning ka vahetuse teel. Mõistetavalt oli kasvanud kirjanduse avaldamine, kitsenenud ja sihipärastunud selle temaatika. Suuri edusamme astusid edasi maailma ulatuses eriti loodusteadused ja meditsiin. Seetõttu informatsioonivajadused muutusid operatiivsemaks, ajakirjanduse osakaal selle levitamisel suurenes. Väljaanded paisusid ja hakkasid seejärel lõhenema. Fondi täiendati kogu aeg erinevate erialaajakirjadega, mis pidid kajastama uuemaid teaduse saavutusi. Üldiselt püüti jätkata nende ajakirjade ja seeriaväljaannete ostmist, mida oldi varasematel aastatel komplekteeritud. Raamatukogu püüdis vältida selliste teaduslike ajakirjade muretsemist, mis olid esindatud teistes Tartu raamatukogudes ja teadusasutustes.

Üheks tähtsamaks kriteeriumiks oli põhimõte, et raamatukogu muretses oma fondi kirjandust, millel oli suur teaduslik väärtus ja mis sisaldas kõige värskemat erialast teavet. Erandiks võisid olla vaid mõned haruldased teosed, mille väärtus aja jooksul pigem kasvas kui kahanes.

Kuna raamatukogul tuli rahuldada eelkõige lugeja huve, siis ei olnud ülikooli raamatukogu eesmärgiks hankida trükiseid kogumise ja säilitamise jaoks. Erandiks olid ainult käsikirjalised ja haruldased trükitooted, mida raamatukogu muretses ka

antikvaarsel teel. Ülikooli raamatukogu juhatajale oli antud õigus muretseda raamatukokku trükiseid ka antikvariaatide kaudu (Tartu Ülikooli raamatukogu ajutine määrus § 22). Seda võimalust kasutas F. Puksoo harva.
Ülikooli raamatukogu ei olnud huvitatud vanema teatmekirjanduse ostmisest. Kalli, kuid olulise teatmekirjanduse muretsemisel loobus F. Puksoo 1937. aasta jaanuaris näiteks uue "International Who's Who"tellimisest, kuna paar aastat vanem väljaanne oli juba olemas.[14]

1.2. Tartu Ülikooli raamatukogu osakondade (fondide) struktuur

Peale igapäevaste raamatukoguelu puudutavate probleemide lahendamise tuli 1920. aasta lõpus otsustada ka fondides sisalduva kirjanduse otstarbekas jaotamine ja paigutamine riiulitele. Seoses muutunud komplekteerimispõhimõtetega kujunes ülikooli raamatukogus 1920-ndatel aastatel välja uus osakondade (fondide asemel kasutati nimetust osakond) struktuur, mille kasutuselevõtt lihtsustas raamatukogu tööd ning järgis kaasaegseid raamatukogunduse reegleid. Osakondade struktuuri muutumise põhjuseks oli ka vajadus rohkem tähelepanu pöörata eestikeelse ja Eesti kohta kirjutatud kirjanduse komplekteerimisele. Ümberstruktureerimise eesmärgiks ei olnud endise fondi koostise lõhkumine, vaid seda ajendas konkreetne vajadus luua juurde uusi enne evakueerimist puudunud osakondi.[15]

Rahvusteaduste huvide seisukohast nähti ette kirjanduse jaotamine kahte põhiossa. 1921. aasta kevadel otsustas raamatukogu juhataja F. Puksoo raamatukogu komisjoni liikmete nõusolekul moodustada kaks osakonda: üldosakonna ja Eesti kirjanduse osakonna ehk Estica osakonna.[16] Raamatukogu üldosakonda ehk välismaise kirjanduse osakonda paigutati peamiselt välismaalt ostetud või vahetatuse korras saadud võõrkeelne kirjandus ning kaasaegse teaduse vajadusi silmas pidades

---

[14] EAA, f. 2100, n. 9, s. 123, l. 1.

[15] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 191.

[16] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 1.

jaotati osakond kronoloogilisel printsiibil järgmiselt: 1) käsikogu ja 2) arhiivkogu. Käsikokku kuulus uuem, pärast 1895. aastat ilmunud kirjandus, mida raamatukogu külastajad vajasid kogu aeg, ning arhiivkogus säilitas raamatukogu vanemat ja vähem kasutajaskonda omavat kirjandust.

Ka Estica osakonnas kujunes kiiresti välja kaks täiesti iseseisvat fondiosa - Estica ehk eestikeelne kirjandus ning Baltica ehk endisi Balti kubermange (Eesti-, Liivi- ja Kuramaa) käsitlev muukeelne kirjandus.

1.2.1. Välismaise kirjanduse osakond

Suurimaks osakonnaks Tartu Ülikooli raamatukogus kujunes välismaise kirjanduse osakond, mis kahekümne aasta jooksul kasvas raamatute, seeriaväljaannete, mitmesuguste pisitrükiste ning ajakirja- ja ajalehenumbrite juurdemuretsemise teel. Osakonna komplekteerimine toimus põhiliselt välismaalt ostetud kirjandusega, eraisikutelt, ülikooli õppejõududelt ja erineva profiiliga teaduslikelt asutustelt ja seltsidelt saadud kirjandusega ning vähesel hulgal ka dublettide vahetusena omandatud trükistega. Välismaise ehk võõrkeelse kirjanduse osakonda komplekteeris ülikooli raamatukogu teaduskirjandust vastavalt ülikooli profiilile, kõigi erialade vajadusi arvestades. Osakonnas domineeris Euroopa kauplustest tellitud teadusliku ja vähesel määral ka ilukirjandusliku sisuga trükised paljudes maailma keeltes. Kirjandust leidus kõikides tähtsamates keeltes - vene, saksa, inglise ja prantsuse keeles, komplekteerimata ei jäänud ka väikerahvaste kirjandus. Osakonnas võis leida kirjandust läti, leedu, soome, taani, ungari, rootsi aga ka paljudes teistes keeltes, kuigi tunduvalt väiksemas mahus. Tartu Ülikooli raamatukogus olid esindatud raamatud ka teistest maailmajagudest. Kirjandust osteti lisaks Euroopast veel Ameerika Ühendriikide raamatukauplustest. F. Puksoo kirjast Pekingi Teaduste Akadeemia presidendile Li-Yu-Yingile selgus, et 1933. aastal leidus ülikooli raamatukogu

üldosakonnas kokku 12 köidet hiinakeelseid teoseid ning Hiinat käsitlevat kirjandust võis üldse olla umbes 180 köidet.[17]

Kuni 1930. aastani seisid üldosakonnas koos raamatud ja teaduslikud ajakirjad. Alates sellest ajast eraldati välismaised ajakirjad raamatutest.[18] Üldlugemissaali lähedusse paigutatud ajakirjad muutusid oma aktuaalsete teaduslike artiklite kaudu järjest suurema lugejaskonna huviobjektiks.

1.2.2. Käsikogu ja arhiivkogu

1921. aastal käsikokku eraldatud trükised olid enamasti üliõpilaste ja õppejõudude poolt enam kasutatavad teosed. Igapäevaseks õppetööks vajalikku kirjandust sai lugeja kergema vaevaga otsida avariiulitelt, kuhu oli paigutatud trükiseid kõigi üldosakonna komplekteeritava 16 teadusala hulgast. Käsikogu loomise ajal oli selle suurus 5221 teost, mis aga tänu aktiivsele uuema kirjanduse hankimisele võimaldas sinna paigutada üha rohkem vääruslikku õppe- ja teaduskirjandust. Kirjanduse ostmiseks raamatukogule eraldatud summasid kasutati aasta-aastalt üha rohkem kaasaegse hankimiseks, mis tõi endaga kaasa käsikogu suurenemise. 1929. aastal oli seal raamatukogu lugejaskonnale kasutamiseks juba üle 12 000 teose.[19]

Käsikogu loomise mõtte algatajaks oli F. Puksoo, kes juba 1919-1920. aasta raamatukogu aruandes kirjutas vajadusest jagada üldosakonda paigutatud kirjandus kronoloogilisel printsiibil kaheks osaks.[20] Vajadus luua käsikogu oli olemas juba Jurjevi Ülikooli raamatukogus, kus probleemi lahendamiseks eraldati üksikutest

---

[17] EAA, f. 2100, n. 9, s. 90, l. 65.

[18] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92, l. 340.

[19] Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli 1919-1929. Trt. 1929. Lk. 322.

[20] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 192 p.

osakondadest mõned vajalikumad alaosad.[21] Seoses endise vene ülikooli raamatukogu tagasisaamisega oli võimalik osakondi ja nende alaosasid ümber paigutada. Selline osakondade jaotamine aitas kokku hoida nappi hoidlapinda ning suurendas tunduvalt lugejaskonna võimalusi raamatukokku saabuva kirjanduse kergemaks leidmiseks.

Käsikogu moodustamiseks eraldasid töötajad seni üldfondis seisnud 20. sajandi teaduskirjanduse. Esialgu asetati sinna teosed, mis olid trükitud pärast 1895. aastat. Käsikokku lülitati pidevalt juurde uuemat raamatukokku saabunud kirjandust kõigilt teadusaladelt ning vananenud ja vähese kasutajaskonnaga teosed viidi aastate jooksul tagasi arhiivkokku.[22] Seose Tartu Ülikoolis alanud õppetööga vajasid kasutajad pidevalt õpikuid ning seetõttu liideti lisaks uuemale kirjandusele käsikogusse ka raamatukogus leiduvad vanemad õpikud. Käsikogus asuvaid vanemaid õpikuid kasutasid üliõpilased eriti aktiivselt ülikooli tegevuse algaastatel. Õpikuid õnnestus 1920-ndatel aastatel uuendada ainult välismaalt tellitud võõrkeelse õppekirjanduse abil, sest emakeelsed kõrgkooliõpikud esimestel tööaastatel puudusid. Seetõttu tuli raamatukokku komplekteerida õppekirjandust ka keskkooliõpikute baasil.

31. jaanuaril 1922. aastal toimunud raamatukogu komisjoni koosoleku otsuse alusel kujunes alles loodud käsikogus välja uus raamatute paigutamise kord. Senini raamatukogus kasutusel olnud süstemaatilise liigituse asemel soovis raamatukogu juhataja F. Puksoo paigutada raamatud ruumi kokkuhoiu huvides formaadi järgi.[23] Seoses õppejõududele antud võimalusega valida raamatukogus riiulitelt ise kirjandust oli vastuseis sellele uuendusele raamatukogu komisjoni õppejõudude seas tugev. Siiski saavutas F. Puksoo läbirääkimiste tulemusena kompromissi komisjoni liikmetega ning käsikogus asetati juurdetulnud teosed riiulitele omandamisjärjekorras. Kõige värskem teaduslik kirjandus oli leidnud koha osakonna lõpus, mis hõlbustas ka raamatukogu kasutajatel saada uuemat informatsiooni oma eriala raamatutest, mis olid just komplekteeritud. Vastavalt raamatukogu juhataja plaanile muuta käsikogus olevate

---

[21] Samas, l. 173-174.

[22] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 1.

[23] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 221, l. 33.

raamatute paigutamise korda ning mõningate teadusalade koondamisel, mis olid Eesti ülikoolis juurde tulnud, otsustas raamatukogu komisjon 1922. Aasta jaanuaris jaotada käsikogus paiknevad raamatud järgmisteks osakondadeks: I - bibliograafiaalased ja teatmeteosed, II - keeleteadus, III - usuteadus, IV - õigusteadus, V - arstiteadus, VI - filosoofia ja pedagoogika, VII - geograafia, VIII - riigiteadus, IX - agronoomia, X - loodusteadused, XI - tööstus- ja kaubandus, XII - matemaatika, XIII - ajalugu, XIV - kirjandus ja kunst, XV - kirjanduslugu, XVI - üldkirjandus.[24] Samaajal säilis arhiivkogus endises Jurjevi ülikooli raamatukogus kasutusel olnud sisuline (süstemaatiline) liigitus.

Käsikogu esimesse osakonda kuuluvad teosed (bibliograafiad ja teatmekirjandus) pandi üldiseks kasutamiseks kõigile raamatukogu külastajatele lugemissaali, kus sai kirjandust lugeda laenusedelit täitmata. Lugemissaali olid koondatud kõik bibliograafiad, entsüklopeediad, sõnaraamatud, mitmesugused bibliograafilised leksikonid ja muud teatmeteosed.[25] Teatmekirjandus ja kõik üldteosed moodustasid lugemisruumikogu, mis olid lugejatele kasutamiseks ainult ülikooli raamatukogu ruumides. Teatmekirjanduse väikest eksemplaarsust ja kasutamise lühiajalisust arvestades oli kasulikum seda hoida saalis üldiseks ja püsivaks kasutamiseks. Teatmekirjanduse paigutamine avariiulitele oli saanud tavaks paljudes raamatukogudes.

Käsikogu esimeses osakonnas ehk lugemissaali kogus kujunes välja kindel struktuur. Osakond oli jaotatud kaheks erinevaks osaks. Neist esimesse kuulusid kõik teatmeteosed (sõnaraamatud, entsüklopeediad, bibliograafilised leksikonid, käsiraamatud jm. teatmeteosed) ning teise osa moodustasid kõik raamatukokku komplekteeritud bibliograafiad. Mõlemad käsikogu osad olid raamatukogus paigutatud erinevatesse ruumidesse.

1921. aasta aprillis oli lugemissaalis raamatukogu külastajatele kasutada 1288 teost, millest 499 oli paigutatud teatmekirjanduse ossa ning 789 olid bibliograafiad.

---

[24] Samas, l. 33 p.

[25] EAA, f. 2100, n. 9, s. 60, l. 603.

Kümne aastaga oli lugemissaali teoste arv suurenenud juba 2000 teoseni, millest bibliograafiaid oli 1270 köidet ja teatmeteoseid 730 köidet. Seega oli lugemissaalikogu kasvanud aastatel 1921-1929 märkimisväärselt, mis tekitas raamatukogule uute teoste paigutamisel tõsiseid ruumiprobleeme. Uuemate väljaannete jõudmisel käsikogu esimesse osakonda viidi vanemad ja väiksemat kasutusega teosed ruumi kokkuhoiu huvides ja teoste dubleerimise vältimiseks üle arhiivkokku. 1929. aastal vaadati lugemisruumi kirjandus põhjalikult üle ning sealt viidi arhiivkokku umbes 250 mittetarvilikku teost.

Ülikooli raamatukogu sisaldas palju vanemat kirjandust (enne 1895. aastat väljaantud raamatud), mida raamatukogu kasutajaskond vajas tunduvalt vähem ning mis seetõttu oli paigutatud raamatukogu ruumides mitmele korrusele (I, II, III korrus).

Arhiivkogus sisalduvat võõrkeelset kirjandust kasutasid intensiivsemalt mitmete erialade ülikooli õppejõud ja teised Eesti teadlased, kes oma uurimis- ja teadustöö huvides vajasid uudiskirjanduse kõrval ka vanemat kirjandust. Arhiivkokku kuulusid peale raamatute ka paljude välismaa ülikoolide ja teadusasutuste publikatsioonid. Eriti hinnatud olid vene- ja saksakeelsed dissertatsioonid. Väitekirjade seas leidus töid ka 18. sajandist, mida hindasid kõrgelt välismaa ülikoolide teadlased. Mitmesuguseid välismaa teadusasutustes kaitstud väitekirju sai ülikooli raamatukogu vahetusena ülikooli väljaannete vastu, mistõttu nende tähtsus õppe- ja teaduskirjandusena kasvas veelgi /Lisa 5/.

Üldiselt jäi arhiivkogu juurdekasv käsikoguga võrreldes tunduvalt tagasihoidlikumaks, sest raamatukogu sai vanemat teaduskirjandust väikeste ostusummade tõttu osta ainult juhuslikult.

1.3. Eesti ehk Estica osakond

1920.-1921. aastal saabus Tartusse Voronežist reevakueeritud endise Jurjevi Ülikooli raamaukogu koostisosana ka 3503 eestikeelset ja teisi endisi Balti kubermange käsitlevat muukeelset teost.[26]

Võrreldes endise vene ülikooli raamatukogu komplekteerimissuundadega soovis Eesti Vabariigi Tartu Ülikool muuta kirjanduse muretsemise põhimõtteid eestikeelse trükise osas. Raamatukogu eesmärgiks oli rahuldada eesti haritlaste lugemishuvi kõrvuti võõrkeelse kirjandusega ka eestikeelse kirjanduse osas võimalikult hästi. Selle mõttega loodi 1920. aastal Tartu Ülikooli raamatukogus uus osakond, mis oli puudunud endise vene ülikooli raamatukogus. Kogu eestikeelne ja Eestit käsitlev muukeelne kirjandus koondati üheks tervikuks. Uut osakonda hakati nimetama Eesti ehk Estica osakonnaks. Tartu Ülikooli raamatukogus loodud osakond jagunes kaheks: 1) eestikeelse trükise koguks, nn. Estica koguks ja 2) Eesti kohta avaldatud muukeelse kirjanduse koguks, nn. Baltica koguks. Viimasesse kogusse kuulus Eestit või endisi Balti kubermange käsitlev muukeelne kirjandus ning lisaks paigutati siia ka nendes kubermangudes tegutsenud kirjanike teosed.

Esialgu koondati Estica osakonda kogu raamatukogu üldosakonda komplekteeritud Eesti-alane kirjandus, mis moodustas 1919. aastal raamatukogu üldisest fondist tühise osa, kuid raamatukogus 1920.aastal alustatud komplekteerimistegevusega kasvas aastatel 1921-1925 Estica osakond keskmiselt 800-I000 eestikeelse trükise võrra aastas. /Lisa nr. 2/

Vahetult enne Jurjevi Ülikooli raamatukogu tagasijõudmist Voronežist alustati uue Estica osakonna loomist ning 1919. ja 1920. aasta vahetusel eraldati sinna umbes 1200 eksemplari eestikeelset ja Eesti kohta käivat muukeelset trükist. Samal ajal liideti osakonnaga ka Saksa okupatsioonivõimude pressiosakonnast 1918. aasta oktoobriks saadetud 125 Estica- ja Baltica ainelist trükist. [27]

1919. aastal komplekteeritud kirjanduse seas olid ka eraisikutelt ja raamatukauplustelt kingitusena saadud 50 Estica-ainelist raamatut, mis koondati nüüd uude osakonda.

---

[26] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 192.

[27] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 163.

Annetatud kirjanduse hulgas puudusid siiski olulist teaduslikku väärtust omavad teosed. Seega kujunes enne reevakueeritud kogude saabumist 1920. aasta sügiseks Eesti osakonna suuruseks 1875 trükist, kusjuures dublettidena oli arvele võetud kõigest 100 eksemplari.

1920. aasta sügisel täienes Estica osakond ka Nõukogude Venemaalt reevakueeritud Jurjevi Ülikooli raamatukogu fondides sisalduva eestikeelse ja Baltica-alase kirjandusega. Tagasitoodud kirjanduse hulgas oli ka viies kastis seisnud tsensorieksemplare, mis vene ülikooli päevil leidsid vähest kasutamist. Trükiste seas leidus ka 19. sajandi algusest kogutud eestikeelne trükisõna. Selle hulk polnud esialgu suur. 1828. aastal oli registreeritud vähemalt 62 eestikeelset trükist.[28] Tagasihoidlikult, kuid järjepidevalt saabunud kohalik (läti- ja eestikeelne) trükis oli raamatukogus esindatud väiksel hulgal. Eestikeelse kirjanduse komplekteerimine elavnes mõningal määral 19. sajandi lõpus, kuigi alates 1896. aastast Peterburi Trükiasjade Peavalitsuselt saadud sundeksemplar eestikeelsest ja lätikeelsest raamatutest ei toonud endaga kaasa olulist läbimurret ning kogude äraviimisel Venemaale aastatel 1916-1917 võis raamatukogus olla 3000 eestikeelse teose ringis.

Lisaks tsensorieksemplaridele liideti reevakueeritud raamatukogust Esticasse Baltimaade ajalugu (580 kd.) ja Balti kubermangude kohalikku õigust käsitlev kirjandus (umbes 300 kd.) ja teistest osakondadest kõik Baltimaadesse puutuvad teosed (ligi 100 kd.).[29]

1920. aastal oli raamatukogus Estica osakonnas arvele võetud Balticat 1400 köidet ja Esticat 3500 köidet.[30]

Kuna raamatukogus puudus 1920. aastal eraldi osakond ajalehtede ja ajakirjade paigutamiseks, siis peale raamatute ja pisitrükiste oli Estica osakonnas 26 eesti ajalehe

---

[28] K. Noodla. Eesti raamat Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil // Raamatukogu 1983, jaanuar. Lk. 4.

[29] Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Trt., 1929. Lk. 304.

[30] G. Ney. Meie teaduslikud raamatukogud // Eesti Kool, 1936. Nr. 6. Lk. 227.

ja 28 ajakirja viimased aastakäigud, mis enamuses olid raamatukokku tulnud sundeksemplaridena või siis saadud Eesti Vabariigi Siseministeeriumi vahendusel.[31]

Osa Eesti osakonda paigutatud trükistest moodustasid 1920. aastal ilukirjandus ning teoloogiline ja religioosne kirjandus. Esimese kirjandusliigi vastu näitas lugejaskond 1920-ndatel aastatel üles vähest huvi. Tunduvalt suurema poolehoiu võitis kasutajate hulgas teadusliku sisuga kirjandus, mida aga oli osakonnas ainult 50 eksemplari ulatuses. Estica osakonna juurdekasv 1920.-1940.aastatel toimus ostmise, annetuste, dublettide vahetuse kaudu, kuid kõige intensiivsemaks komplekteerimise allikaks alates 1918. aastast sai riigi poolt Eesti Vabariigi Siseministeeriumi kaudu antav tasuta sundeksemplar eestikeelsest trükistest.

Oskuslik komplekteerimistegevusega, kõikide vahendite ja rahaliste ressursside kasutamine ja erinevad komplekteerimisallikad tagasid Estica osakonnas märkimisväärse juurdekasvu ning 1939./1940. aastaks sisaldas Estica osakond juba 47 125 trükist.[32]

---

[31] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 163.

[32] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 27, l. 27.

II TARU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU TÖÖKORRALDUS JA EELARVE

2.1. Tartu Ülikooli raamatukogu seisukord aastatel 1919-1923

Tartu Ülikooli raamatufondi aluseks meie poolt käsitletaval ajal said endise Dorpati/Jurjevi Ülikooli kogud. Baltimaade rikkalikuma koostisega raamatukogu oli evakueeritud Esimese maailmasõja rinde lähenemisel aastatel 1916-1917 Sise-Venemaale. Venemaa Rahvahariduse Ministeeriumi korraldusel alanud Jurjevi Ülikooli varade ärasaatmine puudutas ka raamatukogu, mille väärtuseks ülikooli õppejõududest moodustatud komisjon hindas umbes 2-3 miljoni rubla. Ülikooli raamatukogu viidi Venemaale kolmes osas. Kõigepealt saadeti 1915. aasta septembris Nižni-Novgorodi haruldased raamatud, käsikirjad, gravüürid ja maalid (849 kasti). 1916. aasta veebruaris-märtsis viidi Permi raamatukogu põhiosa (931 kasti) ning viimasena sattusid 1917. aasta septembris Voroneži inkunaablid ja teine osa käsikirju (55 kasti). 1912. aastal sisaldas raamatukogu tolleaegse raamatukoguhoidja W. Schlüteri teatel 459 693 köidet raamatuid, 247 201 ajakirjanumbrit, 212 432 dissertatsiooni, 774 käsikirja ning 3000 gravüüri.[1] 1920. aasta veebruaris sõlmitud Eesti ja Nõukogude Venemaa rahulepingu (nn. Tartu rahu) alusel kuulusid tagastamisele ka endise Jurjevi Ülikooli raamatukogu varad. Need jõudsid tagasi koos teiste ülikooli varadega 1920. aasta augustikuus. Tartusse oli tagasi jõudnud esimesed 12 kasti haruldasi raamatuid, käsikirju ja gravüüre.[2] 1920. aasta jooksul sai Tartu Ülikooli raamatukogu tagasi enam kui 460 tuhat trükist, mis olid 5 aastat kasutamata seisnud Venemaal. Alles 1921. aasta oktoobris andis Nõukogude Venemaa üle

---

[1] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 192.

[2] I. Kukk. Tartu Ülikooli varade reevakueerimine 1920-1930 // TÜ ajaloo küsimusi XXII(I).Trt., 1989. Lk. 125.

viimased 12 kasti rariteetidega. Kogu Jurjevi Ülikooli raamatukogu fondist jäi puudu umbes 2% kirjandusest umbes 8700 köite ulatuses. Puudujäägi hulka arvas raamatukogu juhataja F. Puksoo ka trükised, mis anti lepingu kohaselt Voroneži ülikoolile. Nende hulgas oli 304 vene päritoluga autograafi, venekeelseid isiku- ja muid käsikirju, venekeelseid raamatuid, gravüüre ja Venemaa-ainelisi joonistusi - kokku 15 165 kuldrubla väärtuses.

Aasta enne rahvusülikooli avamist oli Tartu Ülikooli raamatukogu ruumidesse koondatud umbes 46 000 köidet trükiseid.[3] 1919. aastal oli Toomemäel asuva hoone kolmele korrusele Lõuna-Liivimaa Kunstikaitse Toimkonna abiga paigutatud endiste mõisaomanike raamatukogud. Sõjasündmuste eest varjule toodud kogud ei omanud kaasaegse teaduse seisukohast erilist väärtust ning seetõttu aastatel 1916-1919 kogunenud eksemplaride vääruslikum osa 25 000 köidet lülitati tagasijõudnud põhifondidesse, osa anti üle instituutide raamatukogudele ja ülejäänud viidi üle dublettide hulka.[4]

1919. aasta detsembris moodustasid raamatukogu fondi ühe osa raamatud, mis olid jäänud endise Jurjevi Ülikooli raamatukogu varade evakueerimisel aastatel 1916-1917 paigale. Need olid peamiselt lugemiseks välja laenutatud.[5] Jurjevi Ülikooli raamatukogu lugejatele oli koju antud raamatuid, väitekirju ja ülikooli toimetiste numbreid. Maha jäänud teoste hulgas oli väärtuslikke raamatud 6000-7000, millest suurema osa moodustas keeleteaduslik, ajalooline, geograafiaalane ja usuteadusalane kirjandus. Seoses sõjasündmuste ja Jurjevi Ülikooli tegevuse lõpetamisega Tartus lahkusid paljud vene ülikooliga seotud haritlased, mistõttu väljalaenatud kirjandusest jõudis tagasi ainult tühine osa. Paljud laenatud raamatud jäid tihti sõjakeerises kaduma. Õnneliku juhuse kaudu saadi tagasi endise ülikooli fondist laenutatud raamatuid tagasi veel ka kolmekümnendatel aastatel.

---

[3] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 157 p.

[4] F. Puksoo. Tartu Ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toimetised. Vihik 224. Trt., 1968. Lk. 27.

[5] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 157.

Tartu Ülikooli raamatukogu teise osa moodustasid 1919. aastal raamatud, mis muretseti Saksa okupatsioonivõimude rajatud ülikooli (nn. "landesuniversiteedi") raamatukogule. Selle ülikool tegevus kestis Esimese maailmasõja tingimustes ainult septembrist novembrini 1918. aastal, kuid selle ajaga hangiti sinna märkimisväärne hulk kirjandust. Igasuguste töövahendite muretsemiseks moodustati komisjon eesotsas prof. F. C. v. Krügeriga, kes pidi organiseerima raha, raamatute, õppevahendite jms. kogumist, milleta õpingud polnud mõeldavad.[6] Raamatukogu abipalvetele reageerisid paljud inimesed Eestist ja Saksamaalt. 1918. aasta augustis-septembris saadi 29 annetaja käest 9523 köidet kirjandust, mis enamasti ei omanud siiski suuremat teaduslikku väärtust.[7] Annetajate hulka kuulusid nii "landesuniversiteedi" ülikooli õppejõud (prof. F. C. v. Krüger ise, prof. P. L. Kessler) kui ka eraisikud ja kirikuõpetajad. Oma panuse andsid ka C. G. Mattieseni trükikoda Tartus ja E. Bruhmsi kirjastus Riias. Aastatel 1917-1920 suurenes raamatukogu fond 11 265 teose võrra, mille hulgas oli 9990 raamatut, 649 ajakirjanumbrit ning 626 väitekirja.

1922. aasta lõpus viidi Tartu Ülikooli raamatukogus läbi kogude inventuur ning neis sisalduva kirjanduse hindamine. Ülikooli juhtkonna soovil koostas F. Puksoo aruande mille alusel, et kirjandust oli kokku 10 miljoni Eesti marga väärtuses. 1923. aasta jaanuaris sisaldasid raamatukogu fondid järgmiselt kirjandust.

	köidete arv	ligikaudne väärtus Eesti markades
raamatuid	207 288	51 953 000
nende seas inkunaableid	45	1 000 000
nende seas iluväljaandeid	596	2 980 000
ajakirju	51 837	25 914 500
dissertatsioone	232 948	23 288 550

---

[6] J. Raid. Okupatsiooni ikkes. Tln., 1966. Lk. 10.

[7] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 105.

2.2. Tartu Ülikooli raamatukogu personal

1919. aasta suvekuudel alustas teiste ülikooli asutuste seas tööd ka Tartu Ülikooli raamatukogu. Nii nagu ülikoolil tekkis nõudlus õppejõudude järele, oli ka raamatukogus töö alustamiseks vaja kiiresti leida asjatundlikke inimesi, kes suudaksid organiseerida raamatukogu tööd uutel alustel. Personali leidmine ei olnud 1920-ndatel aastatel sugugi lihtne, sest eestlaste seas puudusid sellel ajal raamatukogutöö kogemustega ning vastava haridusega inimesed. Raamatukogus vaja mineva täpsuse ja hea suhtlemisoskuse kõrval esitati raamatukogu töötajatele kõrgeid hariduslikke nõudmisi. Ülikooli raamatukogu juhataja, raamatukoguhoidjad ja assistendid pidid olema kõrgharidusega, valdama teisi keeli peale kohalike keelte (eesti, vene, saksa) ning oskama lugeda käsikirju.

Detsembrist 1918 kuni augustini 1919 tegeles Tartu Ülikooli raamatukogu sisulise juhtimisega ERM-i asjaajaja Edgar Eisenschmidt, kes oli raamatukogu töö organiseerijaks kuni uue alalise juhataja valimiseni. 1919 .aastal alustasid endise vene ülikooli raamatukogu töötajatest raamatukogus tööd vaid kaks teenijat (ametnikku) J. Uus ja B. Tammelaas. Ainsa raamatukoguhoidja kohale valiti 1919. aasta augustis Karl Duhmberg, kes täitis ka raamatukogu juhataja kohustusi 1920. aastal F. Puksoo äraolekul. Ajalooharidusega ning lisaks Saksamaal loodusteadusi õppinud mitmekülgsete huvidega inimesena tuntud K. Duhmberg lahkus töölt 1920. aasta sügisel ja temast sai geoloogiakabineti assistent. 1919. aasta septembris oli raamatukokku teenistusse asunud viis inimest (kolm teenistujat, kaks assistenti), aasta lõpuks oli raamatukogu kooseisus tööl juba seitse inimest. Ka järgmisel aastal ei suurenenud oluliselt inimeste arv, olles seitsme-üheksa vahel.

Kuna ülikooli raamatukogu töötajate arv, nimetused ja ka ülesanded ei olnud kahel esimesel aastal kindlalt piiritletud, kasutas raamatukogu korraldustöödes 1920-

1921 aastal umbes 50-70 inimest abijõududena. Töömaht suurenes ja oli aastate lõikes erineva ulatusega, seetõttu võeti raamatukokku ka 1922.-1925. ja 1928.-1929. aastatel tööle kaks- kolm ajutist inimest.

1919. aasta suvel toimus konkurss raamatukogu juhataja ametikoha täitmiseks, kus kuulutuse peale reageerisid mitmed erinevate elukutsetega inimesed - kooliõpetajad, kohata kantseleiametnikud ja isegi mõisaomanikud. Raamatukogu juhatajaks valiti Ülikooli Nõukogu otsuse alusel 11. augustil 1919 gümnaasiumiõpetaja ja mõningate raamatukogutöö kogemusega F. Puksoo, kes esialgu raamatukogujuhataja kandidaadina tutvus Toomemäel raamatukogu hoones kogudega ning 1919. aasta oktoobris-novembris sõitis Soome tutvuma sealsete raamatukogude tööga. Alates 1. jaanuarist 1920. aastal kinnitas Ülikooli Valitsus F. Puksoo Tartu Ülikooli raamatukogu juhataja kohale.[8] Raamatukogu juhatajale F. Puksoole iseloomulik missioonitunne ja arenguvõimelisus tagasid raamatukogus alustatud ümberkorraldused. Alates eesti ülikooli asutamisest oli raamatukogu juhataja osakaal raamatukogu juhtimisel tunduvalt suurenenud võrreldes varasemaga. Amet eeldas juhatajalt head orienteerumisoskust raamatukogundusküsimustes, organiseerimisoskust ja algatusvõimet. Raamatukogu juhataja vastutas kirjanduse komplekteerimise, kogude korraldamise ja raamatute kataloogimise eest, organiseeris raamatukogusisest tööd, esitas aruandeid raamatukogu tööst ülikooli rektorile ning kandis esindusfunktsiooni (Raamatukogu ajutiste määruste § 12).

.Töötajate koosseis kujunes välja esimese kahe aastaga, sest 1921. aasta raamatukogu ajutistes määruste ühe osana (§ 7-17) oli Tartu Ülikooli Nõukogu poolt kinnitatud ka raamatukogu juhtimine ja selle koosseisude suurus.[9] Alates sellest ajast kuulusid

---

[8] F. Puksoo. Tartu Ülikooli raamatukogu 1920 aastail // TRÜ toimetised. Vihik 224. Trt., 1968. Lk. 34

[9] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 1

töötajate hulka raamatukogujuhataja, kaks raamatukoguhoidjat, kolm assistenti, neli ametnikku ja kaks teenijat.[10] 1940. aastani oli personali suuruseks 12 inimest.

Soome ülikoolide raamatukogude eeskujul oli Tartu Ülikooli raamatukogu töötajad jaotatud haridustaseme ja tööülesannete alusel teaduslikeks ja tehnilisteks töötajateks. Kõrgharidusega töötajad (raamatukogu juhataja, raamatukoguhoidjad ja assistendid) kuulusid nn. teadusliku kaadri hulka, kes tegelesid komplekteerimise, bibliograafiatööga, kataloogide ja kataloogimisega. Tehnilise töötajate (ametnikud, teenijad) kohustused piirdusid raamatute laenutamise ja fondide hooldamisega.

Raamatukoguhoidja ametikohti oli aastatel 1921-1940 kaks. Üks raamatukoguhoidjatest pidi vajadusel asendama raamatukogu juhatajat selle eemalviibimisel. Ühtlasi olid nad ka raamatukogus loodud kahe osakonna (Estica ja üldosakonna) juhatajateks.[11] Mõlemad raamatukoguhoidjad osalesid ka raamatukogu komisjoni töös. Aastatel 1920-1922 töötas raamatukogus raamatukoguhoidjana tuntud eksliibriseuurija ja bibliograaf Udo Ivask ning 1922.-1923. aastail juhtis üldosakonna tegevust hilisem luuletaja ja kirjandusloolane Villem Ridala.

Pikemat aega olid selles ametis majandushariduse Karl Weltmann (alates 1920. a.) Estica osakonnas ning üldosakonnas hea idamaa keelte tundja Eduard Vigel (alates 1923 a.). Esimesel neist oli olemas ka raamatukogutöö kogemus Kiievi Ülikoolist. Üldse oli ainult viis inimest enne Tartu Ülikooli raamatukokku tööle asumist kokku puutunud raamatukogu tööga .Erialaseid kogemusi omasid F. Puksoo, O. Freymuth, U. Ivask, K. Weltmann ja K. Duhmberg. Suurem osa personalist oli õppinud kõrgkoolis filoloogiat ja ajalugu, kuid leidus majandus-ja matemaatika haridusega spetsialiste. Mitmed valdasid teinekord üsna haruldasi keeli, mis kergendas tööd raamatute komplekteerimisel ja kataloogimisel. Näiteks E. Vigel oskas pärsia, araabia ja türgi keelt, mistõttu töö raamatukogus leiduvate idamaiste manuskriptidega oli talle

---

[10] Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929.Trt., 1929. Lk. 318.

[11] EAA, f. 2100, n. 9, s. 60, l. 599.

eriti meeldivaks kohustuseks. Ladina ja kreeka keelt valdas hästi raamatukogujuhataja F. Puksoo ning äti keele tundjaks oli V. Aavakivi.

Kuna personal oli väiksearvuline, siis pidid raamatukogutöötajad tundma mitte ainult enda töölõiku, vaid vajadusel asendama ka oma kolleegi. Osale tehnilistele töötajatele anti ka iseseisvaid keerulisemaid ülesandeid (kataloogimine, bibliograafiliste nimestike koostamine jne.)

Vaadeldava perioodi teenekamad ja tuntumad raamatukogutöötajad olid assistentidest O. Freymuth (tegeles Baltica-alase kirjanduse komplekteerimisega), Viktoria Aavakivi (koostas sõnastikkataloogi), Oskar Luts (töötas lühiajaliselt hooldades ja komplekteerides Estica osakonda) ja Marta Liblik (koostas alfabeetilist kataloogi) Ametnikest nimetagem esmajoones Linda Metslang-Lao`d (kataloogis eestikeelse osakonna raamatuid) ja Edith Rosenthal (tegeles raamatute inventeerimisega).

2.3. Raamatukogu komisjoni tegevus

Tartu Ülikooli raamatukogu püüdis esimestel uue võimu aastatel välja kujundada oma juhtimisstruktuuri ning arendada tihedat koostööd ülikooli teiste allüksustega eesti- keelse ülikooli ülesehitamiseks. Ülikooli raamatukogu soovis oma tegevuse kaudu aidata kaasa teaduse ja hariduse arengule Eestis.

Ülikooli ja raamatukogu vaheliste sidemete aluseks oli raamatukogu komisjoni tegevus. Juba 1920. aasta mais esines ülikooli raamatukogu juhatajaks määratud F. Puksoo selle loomise ettepanekuga Ülikooli Valitsusele.[12] Ülikooli raamatukogu poolt välja töötatud ja 23. jaanuaril 1921. aastal Tartu Ülikooli nõukogule kinnitamiseks esitatud Tartu Ülikooli raamatukogu ajutistes määrustes fikseeriti ka raamatukogu

---

[12] K. Noodla. F. Puksoo elu ja töö // F. Puksoo 1890-1969. Trt, 1990. Lk. 14

komisjoni loomine ja selle töö alused. Selles dokumendis kinnitatud komisjoni tegevust reguleerivad § 18, 19 ja 21, andsid võimaluse luua raamatukogu juures regulaarselt kokkukutsutav organ.[13] Lõpliku seadusliku aluse komisjoni tööle andis 1925. aastal vastuvõetud ülikooli seaduse § 41.[14]

Heade teoreetiliste teadmiste ja vähese praktilise töö kogemusega raamatukogujuhataja F. Puksoo toetus komisjoni loomisel ajaloolistele traditsioonidele, sest samalaadne struktuur oli tegutsenud ka Dorpati/Jurjevi ülikooli raamatukogu juures alates 1865 aastast. Veel aasta enne eestikeelse ülikooli rajamist toimusid raamatukogu komisjoni kokkusaamised neljal korral aastas ning viimane leidis fikseerimist dokumentides 10. septembril 1918. aastal.[15]

Raamatukogu komisjon oli loodud nõuandva organina Tartu Ülikooli raamatukogu
juurde, et aidata kaasa raamatukogu töö korraldamisele. Läbi raamatukogu komisjoni liikme
te suutis raamatukogu teadvustada probleeme ja oma tööd laiemalt ning üheskoos ülikooli õppejõududega otsida arenguteid. Komisjonis esindatud teaduskondade õppejõudude kaudu oli raamatukogul võimalik kiiresti ja objektiivselt reageerida nende soovidele ning vajaduse korral dialoogi kaudu lahendada üleskerkinud probleeme ja kitsaskohti seoses kirjanduse komplekteerimisega.

Ülikooli raamatukogu komisjoni koosseisu kuulusid raamatukogu juhataja esimehena ning 9 ülikooli professorit või dotsenti, kes valiti erinevate teaduskondade poolt kolmeks aastaks. Teaduskondadest valitud esindajate arv sõltus nende suurusest ning vastavalt sellele oli komisjonis filosoofia- ja matemaatika-loodusteaduskonnast kummastki 2 esindajat, usu-, põllumajandus-, arsti-, loomaarsti- ja õigusteaduskonnast igaühest 1 liige.[16] 1927. aastast peale liitus komisjoniga ka õigusteaduskonna teine

---

[13] TÜR KHO, f. 4, n.2, s. 25, l. 2.

[14] Riigi Teataja 1925 Nr. 122-123. Lk. 841-845.

[15] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 6.

[16] Samas, l. 2.

liige majanduse osakonna esindaja.[17] Komisjoni kuuluvate õppejõudude ja raamatukogutöötajate nimekiri avaldati 1921. aasta teisest poolest igal semestril "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kavas".

Raamatukogu komisjon alustas tööd 1921. aasta kevadel, kui ülikooli raamatukogus algas uuenduste ja ümberkorralduste periood. Selles töös abistasid raamatukogutöötajaid ja juhatajat ka raamatukogu komisjoni liikmete teadmised. Vastuvõetud otsused kujunesid tihti välja konstruktiivsete väitluste käigus ning avaldasid hiljem pikaajalist mõju raamatukogu arengule. Siiski mitte alati ei suutnud F. Puksoo kavandatud plaane ellu viia komisjoniliikmete tõsise vastuseisu tõttu. Tavaliselt iseloomustas raamatukogukomisjoni liikmete tegevust 19 tegevusaasta jooksul koostöövalmidus, osavõtlikkus ja tähelepanelikkus raamatukogutöös tekkinud probleemide lahendamisel.

Raamatukogu komisjoni liikmetele esitatud kutsetele oli tavaliselt märgitud arutlusele tulevate küsimuste loetelu, mida raamatukogu juhataja soovis komisjoniga arutada. Aastate jooksul kujunesid välja kolm tähtsamat päevakorrateemat:

- raamatukogu eelarvega seotud küsimused
- komplekteerimissummade jaotamine teaduskondade vahel
- majandusprobleemide lahendamine

Neile lisaks arutas komisjon tihti raamatukogu sisetöö valdkonda kuuluvaid küsimusi, kuigi enamikul selle liikmetest puudusid otsesed teadmised raamatukogu tööst. Üheks huvipakkuvamaks arutlusküsimuseks õppejõududele kujunesid mitmesuguste raamatukogu kataloogide ja nimestike koostamine. 14. märtsil 1924. aastal arutas komisjon F. Puksoo ettepanekul esmakordselt ajakirjade nimestiku koostamise vajadust ja kirjanduse juurdekasvu nimestiku trükkimist.[18] 1926. aastal tegelesid komisjoni liikmed ka dublettide kataloogi koostamiseks ülikooli eelarvest erisumma taotlemisega. Juba 1921. aasta koosolekutel olid käsitluse all ka

---

[17] Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Trt., 1929. Lk. 318

[18] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 35.

raamatukogu vahetussidemete taastamine ja uute sõlmimine välismaa- asutustega.[19] Asutuste nimekirja lõpetamine saigi komisjoni liikmete esimeseks tõsisemaks ülesandeks 1921. aasta kevadel.

Raamatukogu komisjoni liikmed otsisid ka võimalikult kasulikke tellimisteid ja pöörasid suurt tähelepanu raamatukogu fondides leiduvate lünkade likvideerimisele. Korduvalt nõudsid komisjoni liikmed informatsiooni raamatukokku tellitavate teadusajakirjade kohta, et võimaluse korral muretseda täiendavaid vahendeid nende komplekteerimiseks.[20]

Peale raamatukogu juhataja, kelle ülesandeks oli koosoleku kokkukutsumine ning selle töö juhtimine, osalesid komisjoni töös ülikooli õppejõudude kõrval ka raamatukogu töötajad, kusjuures enne eestikeelse ülikooli loomist ei olnud raamatukogu komisjoni liikmete nimekirjas ühtegi raamatukogutöötajat peale raamatukogu direktori. Viimane oli tsaaririigi päevil sellele ametikohale valitud kolmeks aastaks professorite seast. Raamatukogu komisjoni töös osalesid mõlemad raamatukoguhoidjad kui oma ala spetsialistid. Nende inimeste erialased oskused ja aktiivne suhtlemine lugejatega tulid kasuks komisjonis arutatavate probleemide lahendamisel. Raamatukogu poolt osalesid komisjoni töös K. Weltmann (aastatel 1923-1932) ja E. Vigel (aastatel 1923-1940). Alates 1932. aastast võttis komisjoni tööst osa ainult üks raamatukoguhoidja.

Õppejõudude osalemine raamatukogu komisjoni töös kujunes aktiivseks ning oma kohustustesse suhtuti suure vastutustundega. Teaduskondade poolt valiti korduvalt komisjoni liikmeteks prof. W. Anderson, prof. A. R. Cederberg, prof. A. Bulmerincq ja prof. E. Masing.

Raamatukogu komisjoni liikmetele saatis raamatukogujuhataja isiklikult kutsed nädal enne koosoleku toimumist või informeeris neid suuliselt selle toimumise ajast. Tavaliselt toimusid kokkusaamised õhtupoolikuti kella viie või kuue ajal ülikooli raamatukogu hoones Toomel. Iga komisjoni liige pidi enda kohaletulekust eelnevalt

---

[19] Samas, l. 28.

[20] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 36.

teatama. Puudumist oli vaja põhjendada. Kohale ilmumist takistavate teguritena oli õppejõudude poolt olid toodud mõjuvaid põhjused: viibimine välismaal, haigus, osalemine õppetööl jm..

Raamatukogu komisjoni esimene kokkusaamine toimus 4. aprillil 1921. aastal. Üldse pidas raamatukogu komisjon aastatel 1921-1940 35 koosolekut. Väljatöötatud korra alusel pidi korralisi kokkusaamisi toimuma vähemalt kaks korda aastas mai ja detsembrikuus.[21] Need tähtajad olid ülikooli seadusega kindlaks määratud. Selline reglementeeritus oli seotud teaduskondade poolt tellitavate raamatunimestike koostamisega õppejõudude poolt kaks korda aastas, mille alusel raamatukogu juhataja esitas tellimused raamatukauplustele. Arvestades tegelikku olukorda raamatukogus kutsus F. Puksoo komisjoni liikmeid kokku siiski vastavalt vajadustele. Esimese kümne aastaga vajati komisjoni abi tunduvalt rohkem, sest raamatukogus ümberkorraldused nõudsid ka ülikooli teaduskondade arvamust. Kõige intensiivsemateks aastateks olid komisjonis osalejatele 1921. ja 1927. aasta, kui toimus vastavalt seitse ja neli kogunemist. Peale tavapäraste koosolekute toimus 22. märtsil 1927. aastal laiendatud koosolek. Erikomisjonis osalesid ka ülikooli rektor prof. H. Koppel ja majandus- osakonna juhataja L. Luht, kus arutlusteemaks oli siis Toomemäel asuva maja tuleohtlikkus ning võimalus ehitada raamatukogule uus hoone.[22]

2.4. Tartu Ülikooli raamatukogu rahalised vahendid. Kirjanduse ostmiseks ettenähtud summad.

Alates 1921. aastast kinnitas Tartu Ülikooli Valitsus ülikooli raamatukogule aastaeelarve, millest raamatukogu pidi katma oma kulutused kirjanduse ostmiseks ja

---

[21] TÜR KHO, f. 4, n. 2. s. 221, l. 2.

[22] TÜR KHO, f.4, n. 2, s. 220, l. 49.

majanduskulud. Esimese eelarve suuruseks oli 660 000 Eesti marka.[23] See sisaldas peale kirjanduse ostmiseks ja Soomest kataloogikaartide tellimiseks ettenähtud summade raha endise Jurjevi Ülikooli raamatukogu tagasitoodud kogude korrastamiseks ja kohale paigutamiseks, mis moodustas umbes 65% eelarvest.

Raamatukogu eelarve projekti koostamine oli F. Puksoo ülesandeks, kes pidi tundma kõige paremini asutuse vajadusi nii kirjanduse muretsemisel kui ka majandusprobleemide lahendamisel. F. Puksoo poolt alati oskuslikult kokku pandud ja üksikasjalikult põhjendatud raamatukogu eelarve ja summa jaotamine erinevate funktsioonide täitmiseks oli kindlasti arutluse all raamatukogu komisjonis, enne kui see esitati Tartu Ülikooli Valitsusele kinnitamiseks.[24] Alati tegid raamatukogu komisjoni liikmed pingelisse projekti omapoolseid ettepanekuid ja muudatusi. Eriti palju aega pühendasid nad raamatukogu kirjanduse komplekteerimissummade jagamisele teaduskondade vahel. Ülikooli teaduskondade esindajatena komisjoni kuulunud õppejõud suhtusid mõistvalt raamatukogu eelarve jaotamisse ning suurendasid sageli kirjanduse ostmiseks vajalikke summasid 2000-3000 krooni võrra.

1920-ndate aastate esimese poolel olid raamatukogu eelarved summaarsed, sest esimesel kolmel aastal ei olnud veel välja kujunenud kindlalt piiritletud kulutuste struktuur. Alates 1924. aastast sisaldas raamatukogu eelarve kirjanduse muretsemiseks määratud summasid, majandus- ja kantseleikulusid, raha vallasvara muretsemiseks, raamatukogu korrashoiuks ja raamatute köitmiseks. 1927. aastast võis raamatukogu saada komandeeringurahasid. Vajadusel taotles raamatukogu lisasummasid raamatukogus koostatud nimestike ja kataloogide trükkimiseks. Tartu Ülikooli raamatukogu 1927/1928 aasta eelarve summad olid jaotatud näiteks järgmiselt.[25]

KOGUSUMMA	43 576.60 EEK
KULUD (korralised)	
Kirjanduse soetamiseks	35 551.81 EEK

---

[23] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 190 p.

[24] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 2.

[25] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 59.

Raamatute köitmiseks	2852.05 EEK
Kantselei materjalid	1278.81 EEK
Ekspeditsioonid	464.14 EEK
Vallasvara	732.95 EEK
Valgustus	332.82 EEK
Majanduskulud	115.44 EEK
Trükikulud	-
Väiksemad kulud	129.70 EEK
KOKKU (korralised kulud)	41 458.32 EEK
Erakorralised kulud	21 18.28 EEK

Raamatukogu eelarve jagunes korralisteks ja erakorralisteks kuludeks. Mõnel aastal vajas raamatukogu oma tegevuseks ja arenguks enam raha. Erakorralised kulutused olid selgelt piiritletud ning neid kasutati majanduskulutusteks (nt. 1923. aastal keskkütte sisseseadmiseks). Siia hulka arvati ka abijõududele makstavad palgasummad. Tartu Ülikooli raamatukogu vilets materiaalne olukord ning sõja tõttu tekkinud suur mahajäämus kirjanduse komplekteerimise osas nõudsid ettenähtust suuremaid summasid, mida ei suudetud täielikult katta riigieelarvest. Eelarvelise raha kulutas raamatukogu 1920-ndatel aastatel tavaliselt enne aasta lõppemist ära, mistõttu raamatukogu juhatajal tuli pöörduda ülikooli valitsuse poole lisasummade saamiseks. Raamatukogu intensiivne komplekteerimine kirjandusega, uute kataloogide loomine, kasvavad kantseleikulud ja lagunev raamatukoguhoone neelasid eelarvelised assigneeringud kiiresti. 1925. aastaks eraldati raamatukogule riigi poolt näiteks 1725 tuhat marka, millest esimese nelja kuu jooksul jõudis raamatukogu juba pool nimetatud summast ära kulutada.[26]

[26] EAA, f. 2100, n. 9, s. 27, l. 177.

Raamatukogu seisukohast kujunes tähtsaks ülikooli erisummadest eraldatud lisaraha, mida ülikool võis kasutada suhteliselt vabalt ning mis oli mõeldud remonditöödeks, ülikooli asutuste varustamiseks ning kultuuriliseks toetuseks. Ülikooli erivahenditest saadud toetus moodustas näiteks 1924. aastal 1/3 kogu rahast. Neid rahasid kasutati suuremas osas raamatukogu fondide sihipäraseks täiendamiseks. Ülikooli erisummad, mis saadi õppemaksudest, ülikooli kliinikute ravimaksudest jm. tasapisi suurenesid ning üheskoos sellega kasvas 1920-ndate aastate teisest poolest ka raamatukogule eraldatud raha. 1926. aastal moodustas ülikooli erivahenditest saadud toetus umbes 35% riiklikest rahadest.[27] Riigieelarvest saadud eraldised olid aastatel 1919-1940 väga erinevad, kuid moodustasid valdavalt 65-75 % piirides kogu eelarvest. 1930-ndatel aastatel finantseeriti raamatukogu riigieelarvest järgmiselt.[28]

Aasta	1930/1931	1935/1936	1936/1937	1938/1939
Eraldatud summa	17290 EEK	25181 EEK	28379 EEK	33000 EEK

Raamatukogu käsutuses olnud summad polnud suured, kuid tänu oskuslikult planeeritud kulutustele oli raamatukogul võimalik suhteliselt hästi täita temale pandud peamisi funktsioone - lugejate teenindamist ning kirjanduse muretsemist. 1920-ndatel aastatel oli raamatukogu eelarve enamasti 1,5-2,5 miljonit marka. Peale 1. jaanuari 1928.aasta rahareformi, kui margad asendati kroonidega (1 kroon võrdus 100 marka) jäi raamatukogu eelarve suuruseks 44-48 tuhat krooni.

Kõige suurema ja tähtsama osa raamatukogu eelarvest moodustasid raamatukogu juhataja poolt detailselt läbimõeldud ja arukalt planeeritud raamatuostusummad, mis hõlmasid raamatukogu eelarvest esimesel perioodil 70 tuhat

---

[27] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 190 p.

[28] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 221, l. 18.

kuni 2 miljonit marka, pärast 1928. aasta rahareformi aga 25 kuni 40 tuhat krooni. Vaatamata sellele, et planeeritud summad kirjanduse muretsemiseks kasvasid ja moodustasid aasta eelarvest peaaegu 70-85% olid need 1920-ndate aastate keskel kõigest 1/7-1/10 Põhjamaade ülikoolide raamatukogudele ettenähtud summadest. 1927. aastal sai näiteks Uppsala Ülikooli raamatukogu raamatute ostmiseks 30 miljonit Eesti marka ja Helsingi Ülikooli raamatukogu 20 miljonit Eesti marka.[29] Vaatamata sellele õnnestus Tartu Ülikooli raamatukogul muretseda lugejate esmavajadusi rahuldav raamatuvara. Raamatukogu juhataja ja paljude õppejõudude arvates oli ülikooli raamatukogu sel perioodil piisavalt hästi varustatud kirjandusega kõikidelt teadusaladelt.

Noore Eesti Vabariigi rasket majanduslikku olukorda arvestades olid rahaeraldised riigieelarvest nii ülikooli raamatukogule Tartus kui alles loodud Riigiraamatukogule Tallinnas mõlemale suhteliselt väikesed ning seetõttu tuli leida kirjanduse ostmise kõrval ka teisi komplekteerimise teid ja vahendeid. Tartu Ülikooli raamatukogule eraldatud suuremad kirjanduse ostusummad võimaldasid ülikoolil komplekteerida siiski rohkem trükiseid kui Riigiraamatukogule, millest annavad tunnistust mõlema raamatukogu poolt tehtud kulutused mõnedel aastatel.

	1922	1924	1928
Riigiraamatukogu	1 500 000 marka	750 000 marka	7498 krooni
TÜ raamatukogu	1 500 000 marka	1 450 000 marka	35 551 krooni

Aastad 1919-1920 kujunesid ülikooli raamatukogule komplekteerimispoliitikas töö käivitamise ja otsingute perioodiks. Kahel esimesel aastal puudus ülikooli raamatukogul oma kindel eelarve, kuid alates 1919. aasta teisest poolest sai võimalikuks ülikooli raamatukogule eraldatud 70 tuhande marga eest muretseda väliskirjandust, mis esialgu läks raamatukogu juhataja soovil eeskätt teatmeteoste ja bibliograafiate täiendamiseks.[30] Neil aastatel eraldatud summad (nt.1920. aastal 700 tuhat marka) kirjanduse hankimiseks ei olnud suured, kuid vajalikud

---

[29] EAA, f. 2100, n. 9, s. 37, l. 341.

[30] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 194, l. 1.

komplekteerimistöö alustamiseks ja piisavad välissuhete loomiseks Lääne-Euroopa raamatukauplustega. Üksnes 1919. aasta sügissemestril kasvas raamatukogu fond ostudena enam kui 2466 köite võrra, milleks raamatukogu kulutas 37 tuhat Eesti marka.1920. aasta kevadsemestril tõusis muretsetud teoste arv kaks korda. 1920. aasta sügisel ostis raamatukogu ülikooli poolt eraldatud summadest fondi täiendamiseks juba 5946 raamatut.[31] Sellega oli Tartu Ülikooli raamatukogus uuesti käivitunud kirjanduse komplekteerimine jooksva perioodika ja raamatutega.

Esimestel tööaastatel hakkas elavnema raamatukogu suhtlemine välismaa teadusasutuste ja ülikoolide raamatukogudega, mistõttu oli võimalik arendada vastastikust koostööd trükiste vahetamiseks. Laienenud vahetussuhete kõrval jätkas raamatukogu teadlikumalt fondide komplekteerimist kirjanduse jaoks eraldatud summadest. Peamiseks kirjanduse muretsemise viisiks pidi jääma ostmine välismaa ja Eesti raamatukauplustest. 1922. aastaks oli kogusumma raamatute ostmiseks jõudnud juba 2 miljoni margani, mis oli 4 korda rohkem 1921. aasta eelarvest.[32] See võimaldas osta raamatukogule 5926 raamatut ja 1974 ajakirjanumbrit, üldse suurenes fond sel aastal 15 047 trükise võrra.[33]

Kirjanduse muretsemiseks ettenähtud summast jäi teaduskondade kasutada 2/3, mille eest omandati vajalikku teaduskirjandust kõikidelt erialadelt, mida ülikoolis õpetati. 1/3 raamatuosturahadest oli mõeldud aga raamatukogu juhataja poolt tellitud raamatute eest tasumiseks. Ostusummade otstarbekaks kasutamiseks ja fondi sihipäraseks täiendamiseks kasutas F. Puksoo igal aastal kirjandusele eraldatud vahendid maksimaalselt ära, tellides ise kauplustest eelkõige vajalikke teatmeteoseid, mitmesuguseid bibliograafiad, Estica- ja Baltika-ainelist kirjandust. Kulutused ilukirjanduse ostmiseks viis raamatukogu juhataja miinimumini, eelistades originaalteoseid tõlkekirjandusele.

---

[31] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 2.

[32] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 104.

[33] EAA, f. 2100, n. 9, s. 14, l. 459.

Suurema osa kirjanduse ostmiseks eraldatud rahast tuli riigilt. Riigi poolt trükiste muretsemiseks eraldatud summad olid stabiilsed, kuid arvestades raamatukogu lugejate arvu ja nõudmiste kasvu aastate jooksul olid need siiski ebapiisavad ja raamatukogu oli sunnitud korduvalt pöörduma ülikooli juhtkonna poole ülikooli erisummadest vahendite saamiseks. Ülikool reageeris raamatukogu juhataja ja raamatukogu komisjoni palvetele mõistvalt ning võimaluse korral leiti täiendavaid summasid, mis ei olnud küll väga suured, kuid äärmiselt vajalikud komplekteerimistegevuses. Enne 1928. aasta rahareformi saadi ülikoolilt kirjanduse jaoks 300-500 tuhat Eesti marka, pärast krooni kehtestamist aga 15-25 tuhat krooni aastas. Neid kasutas raamatukogu enamasti võõrkeelse kirjanduse (teatmeteosed, õpikuid, käsiraamatuid) ja perioodika muretsemiseks.

1920-ndatel aastatel raamatuturul pidevalt tõusvad hinnad tekitasid 1924. aastal olukorra, kus raamatukogu oli kirjanduse jaoks määratud summad ära kasutanud juba augustikuuks ning ainus võimalus tasuda saksakeelsete ajakirjade ja tellitud raamatute eest oli küsida ülikoolilt lisakrediiti 500 tuhande Eesti marga ulatuses.[34] Raamatukogu komplekteerimisel pidas F. Puksoo eriti oluliseks jooksva perioodika saabumist raamatukokku ilma katkestusteta. 1924. aastal oleks raamatukogu ülikoolilt saadud lisasummadeta ilma jäänud senini korralikult komplekteeritud 250 erialaajakirjast, millest enamuse moodustasid õppe- ja teadustööks vajalikud saksakeelsed väljaanded.[35]

Edukale komplekteerimistegevuse aluseks olid stabiilsed raamatuostusummad, mis tagasid ülikooli raamatukogus fondide suurenemise aastas kogu perioodil keskmiselt 4-17 tuhande teose võrra. Eriti edukad olid juurdekasvu poolest 1920-ndate aastate esimene pool ja 1930-ndate aastate teine pool, mil raamatukogu sai piisavalt ressursse kirjanduse ostmiseks. Väärtuslikku kirjandust saadi nendel aastatel juurde ka Eestist lahkunud baltisakslaste raamatukogude omandamise teel. .

---

[34] EAA, f. 2100, n. 9, s. 25, l. 367.

[35] EAA, f. 2100, n. 9, s. 14, l. 452.

1930-ndateks aastateks oli raamatukogus välja kujunenud kindlad komplekteerimispõhimõtted, mille alusel muretseti vajalikku teaduslikku kirjandust. Selleks ajaks oli raamatukogu suutnud likvideerida ka Esimese maailmasõja tõttu tekkinud puudujäägid kirjanduse osas. Informeeritus ilmuvast kirjandusest suurene, valiku tegemine paranes. Mõnda aega takistas normaalset tööd 1929-1933. aasta majanduskriis. Seetõttu oli eriti aastatel 1931-1933 tunda raamatukogu alafinantseerimist, mille tõttu ajakirjade ja monograafiate muretsemata jätmine andis tunda kuni 1940. aastateni.[36] Eriti raskeks perioodiks raamatukogule olid aastad 1932.-1933, kui raamatukogu komisjoni poolt taotletud 46 789 kroonist saadi kätte kõikideks kuludeks vaid 24 052 krooni.[37] Kuna raamatukogu ei osanud ette näha 1932. aastal kirjandussummade vähendamist 1/3 võrra, siis tellis raamatukogu juhataja õppejõudude soovide alusel teoseid nagu tavaliselt. Väikeste rahaeralduste ja valuutapiirangute tõttu jäi raamatukogu 1933. aasta aprilliks välismaa raamatukauplustele võlgu umbes 13 tuhat krooni. Paljud kirjastused ja raamatukauplused katkestasid ajakirjade saatmise, mistõttu jäi korralikult komplekteerimata 130 ajakirja. Olukorra lahendusena pakkus raamatukogu komisjon 18. detsembril 1933. aastal välja võimaluse, et 20 tuhande krooni suurune võlg välismaa raamatukauplustele tuleks tasuda kiiresti riigisummadest või ülikooli erivahenditest. Raske rahaline olukord kestis ka 1934. aastal, kui raamatukogul ei õnnestunud tõttu tellida ühtegi monograafiat, sest seda ei võimaldanud 1/3 võrra vähendatud eelarvesummad.[38] Raamatukogu suutis tellida ainult ajakirju ja seeriaväljaandeid. F. Puksoo arvates kannatasid tellimata jäänud kirjanduse läbi tervikuna ka õppetegevuse kvaliteet. Ta kirjutas 1934/35 aastal ülikooli valitsusele järgmist: "Kui puudub raamat, mis tutvustaks uute saavutustega teaduse alal, peab paratamatult langema ka teaduslik töötase. See annab end hiljem tunda ka kogu rahva

---

[36] EAA, f. 2100, n. 9, s. 140, l. 199.

[37] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92, l. 187.

[38] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92, l. 368.

kultuuris ja vaimuelus."[39] Raamatukogu juhataja juhtis tähelepanu ka sellele, et tellimata jäänud kirjanduse komplekteerimine on hiljem keeruline, aeganõudev ja tunduvalt kallim.

1930-ndatel aastatel eraldatud raamatuostusummad põhjendavad raamatukokku saabunud kirjanduse vähesust. 1933.-1934. aasta jooksul täienes raamatukogu ainult 11 296 ja 1934.-1935. aastal 13 369 trükise võrra. 1935. aastal õnnestus ostudena juurde saada ainult 580 üldosakonda paigutatud raamatut, varematel aastatel oli raamatukogu suuteline ostma kaks kuni kolm korda enam.

Normaalne töörütm taastus, kui raamatukogu sai kirjanduse muretsemiseks 13. märtsil 1936. aastal ülikooli erisummadest lisakrediiti 12 tuhat krooni, mis oli piisav võlgade tasumiseks ja isegi uue kirjanduse ostmiseks. Eelarveaasta lõppedes (uus algas 1.04.1936) jäi 5 tuhat krooni isegi kasutamata ja kanti üle järgmisesse aastasse.[40] Pärast ületatud komplekteerimisraskusi tõusis 1936. aastal raamatukogus arvele võetud kirjanduse hulk tunduvalt. 1936/1937 oli raamatukogu üldine juurdekasv kirjanduse osas ligi 10 tuhat köidet, millest eelarve rahadega muretseti 2529 raamatut ja 616 ajakirjanumbrit.[41]

Raamatuostusummasid jaotas raamatukogu juhataja eelistamata üht trükiseliiki teisele. Ülikooli raamatukogu kulutas vaadeldaval perioodil kirjanduse ostmiseks määratud raha ajakirjade, teatmeteoste, eestikeelse ja Eestit käsitleva võõrkeelse kirjanduse, seeriaväljaannete ja monograafiate muretsemiseks järgnevalt:

	1928/1929	1930/1931	1937/1938
Ajakirjad	900 000 marka	9 000 krooni	15 000 krooni
Teatmekirjandus	200 000 marka	2 000 krooni	-
Estica ja Baltica	200 000 marka	2 000 krooni	3 000 krooni

[39] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92. l. 76.

[40] EAA, f. 2100, n. 9, s. 119, l. 317.

[41] EAA, f. 2100, n. 9, s. 101, l. 373

Seeriaväljaanded	-	-	10 000 krooni
Monograafiad	200 000 marka	27 000 krooni	15 000 krooni

Kirjanduse komplekteerimisel arvestati lugejaskonna huvide ja vajadustega ning kulutati raha eeskätt just neile trükistele, mida kasutati rohkem. Raamatukogu ei saanud kuidagi loobuda monograafiate ja võõrkeelse perioodika ostmisest, sest sealt saadav teaduslik informatsioon kujundas tugevasti õppe- ja teadustöö taset. Hoolikalt tuli jälgida raamatute hindu, eriti teatmeteoste, vanema perioodika ja Estica osakonda komplekteeritav kirjanduse osas, mis nõudsid suuremaid summasid.

Kuna raamatukogu teatmekirjanduse osa ei vajanud pidevat täiendamist, siis mõnel aastal nende ostmiseks raha ei eraldatud. Ka ajakirjade järelkomplekteerimine toimus raamatukogus vastavalt rahalistele võimalustele.

Ülikooli raamatukogu kulutas kõige rohkem rahalisi vahendeid uute ajakirjade tellimisele, mida raamatukogus loeti meelsasti lugemissaalides ja laenutati võimaluse korral välja. Kirjanduse muretsemiseks planeeritud summadest moodustasid kulutused perioodikale umbes 1/2 - 1/3, millele lisandusid mõnel aastal veel ka ajakirjade järelkomplekteerimisega kaasnenud väljaminekud. Aastatel 1921, 1927 ja 1931 kulutas raamatukogu ajakirjadele kõige märkimisväärsemalt vahendeid.

1920-ndatel aastatel püüti raamatukogukomisjoni toetusel ja kaasabil vabaneda suurematest lünkadest, mis oli tekkinud seoses Esimese maailmasõja sündmustega. Alates 1914. aastast ei saadud Euroopa raamatukauplustest osta katkenud sidemete tõttu ühtegi ajakirja ja seeriaväljaannet. Inkomplektsed ajakirjad olid seetõttu vähe kasutatavad.

1921. ja 1922. aasta eelarvesummadest õnnestus järelkomplekteerida enamus saksakeelsest perioodikast 1914. aastast peale.[42] 1927. aastal eraldati raamatukogukomisjoni nõusolekul raha 13 ingliskeelse seeriaväljaande täiendamiseks.

---

[42] EAA, f. 2100, n. 9, s. 9, l. 65.

1930.-1931. aasta eelarvet suurendati raamatukogukomisjoni poolt 4040 krooni võrra, sest raamatukogu soovis komplekteerida tagasiulatavalt ajakirjade "Journal of Physiology" ja "Journual of English and Germanic Philology" aastakäigud alates 1915. aastast kuni 1929. aastani ning lisaks veel "Journal de chemie-physique" puuduvaid numbreid.[43] Raamatukogu püüdis muretseda tellitud teoseid maksimaalses ulatuses.

Alates 1922. aastast hakati suuremat tähelepanu pöörama Estica osakonna paremale komplekteerimisele. Lisaks sundeksemplarile osteti Estica- ja Baltica-ainelist kirjandust nii välismaalt kui Eestist. Kõige enam kulutati raamatute ja perioodika ostmisele 1928.-1929. eelarveaastal, kui 1563 teosest oli 367 ostetud. [44] Tavaliselt eraldati Estica osakonnale nii eeskeelse kui võõrkeelse kirjanduse muretsemiseks enam-vähem võrdne summa aastate lõikes. 1930. ja 1932. aastal oli ette nähtud mõlema kogu täiendamiseks 1000 krooni. Nendel aastatel ostis raamatukogu eraldatud summade eest nii välismaal kui Eestis ilmunud vanemate ajakirjade ja ajalehtede aastakäike.[45]

Mahuka osa kirjanduse ostmiseks eraldatud summadest kulutas raamatukogu 1919.-1940. aastatel võõrkeelsete raamatute (saksa aga ka inglise, prantsuse, itaalia, soome jne.) muretsemiseks. Alates 1918. aastast saadud eestikeelse trükise sundeksemplarid vähendasid kulutusi tunduvalt ning raamatukogul oli võimalik osta rohkem võõrkeelset kirjandust. Võõrkeelsetele raamatutele eraldatud summad olid eelarves võrreldes teiste trükistega üks kuni kaks korda suuremad, mis väljendub ka üldosakonna iga-aastases juurdekasvus /Lisa 1/.

Tartu Ülikooli raamatukogu suhteliselt suur iseseisvus iga-aastase eelarvesummade koostamisel andis raamatukogule võimaluse koos õppejõududega valida komplekteeritava kirjanduse koostist ja hulka ning päris iseseisvalt otsustada ka kõige paremad komplekteerimise teed ja vahendid. Raamatukogul oli võimalik kiiresti

---

[43] Samas, l .461.

[44] EAA, f. 2100, n. 9, s. 60, l. 493.

[45] Samas, l. 460.

kaasa minna raamatukaubanduslike muudatustega ja orientatsiooniga. Nii suutis raamatukogu 1930-ndatel aastatel valutult üle minna ingliskeelsele ajakirjadele, vähendades mõnede saksakeelsete perioodiliste väljaannete ostmist nii peakokku kui teaduskondadele.

Teatud piiranguid kirjanduse ostmisele seadsid rahalised vahendid. Eriti tuntav oli see 1930-ndatel aastatel.

Kogu vaadeldava perioodi vältel sai raamatukogu oma fondide täiendamiseks raamatukogu eelarvest 33 069 raamatut ja 12 511 ajakirjanumbrit. Estica osakonda komplekteeriti sel viisil 1489 teost.

2.4.1. Teaduskondadele jaotatud raamatuostusummad

Tartu Ülikooli raamatukogu komisjoni liikmete otsustada oli raamatute ja ajakirjade ostmiseks ettenähtud summade jaotamine teaduskondade vahel. Kogu kirjanduse jaoks eraldatud summast said teaduskonnad 2/3, mis moodustas 500 tuhat kuni 1 miljon marka enne 1928. aasta rahareformi ning 15-25 tuhat krooni pärast seda. Trükiste ostmisel pidi raamatukogu komisjoni liikmed jälgima, et muretsetud saaks tähtsamad tööd, ajakirjad ja koguteosed.[46] Ülikooli teaduskondadele määratud summade eest osteti õppetöös vajaminevat uuemat kirjandust, enamuses olid need võõrkeelsed ajakirjad ja erialased monograafiad. Esimese rahaeraldise kinnitas raamatukogu komisjon teaduskondadele 24. mail 1921. aastal 500 tuhande marga ulatuses. [47] Eraldatud raamatuostusummad teaduskondadele sõltusid nende juures olevate õppetoolide arvust ning ka teaduskonna esindaja oskusest põhjendada raamatukogu komisjonis oma vajadusi. Tartu Ülikoolis oli loodud seitse teaduskonda. Lisaks viiele traditsioonilisele teaduskonnale - usu-, õigus-, filosoofia- (endine ajaloo-

---

[46] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25, l. 2.

[47] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 27.

keele), arsti- ja matemaatika-loodusteaduskond avati põllumajandus- ja loomarstiteaduskond (viimane oli Veterinaaria Instituudi järeltulija).[48] Aastatel 1922. ja 1930. eraldatud raamatuostusummad jagunesid teaduskondade vahel järgmiselt.[49]

Teaduskond	1922	%	1930	%
Usuteaduskond	125 000 marka	11.9	1750 krooni	8.8
Õigusteaduskond	175 000 marka	16.7	3250 krooni	16.3
Matemaatika-loodusteaduskond	175 000 marka	16.7	3700 krooni	18.5
Põllumajandusteaduskond	125 000 marka	11.9	1500 krooni	7.5
Loomaarstiteaduskond	100 000 marka	9.5	1500 krooni	7.5
Filosoofiateaduskond	200 000 marka	19.0	5250 krooni	26.3
Arstiteaduskond	150 000 marka	14.3	3000 krooni	15.0

Teaduskondade vahel jagatud raamatuostusummad jagunesid kogu rahvusliku ülikooli perioodi vältel suhteliselt ühtlaselt, arvestades kõikide teaduskondade vajadusi. Võrreldes teiste teaduskondadega eraldas raamatukogukomisjon filoloogia- ja matemaatika-loodusteaduskonnale kirjanduse ostmiseks rohkem vahendeid, arvestades nende professuuride ja õppetoolide arvu ning seni muretsetud raamatute hulka. Lääne-Euroopas pidevalt kallinev teaduskirjandus ja väikesed materiaalsed võimalused ei soosinud komplekteerimistegevust 1920-ndatel aastatel. 1924. aastal

---

[48] Tartu Ülikooli ajalugu 1918-1982. Kd. 3. Trt., 1982. lk. 32.

[49] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 33,54.

olid teaduskonnadele eraldatud raha eest raamatukogu suuteline muretsema igale õppetoolile (kokku 100 õppetooli) ainult kaksteist raamatut. 1926. aastal langes see arv isegi viie teoseni.[50]

Kirjanduse ostusummad olid areneva raamatukogu jaoks põhiliselt siiski liiga väikesed. Eriti raskesse olukorda sattusid uued teaduskonnad, kus tunti suurt puudust õppetööks vajaminevast kirjandusest. 1921. aastal eraldati näiteks teaduskondadele 500 000 marka väliskirjanduse ostmiseks. Senini raamatukogus nõrgalt esindatud või üldse puudunud erialad- kirjanduse muretsemiseks said raha põllumajandusteaduskond ja filosoofiateaduskonna mõned uued õppetoolid ning ka kaubandusosakond õigusteaduskonna juures.[51] 1926. aastal määrati ülikooli poolt 40 tuhat marka põllumajandusalaste raamatute ostmiseks. 1927. aastal sai õppekirjanduse hankimiseks täiendavaid vahendeid samal aastal loodud majandusteaduskond.[52]

Teaduskondadele määratud summad kirjanduse jaoks jaotati vähemalt kuu aja jooksul teaduskondade nõukogude poolt õppetoolide vahel ära. Esimesel kümnel aastal erinesid teaduskondadele eraldatud vahendid oma suuruselt. Peaaegu kõikides ülikooli õppetoolides valitses 1920-ndatel aastatel suur vajadus õppekirjanduse järele. Eelkõige arvestati teaduskonnas kirjanduse tellimisel konkreetseid vajadusi ning võeti arvesse eelisarendatavaid teadussuundi.

1921. aasta eelarvest põllumajandusteaduskonnale antud 70 000 marga suurune summa jagunes näiteks seitsme õppetooli vahel järgmiselt.[53]

Metsamajanduse Instituudile	20 %
Taimekasvatuse Instituudile	20 %
Põllumajanduskabinetile	14 %
Agrikultuur-keemia Instituudile	10 %
Põllutööriistade ja masinate õppetoolile	6 %

---

[50] EAA, f. 2100, n. 9, s. 27, l. 121.

[51] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 104.

[52] EAA, f. 2100, n. 9, s. 43, l. 207.

[53] EAA, f. 2100, n. 9, s. 43, l. 22.

Praktilise zooloogia õppetoolile 10 %

Peale selle otsustas põllumajandusteaduskond muretseda ka üldise sisuga kirjandust, mille jaoks jäeti 8% eelarve summadest.

Usuteaduskond jaotas 1921. aastal temale eraldatud summadest igale õppetoolile 14-20%, silmas pidades õppetooli suurust.

Suures filosoofiateaduskonnas säilis kirjanduse ostusummade diferentseerimine tunduvalt kauem kui teistes ülikooli teaduskondades. Näiteks 1926. aastal eraldati suuremaid vahendeid eesti ja üldise kirjanduse, filosoofia (igaühele 45 652 marka), üldise

ajaloo (68 478 marka) alase kirjanduse tellimiseks. Suurem osa õppetoolidest pidi aga piirduma poole väiksema summaga.

1920-ndatel aastatel arvestas raamatukogu komisjon teaduskondadele raha jaotamisel ainult seal tegutsevaid õppetoole. 1925. aastal pöördus professor A. R. Cederberg raamatukogu poole sooviga, et tulevikus võetaks arvesse professuuride kõrval ka dotsentuurid.[54] Tehtud ettepanekuga ei nõustunud raamatukogu kohe. Alles 1929. aastal jaotati filosoofiateaduskonnale eraldatud summa 6600 krooni võrdselt, arvestades nii professuure kui ka dotsentuure.

Erinevalt teistest teaduskondadest võttis õigusteaduskond raha jaotamisel aluseks õpetatavad erialaained. 1926. aastal jagunesid kirjanduse ostusummad võrdselt 15 ja 1928. aastal juba 21 õppeaine vahel.

Ülikooli raamatukogu ei teinud ettekirjutusi missugust kirjandust peaksid õppejõud teaduskondadel tellima. Raamatukogupoolseks põhimõtteks oli võimalikult palju osta erineva sisuga teadusajakirju ja raamatuid, kusjuures taheti vältida õppetoolide kirjanduse dubleerimist. Nii kujuneski, et osa õppejõude tellis eraldatud raamatuostusummadest vähem ajakirju ja rohkem monograafiaid. Kulutuste kokkuhoidmiseks tellisid kõik teaduskonnad üldiseks kasutamiseks mõeldud ajakirju, mis olenevalt õppejõudude soovidest võtsid 8-15% eraldatud rahast. 1930-ndate aastate majanduskriis vähendas teaduskondadele tellitava kirjanduse hulka. Seoses

---

[54] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 86, l. 18.

1934. aastal makseraskustega välismaa kauplustele tuli raamatukogul loobuda kokku 112 ajakirja tellimisest teaduskondadele. Sellel aastal suudeti ajakirju osta ainult 70% ulatuses endiste aastate tasemest. Ülikooli teaduskondadele tellimata jäänud ajakirjade arvust annab ettekujutuse järgmine tabel.

Teaduskond	Inglise keel	Saksa keel	Prantsuse keel	Muud keeled	Kokku
Arstiteaduskond	5	6	4	1	16
Matem.-loodusteaduskond	11	7	3	-	21
Õigusteaduskond	2	16	4	-	22
Filosoofiateaduskond	4	18	3	-	25
Usuteaduskond	-	9	3	1	13
Loomaarstiteaduskond	2	5	-	3	10
Põllumajandusteaduskond	-	5	-	-	5
Kokku	24	66	17	5	112

Teaduskondade õppejõudude nõusolekul otsustas raamatukogu komisjon osta välismaalt üldiseks kasutamiseks õigus-ja matemaaatika-loodusteaduskonnale 15, loomaarstiteaduskonnale 10, põllumajandusteaduskonnale 9, usuteaduskonnale 7, arstiteaduskonnale ja filoloogiateaduskonnale 5 ajakirja.

1930-ndatel aastatel kadus teaduskondades vajadus eelistada mõne eriala kirjanduse suuremat komplekteerimist, mistõttu jaotati õppetoolide vahel raha võrdselt. Olenevalt teaduskondadele eraldatud summast võis iga õppetool välismaalt tellida kirjandust keskmiselt 150-300 krooni eest.

1934. aasta kevadel töötas raamatukogukomisjon välja uued põhialused teaduskondadele summade jaotamiseks. 15. mai otsuse alusel võeti nüüd arvesse teaduskondade suurust.[55] Raamatukogu järelepärimise peale Tartu Ülikooli Valitsusele selgus, et korraliste õppejõudude (professuurid ja dotsentuurid) arvuks oli 1934.

---

[55] EAA, f. 2100, n. 9, s. 100, l. 399.

aastal: arstiteaduskonnas 24, filosoofiateaduskonnas 22, matemaatika-loodusteaduskonnas 18, õigusteaduskonnas 18, põllumajandusteaduskonnas 15, loomaarstiteaduskonnas 12 ja usuteaduskonnas 7. Seega õnnestus meditsiini-, filosoofia-, keeleteaduse-, ajaloo-, õigusteaduse- ja matemaatikaalast kirjandust komplekteerida raamatukokku enam kui teistelt erialadelt.

Tihti olid teaduskondadele eraldatud raamatuostusummad liiga väikesed ning tõid endaga kaasa õppejõudude proteste. 24. mail 1921. aastal protesteeris filosoofiateaduskonna esindaja raamatukogu komisjoni koosolekul neile eraldatud tagasihoidlike summade pärast. Samasugusel arvamusel oli ka 1925. aastal Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg. Tema arvates õppetoolile eraldatud summa (12 000 Eesti marka) oli liiga väike kirjanduse ostmiseks. Veel samal aastal eraldati ülikooli erisummadest õppetoolile12 000 Eesti marka, mille eest õnnestus osta kümme õppetööks olulist seeriaväljaannet. Nende hulgas olid "Danmarke Norges Traktaten" 1523-1750 osad 1-6, "Gustav Wasas regitraturi" (osad 1-29), "Svenska Historiska Handlinger" osad 1-27, "Dansk Biografiskt Lexicon"osad (1-19), "Diplomatarium Norvegicum" (osad 1-29) jm. Põhjamaade ajalugu puudutavad teatmeteosed.

Mitte alati ei olnud teaduskonnad rahul kirjanduse komplekteerimisega. 1928. aastal pöördus usuteaduskonna dekaan raamatukogu komisjoni poole sooviga takistada raamatukogujuhataja suurenevat sekkumist teaduskonnale komplekteeritava kirjanduse tellimisse ning õppetoolide poolt koostatud nimekirjade eiramist. Dekaan kirjutas komisjonile: "On täiesti võimatu, et ülikooli raamatukogu juhataja kõigil teadusharudel parem ja kompetentsem autoriteet võiks olla kui vastava teadusharu ametlik esindaja ülikooli õppetegevuses. Sellepärast ei ole soovitav ja lubatav, et ülikooli raamatukogujuhataja õppetooli esitaja poolt esitatud nimekirja kõrvale jättes oma pead mingi retsensiooni järele õppetoolile määratud summade arvel raamatuid tellib."[56] Konflikti lahendamiseks tegi raamatukogu komisjon 31. jaanuaril 1929. aastal ettepaneku muuta raamatukogus teaduskondadele kirjanduse komplekteerimise

---

[56] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 86, l. 21.

korda. Kuni selle ajani läksid õppejõudude poolt esitatud raamatuostusoovid otse raamatukogujuhataja kätte. Alates jaanuarikuust pidid aga õppejõud esitama oma tellimisnimekirjad vastava teaduskonna esindaja kaudu raamatukogu komisjonile ning alles sealt läksid need raamatukogu juhataja kätte.[57] Selline teoste tellimise kord tagas paremini koordineeritud tegevuse ning välistas juhuslike ja mitteväärtuslike teoste sattumist fondidesse. Uus nimekirjade esitamise kord vähendas F. Puksoo osa välismaalt ostetava kirjanduse üle otsustamisel, jättes nüüd teaduskondadele tunduvalt suuremad õigused raamatute valimisel.

---

[57] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 55.

III TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMINE SIHIPÄRASTE OSTUD KAUDU

3.1. Tartu Ülikooli õppejõudude esitatud tellimisnimekirjad

Kõige lihtsamaks ja otsesemaks koostöövormiks raamatukogu ja ülikooli teaduskondade vahel kujunesid raamatukogule esitatavad tellimisnimekirjad, mille alusel püüti osta väliskirjandust Euroopa kaupluste vahendusel. Esmakordselt pöörduti teaduskondade poole palvega üles märkida oma soovid raamatute ja ajakirjade ostmiseks kohe 1921. aasta aprillis, peale raamatukogu esimese eelarve kinnitamist.[1] Tavaliselt jaotas raamatukogu õppejõududele 6 nädalat enne raamatukogu komisjoni kokkukutsumist trükitud lehed, et teada saada, millist kirjandust vajavad nad õppetöös. Esimestel aastatel palus raamatukogujuhataja eelisjärjekorras tellida välismaalt itaalia- ja prantsuskeelseid teoseid, sest saksakeelsete raamatute hinnad tõusid 1920-ndatel aastatel kiiresti ning raamatukogul polnud küllaldaselt rahalisi vahendeid nende hankimiseks. Ometi eelistasid õppejõud kasutada saksakeelset kirjandust, sest enamus üliõpilasi valdas seda keelt paremini kui mõnda teist võõrkeelt. Ka ülikooli õppetöös kasutati palju saksa keelt.

Ülikooli õppejõud esitasid meelsasti soovitud raamatute nimekirju, kuna see oli kõige kiirem viis vajaminevat teost kätte saada. Eriti aktiivne nimekirjade esitamine toimus esimestel aastatel, mil enamus teaduskondi tellis võõrkeelset uuemat teaduskirjandust. 1921. aastal täitsid ja esitasid raamatukogule nimekirju 7 ülikooli teaduskonda /Lisa nr. 7 /. Sellel aastal olid paljude teaduskondade soovid tunduvalt suuremad kui raamatukogu eelarvelised vahendid ning seetõttu tuli raamatukogujuhatajal F. Puksoo endal välja valida kõige tarvilikumad raamatud ja ajakirjad. Tegelikke majanduslikke võimalusi arvestades muretses raamatukogu

---

[1] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220, l. 28.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

väliskirjandust 1921. aastal esitatud nimekirjade alusel 39 348 Eesti marga eest, millest enamuse moodustasid võõrkeelsed raamatud ja ajakirjad.[2]

Ülikooli õppejõududel oli võimalus tellimisnimekirju raamatukogule esitada kaks korda aastas. Igapäevases töös kujunesid välja omad reeglid. Sageli pöörduti F. Puksoo poole ka väljaspool ettenähtud aega. Tegelikult toimus kirjanduse tellimine aastaringselt. Seda kinnitavad paljude õppejõudude ettepanekud välismaa kauplustest tellitavate erialaste väljaannete kiireks ostmiseks. 1920-ndatel aastatel pöördus pedagoogika prof. P. Põld korduvalt F. Puksoo poole palvega muretseda välismaa raamatukauplustest vajalikku saksakeelset pedagoogikaalast kirjandust, mida raamatukogujuhataja juba esimesel võimalusel K. F. Koehleri Antikvariaadist Saksamaalt tellis. Raamatukogus oli pedagoogika alane kirjandus suhteliselt nõrgalt komplekteeritud, sest tsaariaegses ülikoolis seda eriala spetsiaalainena ei õpetatud. Kuna eestikeelses ülikoolis 14. septembril 1920. aastal ametisse seatud pedagoogika professor P. Põld kasutas õppetöös algallikaid (Rousseau, Pestalozzi, Herberti tähtsamaid teosteid).[3] Siis sisaldasid ka tellimisnimekirjad enamasti nende autorite töid või uurimusi nende kohta. Ta ei alahinnanud aga ka kaasaegseid monograafilisi uurimusi.

Haruldased ei olnud ka raamatukogujuhataja F. Puksoo pöördumised ülikooli õppejõudude poole, valida mõnest raamatukokku saabunud tellimisnimekirjast välja õppetööks vajalikud teosed. 1930-ndatel aastatel saabus hulgaliselt uusi ja huvitavaid kirjandusnimestikke Inglismaalt ja USA-st. Tellitava kirjanduse seas oli ajakirju, raamatuid ja teaduslikke väljaandeid. Teaduskonnad said võimaluse tellida kirjandust metsanduse, filosoofia, põllumajanduse, tehnika, arstiteaduse ja majanduse alalt. Tagasihoidlikumalt kaasati komplekteerimistegevusse filosoofiateaduskonna õppejõude, sest raamatukogutöötajad suutsid ise suhteliselt hästi otsustada humanitaaraladelt valitava kirjanduse väärtuse üle. Iseseisvalt komplekteeriti tavaliselt

---

[2] TÜR KHO, f. 4, n.2, s. 86, l. 10.

[3] A. Elango. P. Pôld esimese pedagoogika professorina Tartu Ülikoolis // TÜ ajaloo küsimusi. X. Trt., 1981. lk. 167.

ka Estica- ja Baltica-alast kirjandust, sest raamatukogus olid olemas head selle ala spetsialistid.

Kuigi raamatukogu püüdis alati arvestada õppejõudude ettepanekutega uue teaduskirjanduse muretsemisel, ei lubanud rahanappus alati kõikide teaduskondade soove täita. Teaduskondade jaoks komplekteeriti ainult neid ajakirju, mis pakkusid huvi laialdasele lugejateringile, ning kitsalt spetsiifilisi väljaandeid osteti äärmisel vajadusel. Kogu perioodi vältel pöördusid paljude teaduskondade esindajad raamatukogujuhataja poole palvega täiendada ajakirju, mis ei olnud täielikult komplekteeritud. Järelkomplekteerimist teostati õppejõudude tungival nõudmisel raamatuostusummadest ainult võimaluste piires. 1934. aastal ostis raamatukogu prof. E. Tennmanni nimekirja alusel näiteks ajakirja "Zeitschrift für der Systematischen Theologie" puudunud numbrid 1-6 ja10.[4]

Ülikooli raamatukogu hakkas 1930-ndatel aastatel kasutama käsiraamatute, leksikonide, entsüklopeediate ja monograafiate välismaalt ettetellimise võimalust. Seda tehti Saksamaalt, Taanist, Soomest ja Prantsusmaalt ostetava kirjanduse puhul. Ka õppejõud andsid märku neid huvitavatest tellimustest. 1929. aastal esitati prof. G. Rägo soovil K. F. Koehleri kauplusele ettetellimus saksakeelsele jätkväljaandele "Handbuch physikalischen und technischen Mechanik".

Asjalik ja konstruktiivne koostöö kirjanduse tellimisel kestis kuni vaadeldava perioodi lõpuni. 1930. aastal tekitas raamatukogu ja teaduskondade vahel pingeid vähene informeeritus teaduskondade rahade eest pearaamatukokku ostetud kirjanduse kohta. Kuna õppetoolide juhatajad vastutasid tellitud kirjanduse eest, siis tahtsid nad saada selget ülevaadet teaduskondade arvele tellitud kirjandusest. Senini puudus õppejõududel võimalus teada saada, kui palju ja missugused soovitud teosed on pearaamatukokku jõudnud ning kui palju raha on selle jaoks kulutatud. 1932. aastal saabusid raamatukogujuhatajale mitmest teaduskonnast (usu-, filosoofia-, õigusteaduskond) kirjad, milles paluti raamatukogul esitada kirjanduse loetelu, mis on viimasel ajal pearaamatukokku komplekteeritud. Olukord normaliseerus pärast

---

[4] EAA, f. 2100, n. 9, s. 102, l. 91.

raamatukogu komisjoni otsust sama aasta sügisest, mille järgi saadeti teaduskondadele nimekirjad õppetoolidele tellitud kirjanduse kohta. Arhiiviandmetest selgub, et ajavahemikul 1.01.-1.09. 1932 osteti tellimisnimekirjade alusel matemaatika-loodusteaduskonnale kuus ajakirja ja neli monograafiat, loomaarstiteaduskonnale kuus raamatut, arstiteaduskonnale kolm käsiraamatut, õigusteaduskonnale viis monograafiat, usuteaduskonnale 120 raamatut ja põllumajandusteaduskonnale ainult üks raamat.[5] Kuna majanduskriisi aastatel ei saanud raamatukogu tellida teaduskondade poolt esitatud nimekirjadest jätkteoseid ja ajakirju, siis jäi nendele ostetud kirjanduse osa võrreldes eelnevate aastatega tunduvalt väiksemaks.

Ülikooli õppejõud ei valinud kirjandust ainult teaduskondadele, vaid esitasid nimekirju ka pearaamatukokku komplekteeritavate raamatute kohta. 1927. aastal esitas usuteaduskonnast prof. O. Sild kaks raamatute nimekirja. Esimeses olid üles märgitud õppetoolile tellitavad teosed, teises aga üldisest summast komplekteeritavad raamatud.[6]

Kogu perioodi vältel esitasid kirjanduse tellimisnimekirju kirjanduse ostmiseks aktiivsemalt usu-, õigus-, põllumajandus- ja filoloogiateaduskonnad. Tagasihoidlikumalt esines oma soovidega arstiteaduskond. Kuna selles teaduskonnas olid kliinikute ja instituutide juures rikkalikud raamatukogud, siis 1920-ndatel aastatel teaduskonnalt saadud nimekirjades olid märgitud ainult perioodilised väljaanded. Kuid teaduskirjanduse kiire vananemine ning Tartu jaoks uute tähtsate teaduskeelte (inglise, soome, prantsuse, itaalia) esilekerkimine tingis ka uuemate teoste ostmise vajaduse. Ajavahemikul 1.09.1936-18.12.1937 tellis arstiteaduskond 49 saksa- ja ingliskeelset raamatut kirurgia, diagnostika, hügieeni, neuroloogia, histoloogia ja psühhoteraapia alalt.[7] Kahjuks tekitas kirjanduse saamine 1937. aastal Inglismaalt ja Saksamaalt raskusi ning Tartusse ei jõudnud nimekirjas olevatest teostest 21 vajalikku arstiteaduslikku atlast, õpperaamatut ja käsiraamatut. Raamatukogul oli õigus

---

[5] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 269-278.

[6] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 23.

[7] EAA, f. 2100, n. 9, s. 123, l. 414.

tulemata jäänud kirjanduse jaoks määratud summade eest ise oma valikul tellida pearaamatukokku raamatuid. Enamasti osteti teoseid nendelt erialadelt, mis vajasid olulist täiendamist.

Aktiivselt osalesid nimekirjade esitamisel peaaegu kõik teaduskonnad. Eriti paistsid silma usuteaduskonnast prof. O. Sild, prof. A. Bulmerincq, prof. J. Kõpp; õigusteaduskonnast prof. N. Maim ja prof. E. Ein; matemaatika-loodusteaduskonnast prof. J. Piiper ja prof. H. Perlitz; filosoofiateaduskonnast P. Põld, A. Saareste, J. Mark jpt. teised õpetlased.

3.2. Tartu Ülikooli õppejõudude osalemine kirjanduse ostmisel raamatukauplustest ja kirjastustest

Raamatukogu fondid täienesid esimestel aastatel aeglaselt, kuid järjepidevalt. Komplekteerimistegevuses osalesid aktiivselt ka ülikooli õppejõud, kes teinekord püüdsid iseseisvalt organiseerida kirjanduse ostmist välismaa raamatukauplustest. Paljude õppejõudude aktiivse tegevuse tulemusena saabus raamatukokku rohkesti väärtuslikku kirjandust Soomest, Rootsist, Saksamaalt ja Prantsusmaalt. Fond täienes nende kaasabil enamasti uuema kirjandusega paljudel erialadel. Õppetegevuse kõrval muretsesid ülikooli haritlased välismaa kauplustest kirjandust õigusteaduse, meditsiini, filoloogia, majandusteaduste ja filosoofia valdkondadest. Suuremas osas kasutas ülikooli raamatukogu Tartusse vahendatud trükiste eest tasumisel riigi poolt eraldatud raamatuostusummasid.

Ülikooli õppejõudude vahendustegevus oli siiski ebaregulaarne ning seetõttu ei saanud sellisel viisil ostetud kirjandus olla peamiseks komplekteerimise teeks. Raamatukogu kasutas õppejõudude vahenduspakkumisi kuni 1920-ndate aastate keskpaigani, ajani mil suudeti juba ise leida kindlad välismaa kauplused vajaminevate teoste tellimiseks. Kindlad ja usaldusväärsed koostööpartnerid võimaldasid tunduvalt otstarbekamalt kulutada olemasolevat raha ning planeerida kirjanduse sihipärasemat ja

mitmekülgsemat juurdekasvu. See andis võimaluse täiendada fondi teostega, mida raamatukogus veel ei olnud.

Suureks probleemiks kujunes esimestel aastatel nõrgalt esindatud rootsi- ja soomekeelse kirjanduse muretsemine, mis takistas ülikooli tööle asunud Skandinaavia riikide õppejõududel läbi viia õppetööd ja teha teadustööd. Esimeste õppejõudude hulgas saabus Soomest Tartusse Helsingi Ülikooli juures tegutsenud A. R. Cederberg, kes aastail 1919-1928 oli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professoriks. Lisaks õppetööle ja uurimissuundade kujundamisele aitas ta raamatukogule kirjandust muretseda. 1921. aasta suvel, kui prof. A. Cederberg töötas Rootsi Riigiarhiivis, leidis vaatamata pingelisele uurimistööle võimaluse sõlmida kokkulepe Stockholmi suuremate kirjastustega Tartu Ülikooli raamatukogule rootsikeelse kirjanduse saatmise suhtes. Rootsi pool oli nõus raamatu kolme eksemplari ostmise korral (esimene eksemplar pearaamatukogule, teine seminariraamatukogule, kolmas professoritele) andma 50% hinnaalandust. Soodsa kokkuleppe saavutas A. C. Cedreberg ka 1926. aasta novembris viie suurema Soome kirjastusega (neli Helsingis ja üks Porvoos). Läbirääkimiste tulemusena oli ülikooli raamatukogul võimalus osta kirjandust pearaamatukogule ja instituutide raamatukogudele 30% hinnaalandusega.[8] Nii suurt hinnaalandust raamatute ostmisel ei õnnestunud saada isegi raamatukogul endal. Peale soodsa hinna oli võimalus omandada kõige uuemat erialast kirjandust.

Suurt aktiivsust näitasid raamatukogule kirjanduse ostmisel üles teisedki õppejõud. 1919. aastal loodud kunstiajaloo professori kohale kutsutud rootslane T. H. Kjellin töötas Tartus 1921.-1924. a. ja suutis tänu oma sidemetele välismaal vahendada rootsikeelse kirjanduse komplekteerimist. 1922. aasta talvel viibis ta õppereisil Rootsis. 12. veebruaril 1922. aastal teatas ta F. Puksoole, et on saavutanud kokkuleppe mõnede Rootsi kirjastustega, kelle kaasabil on võimalus muretseda uuemat kirjandust.[9] H. Kjellini abivalmidus ja erialased teadmised leidsid kasutamist ka Itaalias. Juba 1922. aasta märtsis oli professoril võimalus valida raamatukogu

---

[8] EAA, f. 2100, n. 9, s. 37, l. 909.

[9] EAA, f. 2100, n. 9, s. 7, l. 65.

nõusolekul ja eraldatud raamatuostusummade arvel Roomas Spithoeveri raamatukauplusest itaaliakeelset kirjandust enam kui 3391 liiri eest.[10]

Esimeseks kaubandusteaduse osakonna õppejõuks kinnitatud J. Filippov hankis korduvalt raamatukogule kirjandust Saksamaa ja Prantsusmaa raamatukauplustest. Esimest korda sai ta selleks nõusoleku 1922. aasta juulis Saksamaal, kui kauplusest Prager & Schropp osteti saksakeelset kirjandust 26 000 Saksa marga väärtuses.[11] Järjekordne taotlus Ülikooli Valitsuselt tema vahendusel raamatukogu ostusummadest poliitilise ökonoomia õppetoolile Saksamaalt ja Prantsusmaalt raamatuid osta saadi 1925. aasta juulis.[12] Oma väliskomandeeringu ajal muretses Filippov siiski kirjandust ainult Saksamaalt 10 000 Eesti marga väärtuses.

1920. aastal vahendas kirjandust väiksemal hulgal õigusteaduskonna õppejõud T. Korsakov.

3.3. Koostöö Eesti välisesindustega kirjanduse muretsemisel

Ülikooli raamatukogu muretses väliskirjandust peamiselt Lääne-Euroopa raamatukauplustest, tellides otse neilt töös vajaminevaid teoseid. Esimesed suhted seati sisse Saksamaa raamatukauplustega juba esimestel tööaastatel. Esialgu puudus mõnedes Euroopa riikides ja USA-s võimalus arendada otsesekontakte müügile ilmuvate raamatute ostmiseks raamatukaupluste kaudu. 1920-ndatel aastatel jäi probleemiks kirjanduse kättesaamine paljudest riikidest - Inglismaalt, Prantsusmaalt, Itaaliast, Soomest, Rootsist ja USA-st. Selle tõttu palus ülikooli raamatukogu Eesti välisesindustel vahendada kontakte raamatukauplustega. Vaatamata Eesti saatkondade suurele töökoormusele suutsid nende töötajad otsida raamatukauplusi, kelle kaudu

---

[10] EAA, f. 2100, n. 9, s. 29, l. 378.

[11] EAA, f, 2100, n. 9, s. 29, l. 377.

[12] EAA, f. 2100, n. 9, s. 27, l. 272.

telliti kogu perioodi jooksul raamatuid ja ajakirju. Vahendajaks ülikooli raamatukogu ja Eesti diplomaatide vahel sai Eesti Vabariigi Välisministeerium, millest annab tunnistust ka ulatuslik kirjavahetus kahe asutuse vahel.

Viljakas koostöö tekkis dr. O. Kallasega, kelle kaudu õnnestus kontakte luua Soomes (1919-1922) ning Inglismaal ja Hollandis (1923-1934). Head kontaktid kujunesid välja New-Yorgi peakonsulaadis N. Koestneriga.

Esimesena pöördus raamatukogu 1920. aasta kevadel O. Kallase poole palvega organiseerida raamatute saatmist Soomest ning valida seal välja üks raamatukauplus, kelle kaudu võiks kirjandust tellida. 1922. aasta augustikuus esitas F. Puksoo samalaadse palve ka Eesti saatkonnale Stockholmis ja Londonis. Veel sama aasta lõpus püüdis raamatukogu luua Eesti välisesinduste kaudu sidemeid Roomas, Riias ja New-Yorgis.

1922. aastal sooviti osta taanikeelseid raamatuid Eesti saatkonna vahendusel Rootsist, kuid välisesinduste töötajatel ei õnnestunud saavutada kokkulepet mitte ühegi usaldusväärse raamatukauplusega ning seetõttu pöörduti samasuguse sooviga otse Kopenhaageni konsulaadi poole.[13]

Eesti välisesinduste töötajate abivalmidus ja võime orienteeruda raamatukaubanduses võimaldasid ülikooli raamatukogul suhteliselt kiiresti leida suuremates riikides üks kuni kaks kindlat partnerit, kelle kaudu hakati tellima õppe- ja teadustööks vajaminevat kirjandust. Edukas koostöö välisesindustega 1920-ndatel aastatel laienes veelgi ning tekkisid suhted Eesti diplomaatidega ka Varssavis, Leningradis, Berliinis ja Budapestis. 1930-ndatel aastatel vähenes aga välisesinduste kaudu saadud raamatute hulk, sest sel ajal saadi juba ise esitada tellimusi kauplustele. Raamatukogu pöördus esinduste poole üksikute teoste ostmiseks ainult siis, kui raamatut ei olnud võimalik teadaolevast kauplusest otse tellida. Kirjanduse tellimine saatkondade vahendusel oli 1920-ndatel aastatel siiski ajutise iseloomuga.

Eesti välisesindused aitasid muretseda väliskirjandust, kuid pikk ooteaeg ja keerukas asjaajamine tekitas omajagu pingeid ja arusaamatusi. 30. jaanuaril 1922.

---

[13] EAA, f. 2100,. n. 9, s. 7, l. 623.

aastal näiteks keeldus Eesti saatkond Londonis suure töökoormuse tõttu edaspidi vahendama ajakirjade muretsemist ning nõustus täitma ainult erakorralisi tellimusi.[14] Edaspidi, 1924. aastal saadi nende vahendusel Londonist siiski kahte ajakirja "The Estonian Review" ja "The Baltic Review".[15]

Suuri probleeme oli raamatute kättesaamisega New-Yorgi Eesti konsulaadist, kuhu 1920-ndatel aastatel saadeti enamik Ameerikas ilmunud raamatute ostusoovidest. Eesti konsul N. Koestner palus tellimuste kiirendamiseks ja lihtsustamiseks Eesti Panga kaudu saadetud summade eest ostetud raamatud toimetada otse Londoni saatkonda, sest postipakkide saatmine USA-st Eestisse oli veel siis korraldamata.[16] Vahendajate suur arv tekitas teinekord segadust ja pikendas tunduvalt raamatute saabumist Tartusse. Näiteks 1921. aasta oktoobris New-Yorgist väljasaadetud pakk tellitud raamatuga ei olnud veel 7. veebruaril 1922. aastal raamatukokku jõudnud.[17] Segadust tekitas ka see, et nimetatud teos, Browni "Manual of Library Economy", oli arvele võetud hoopiski Eesti Välisministeeriumi raamatukogus. Tartusse jõudis raamat alles sama aasta märtsis.

Eesti välisesinduste kaudu ostmine ei olnud otstarbekas, kuna raamatute saabumine raamatukokku oli kirjavahetuse ja rahaülekannete tõttu aeganõudev, mis mõjutas tugevasti õppetööd. Tellimust täitmiseks võis kuluda Euroopas üks kuni kaks kuud, USA-s isegi kolm kuni neli kuud. Enamik esitatud ostusoovidest suudeti kiiresti rahuldada, kuid oli harva olukordi, kus ei suudetud vajaminevat teost õigeaegselt või üldse muretseda. 1920-ndatel aastatel puutus raamatukogu sellise probleemiga kokku New-Yorgi konsulaadi kaudu tellitud kirjanduse kättesaamisel. 1923. aastal oli konsulaadil raske kindlustada mitme ingliskeelse raamatu ja ka ajakirja "American

---

[14] EAA, f. 2100, n. 9, s. 7, l. 70.

[15] EAA, f. 2100, n. 9, s. 18, l. 137.

[16] EAA, f. 2100, n. 9, s. 6, l. 260.

[17] EAA, f. 2100, n.9, s. 7, l. 62.

Journal of Science" 58 numbri kättesaamist, sest kirjastuste teadete kohaselt olid need juba läbi müüdud ning järgmist trükki ei olnud niipea oodata.[18]

1920-ndatel aastatel esitati suuremaid raamatute tellimusi New-Yorgi konsulaadile. Ajavahemikul 15.12.1922-31.08.1923 saabus USA raamatukauplustest saatkonna kaudu Tartusse 22 raamatut, mille hulgas leidus psühholoogiaalast, põllumajandusliku ja usuteadusliku sisuga teoseid ning mõned Ameerika kaupluste raamatunimestikud.[19]

Esialgu oli tõsiseks probleemiks taanikeelse kirjanduse komplekteerimine, kuna otsesidemeid Taani raamatukauplustega ülikooli raamatukogul ei tahtnud kujuneda. Abi saamiseks tuli pöörduda Eesti peakonsulaadi poole Kopenhaagenis. Välisesinduse töötajad vahendasid raamatukogu ostusoove Taani kauplustele pidevalt. Põhiliselt komplekteeriti niimoodi olulisemaid teatmeteoseid ja teaduslikke monograafiaid, tunduvalt vähem aga perioodikat ja ilukirjandust. Kuna see oli ainuke võimalus taanikeelset kirjandust osta, siis iga täitmata tellimus tekitas raamatukogule probleeme. 1937. aasta aprillis tellitud H. F. Feilbergi "Judisk Ordbog" oli ammu enne tellimise esitamist läbi müüdud ja nüüd tuli raamatukogul jääda ootama uut ostmisvõimalust.[20]

Eesti saatkondade ja konsulaatide kaasabil oli 1920-ndatel aastatel loodud laialdane välissuhtlus Saksamaa, Rootsi, Soome, Inglismaa ja USA raamatukauplustega. 1930-ndatel aastatel pöördus ülikooli raamatukogu ka saatkondade poole mõne üksiku teose tellimiseks, mis olid eriti olulised õppetöös. Enamasti telliti nende kaudu teatmeteoseid, aga püüti vältida perioodiliste väljaannete pikemajalist tellimist (v.a. järelkomplekteeritavad ajakirjad). Korraga esitati tellimus ainult ühele või kahele teosele.

Kuid raamatukogu tundis kogu aeg huvi saatkondade vahendatud kaupluste ja kirjastuste raamatunimestike vastu. Selline soov esitati 1921. aasta mais ka Londoni

---

[18] EAA, f. 2100, n. 9, s. 123, l. 93.

[19] EAA, f. 2100, n. 9, s. 11, l. 30.

[20] EAA, f. 2100, n. 9, s. 123, l. 93.

saatkonnale, sest raamatukogus puudus informatsioon uuema ingliskeelse kirjanduse kohta.[21] Lisaks kataloogidele palus raamatukogu saata Eesti välisesindustel (London, New-York, Helsingi) saata välismaistes väljaannetes avaldatud Eestit käsitlevaid artikleid.

3.4. Kirjanduse ostmine raamatukauplustest

Tartu Ülikooli raamatukogu komplekteeris kirjandust aastatel 1919-1940 kõige enam ostudena välismaa raamatukauplustest. Kirjanduse tellimine välismaalt võimaldas saada vajamineva trükise kiiremini kui kohapealt ja suuremate ostude puhul ka märgatava allahindlusega. Eelkõige oldi huvitatud Lääne-Euroopas trükitud teaduslikust kirjandusest (Saksamaa, Prantsusmaa, Itaalia, Inglismaa), kuid aega ajalt osteti raamatuid ja ajakirju USA-st. 1930-ndate aastate algusest laienesid sidemed raamatukauplustega, kes ka tegelesid ingliskeelse kirjanduse müümisega.

Aastatel 1919-1940 tellis ülikooli raamatukogu välismaa raamatukauplustest kirjandust nii pearaamatukogule kui ka teaduskondadele ning instituutide ja kliinikute raamatukogudele eelarves ettenähtud summade piires. F. Puksoo pöördus 1921. aasta jaanuaris ülikooli juhtkonna poole sooviga, et kõigi ülikooli õppetööks vajalike raamatute tellimine ja ostmine välismaalt toimuks ainult raamatukogu vahendusel.[22] Selline tsentraliseeritud kirjanduse ostmine välismaa raamatukauplustest vähendas kulutusi ja hoidis ära teoste dubleerimist allasutuste raamatukogudes.

Ostudena välismaa raamatukauplustest saabus eelarveaasta jooksul 600-6000 võõrkeelset raamatut, mis leidsid koha raamatukogu üldfondis /Lisa 1/.
Esimesed ostud Euroopa raamatukauplustest tehti juba 1919. aastal, kuigi tellitu saabumine läbi paljude Euroopa riikide võttis eriti sõjajärgsel perioodil kaua aega.

---

[21] EAA, f. 2100, n. 9, s. 7, l. 93.

[22] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 4.

Kuigi raamatute tellimiseks oli 1920. aastal eraldatud suurem summa kui eelneval aastal, sai see ära kulutatud juba juuliks. Raamatukogu kulutas 1920. aastal välismaalt raamatute ostmiseks 3795 Eesti marka.[23] Euroopa riikide majanduslik ebastabiilsus ning ka raamatukogule eraldatud väiksed raamatuostusummad ei soosinud uute teoste tellimist välismaalt, mistõttu aastatel 1919-1920 osteti mitmesugust kirjandust Eesti raamatukauplustest. 1920. aastal muretseti kirjandust juurde peamiselt Tartu kauplusest "Postimees", "Odamees" ning "J .K .Krügeri" juurest.[24]

Esimesel kolmel aastal muretseti välismaalt ainult hädavajalikku kirjandust (uuem teaduskirjandus, ajakirjad), mida vajasid üliõpilased ja õppejõud. Suhteliselt tagasihoidlikult oli tellitava kirjanduse seas seeriaväljaandeid. 1919.-1920. aastatel puudus raamatukogul ülevaade tagastamisele kuuluvatest vene ülikooli raamatukogust ning ka lõplikult väljakujunemata komplekteerimispoliitika tõttu ei kiirustatud esialgu võõrkeelse kirjanduse tellimisega välismaalt. Samuti huvituti nendel aastatel enam Eestis pakutavate erakogude ostmisest, sest neis esindatud vanemat kirjandust oleks hiljem olnud tunduvalt keerukam komplekteerida. See kirjandus võis osutuda ka väärtuslikuks vahetusmaterjaliks.

Esimesed aastad kulusid raamatukogul uute sidemete loomisele Euroopa raamatukauplustega ning ka endiste partneritega kontaktide leidmisele. Vastastikune viljakas koostöö jätkus K. F. Koehleri Antikvariaadiga Leipzigis ning N. Kymmeli raamatukauplusega Riias. Nende kaudu oli enne sõda hulgaliselt tellitud saksakeelset kirjandust.

1921.-1922. aastal hakkas raamatukogu raamatukaupluste kaudu tunduvalt enam kirjandust tellima. Võrreldes 1920. aastaga oli teoste ostmine kasvanud kaks korda. Kujunesid välja ka kindlad raamatukauplused, kelle kaudu võõrkeelset kirjandust sai tellida. Valdavalt osteti kirjandust Saksamaalt, Soomest, Prantsusmaalt ja Rootsist. Kontakte kirjanduse saamiseks aitasid luua ka teaduskonnad.

---

[23] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 194, l. 1.

[24] Samas, l. 3.

Aastatel 1922-1924 toimunud plahvatuslikule kasvule võõrkeelse kirjanduse ostmisel järgnes 1930-ndate aastate algul, majanduskriisi tingimustes, järsk langus. Siiski, olukord paranes kiiresti ja 1930-ndate aastate teisel poolel saavutas ostmine kauplustest kriisieelsete aastate taseme.

Esimesel kümnel aastal oli ülekaalus Saksamaalt tellitud kirjandus, mida raamatukogu peamiselt sai K. F. Koehleri Antikvariaadist ja G. Focki kauplusest Leipzigist. 1931.-1932. aastatel ostis raamatukogu välisvaluuta eest kirjandust Prantsusmaalt 13 084.27 frangi eest, Saksamaalt 12 801.25 marga eest ja Itaaliast 12 77.04 liiri eest.[25] Kulutused nendest riikidest tellitud kirjanduse jaoks olid enam vähem võrdsed, kuigi tunduvalt kõrgema hinnaga omandatud saksakeelseid teoseid saadi sellel aastal vähem. Samasugune suhe välismaalt tellitud kirjanduse osas säilis läbi kogu majanduskriisiaastate. 1933. aastal ei suutnud raamatukogu osta ühtegi teost Leedust, Ungarist ja NSVL-st, kuigi eelnevatel aastatel oli nendest riikidest kirjandust tellitud. Üldse osteti 1930.-1933. aastatel trükiseid 16 Lääne-Euroopa riigi raamatukauplusest ning ka USA-st.[26] Teaduskirjanduse ostusoovid esitati ka Soome, Rootsi, Austria, Hollandi, Belgia, Inglismaa, Šveitsi, Tšehhoslovakkia, Leedu, Läti, Taani kauplustele, kuigi kirjanduse hulk, mida sealt saadi oli 1930-ndatel aastatel suhteliselt tagasihoidlik. Peale võõrkeelsete raamatute ja ajakirjade osteti välismaa kauplustest vähesel hulgal ka Baltica-alast kirjandust, enamasti valikuliselt, üksikute teostena. Suhteliselt palju täienes Estica osakond Riia ja Leipzigi raamatukauplustest ostetud vanema kirjanduse osas. Enamik Estica-ainelistest teostest omandati Eesti raamatukauplustest, kus neid trükiseid oli rohkem müügil 1920-ndate aastate alguses.

Märkimisväärselt ostis raamatukogu välismaalt erinevate teadusalade teaduslikke ajakirju. Aastas muretseti eelarverahade eest 110-800 võõrkeelset ajakirja /Lisa 2/. 1921. aastal tellis raamatukogu ainult hädavajalikku saksakeelset perioodikat ning raha puudusel loobus täielikult prantsuskeelsetest ja ingliskeelsetest tellimustest. [27] Aastatel

---

[25] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92, l. 125.

[26] EAA, f.2100, n. 9, s. 92, l. 273.

[27] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 104.

1922-1224 suurenes võõrkeelsete ajakirjade ostmine järelkomplekteerimise tõttu. Raamatukogu jätkas sõja ajal katkenud ajakirjade aastakäikude ostmist (perioodist 1914-1920). Peamiselt omandati saksakeelseid ajakirju K. F. Koehleri Antikvariaadist Leipzigis ja ingliskeelseid väljaandeid "King & Son'i" raamatukauplusest Londonis. 1920-ndatel aastatel kulutas raamatukogu rohkem kui 1/3 kirjanduse ostusummadest ajakirjade tellimiseks, sest neist said lugejad kõige rohkem uuemat informatsiooni. 1924. aastal telliti välismaa raamatukauplustest umbes 190 ajakirja. 1932.-1933. aastal kasutas raamatukogu perioodika tellimiseks 9000 Eesti krooni, mille eest oli võimalik osta umbes 300 erinevat ajakirja. Nendest oli saksakeelseid 192, ingliskeelseid 40 ning prantsuse-, itaalia-, rootsi-, taani- ja venekeelseid 60.[28]

1920. aastal hakkas ülikooli raamatukogu otsima tihedamaid kontakte raamatukauplustega, et osta eelarvesummadest, vahendajate abi kasutamata, müügile tulevat teaduskirjandust. Koostööpakkumisi saabus välismaa raamatukauplustelt 1920-ndatel aastatel oodatust vähem (v.a. Saksamaa) ning seetõttu otsiti kontakte välisesinduste kaudu Inglismaal, Prantsusmaal, Itaalias, Soomes ja Rootsis.

1920. aastal pidi raamatukogu otsustama, milliseid kauplusi eelistada võõrkeelse kirjanduse tellimiseks. F. Puksoo valis välja peavarustajaks mitmete Saksamaa tähtsamate raamatukaupluste seast suure teadusliku kirjanduse valikuga K. F .Koehleri Antikvariaadi Leipzigis. Raamatukauplus saavutas tellimuste korraliku täitmisega kiiresti usalduse ning kuni 1921. aastani osteti peaaegu kogu välismaine kirjandus.[29]

1921. aastast alatest sai K. F. Koehleri äri uuesti peamiseks Tartu Ülikooli varustajaks välismaal. Nimetatud firma kaudu telliti aastatel 1920-1940 umbes 3/4 ostetud kirjandusest.

Igast riigist püüti leida üks kuni kaks raamatukauplust, kellega hakati koostööd tegema. Raamatukogu ei soovinud koondada teaduskirjanduse ostmist ainult ühe kaupluse kätte, sest sageli oli võimalik saavutada soodsamaid tingimusi hoopiski mõnes teises kaupluses. 1930-ndateks aastateks olid raamatukogul välja kujunenud

---

[28] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 194, l. 33.

[29] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 24.

kindlad ja hästi varustatud Euroopa raamatukauplused. 1933. aastal telliti kirjandust järgmistest raamatukauplustest:[30]

Riik	Linn	Raamatukauplus
Saksamaa	Leipzig	K. F. Koehleri Antikvariaat
Inglismaa	London	King & Son
Prantsusmaa	Pariis	Champion
Itaalia	Rooma	Bocca
Holland	Haag	N. Nijhoff
Rootsi	Stockholm	Fritze
Rootsi	Stockholm	Norstedt & Söhner
Rootsi	Stockholm	Bonnier
Soome	Helsinki	Akateemien Kirjakauppa
Soome	Porvoo	Söderström
Austria	Viin	Deuticke
Läti	Riia	Valters & Rapa
Läti	Riia	Kymmel

Tartu Ülikooli raamatukogu eelistas osta raamatuid ja ajakirju suurematest ja tuntumatest raamatukauplustest, mis suutsid oma laia uudiskirjanduse valikuga rahuldada enamuse ostusoovidest. Mõnikord oli raamatukogu sunnitud tellima väliskirjandust ka teistest kauplustest, kellega pidevad kontaktid puudusid. Sellistest kohtadest osteti tavaliselt üksikuid teoseid ning seetõttu ei kujunenud välja ka püsivaid suhteid kirjanduse tellimiseks. 1930-ndate aastate teisel poolel muretseti võõrkeelset kirjandust ka Berliinist O. Schossi, ja J. A. Stargardti juurest. Stockholmis varustas raamatutega ka Aktiebolaget Familjerboken ja E. Osterlund. Aastatel 1936-1939 peeti sidemeid juba 30 raamatukauplusega. Võõrkeelset teaduskirjandust telliti Saksamaal

---

[30] EAA, f. 2100, n. 9, s. 92, l. 353.

kuuest, Rootsis neljast, Soomes, Taanis ja Itaalias kolmest, USA-st, Hollandist ja Šveitsist ühest raamatukauplusest.[31]

3.4.1. Võõrkeelse kirjanduse ostmine K .F. Koehleri Antikvariaadist

1921. aasta jaanuaris valis Tartu Ülikooli raamatukogu välja mitme Saksamaa raamatukaupluse seast peamiseks varustajaks teaduskirjandusega pikkade traditsioonidega K. F. Koehleri Antikvariaadi Leipzigis. Kauplusest kujunes raamatukogule hea koostööpartner, kes pakkus müüa suures valikus 19. ja 20. sajandi väärtkirjandust. Tartu Ülikooli raamatukogu valikut kergendas asjaolu, et juba 1860. aastal oli tellitud ainuüksi raamatukogu peamiselt komisjoniäri K. F. Koehleri kaudu Leipzigist 134 välismaa ajakirja.[32] Kuni Esimese maailmasõja puhkemiseni jäi raamatukauplus Jurjevi Ülikooli raamatukogu olulisemaks partneriks Saksamaal. Peale K. F. Koehleri firma konkureerisid 1920. aasta viimastel kuudel veel kolm Leipzigi kauplust - O.Harrassowitz, G. Focki ja K. W. Hiersemanni kauplused - võimalusele saada ülikooli raamatukogu tellimuste peamiseks täitjaks.[32]

Esimese tellimuse raamatukogult sai K. F. Koehleri Antikvariaat peale pikka vaheaega 1920. aasta viimastel kuudel. Ostmine oli katkenud juba 1915. aastal. Kauplusest telliti Luegeri "Lexikon der gesamten Technik".[33]

Kõige soodsama pakkumise teinud Koehleri Antikvariaat lubas müüa kirjandust pidevalt 10% allahindlusega ning ½ väljaveo-, pakkimis- ja saatmiskuludest

---

[31] EAA, f. 2100, n. 9, s. 141, l. 197-198.

[32] R. Parmas. Perioodiliste väljaannete komplekteerimine Tartu Ülikooli raamatukogus XIX sajandi II poolel ja XX sajandi alguses (kuni 1917 aastani) // TRÜ toimetised. Vihik 224. Trt., 1968. Lk. 6.

[32] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 4-5.

[33] TÜR KHO, f. 2, n. 4, s. 36, l. 1.

enda peale võtta.[21] Selline soodne pakkumine oli raamatukogule kõige vastuvõetavam, sest teised Saksamaa kauplused lubasid ainult 3-5% saatmis- ja pakkimiskulude tasumist.

Alates 1921.aastast telliti regulaarselt läbi aasta komisjoniärist 20. sajandi teaduskirjandust ülikooli õppetöö jaoks ning õppejõudude palvel natuke ka vanemaid saksakeelseid teoseid. Raamatukogu esitas tellimusi Koehleri kauplusele nende kataloogide alusel, mida firma saatis regulaarselt Tartusse. Raamatute nimekirjad sisaldasid rikkalikult ka Balti riikides, Poolas ja Nõukogude Venemaal ilmunud teoseid.[34] Kuni 1923. aastani oli võimalus kõikidel Balti riikidel osta kirjandust välismaalt soodustustega. Allahindluse kaotamine tähendas ülikooli raamatukogule tunduvalt suuremaid kulutusi ka saksakeelsete raamatute ostmisel.

Ülikooli raamatukogul tuli maksta Koehleri Antikvariaadist tellitud kirjanduse eest välisvaluutas hiljemalt neljateistkümne päeva jooksul alates teoste kättesaamisest. 1930. aasta majanduskriisi ajal ei suudetud valuutapiirangute tõttu arveid kauplusele vajaliku kiirusega tasuda. 1933. aastaks oli tekkinud tellitud kirjanduse eest tasumisel märkimisväärne võlg. Olukorra lahendusena pakkus ülikooli raamatukogu Koehleri firmale võlgnevuse vähendamiseks võimaluse müüa saksakeelseid dubletteksemplare, mida tavaliselt ainult vahetati välismaa raamatukogudega. Kauplus oli huvitatud 46 ajaloo, õigusteaduse, filosoofia ja loodusteaduse valdkonda kuuluvast teosest.[35] 1920-ndate aastate teisel poolel toimunud aktiivne dublettide vahetus ei võimaldanud saata Koehleri kauplusele kõiki soovitud raamatuid. Võlgade vähendamiseks saadeti neile ainult 25 saksakeelset teost 130 Saksa marga väärtuses. Suurema osa moodustasid 19. sajandi trükised.

Saksa raamatute hinnatõus oli olnud 1920-ndatel aastatel ülisuur - aastas suurenesid kulutused raamatute ostmiseks Saksamaalt peaaegu 10%. 1926. aasta eelarves palus F. Puksoo suurendada märgatavalt kirjanduse jaoks eraldatavaid

---

[21] EAA, f. 2100, n. 9, s. 9, l .224.

[34] EAA, f. 2100, n. 9, s. 36, l. 50.

[35] EAA, f. 2100, n. 9, s. 94, l. 37.

summasid, sest kui aastatel 1922-1924 maksis raamatukogu iga saksakeelse raamatu eest keskmiselt 300 Eesti marka, siis 1926. aastaks oli ühe raamatu hind juba keskmiselt 1500 Eesti marka.[36] Saksakeelne kirjandus oli kallinenud võrreldes ennesõjaaegsete hindadega isegi viis korda, mistõttu raamatukogul tuli piirata ka Koehleri antikvariaadilt tellitavat kirjandust. Ometi ei saadud loobuda Saksamaal trükitud raamatute ostmisest, sest 1920. aastal ilmus seal rohkem kirjandust (aastas trükiti 32 343 teost) kui Inglismaal, Ameerika Ühendriikides, Itaalias ja Prantsusmaal kokku.[37] Raamatute ja ajakirjade ostmine Koehleri antikvariaadist 1920-ndatel aastatel ei vähenenud oluliselt, kuigi raamatukogu tühistas üksikute vähem oluliste ajakirjade tellimise. Kokkuhoiuks oli teisigi võimalusi. 1920-ndatel aastatel polnud saksakeelse kirjanduse tellimusi Koehleri kauplusele kerge tühistada, sest paljud õppejõud küsisid uuemat saksakeelset teaduskirjandust tunduvalt enam kui teistes keeltes ilmunud trükiseid. Tellimine K. F. Koehleri Antikvariaadist oli ülekaalus kuni 1930. aasta majanduskriisini. Pärast selle lõppemist kulutas raamatukogu Saksamaalt kirjanduse ostmiseks vähem raha kui soome- ja prantsuskeelse kirjanduse muretsemiseks.

Ülikooli raamatukogu tellis Koehleri kauplusest enamalt jaolt saksakeelseid teadusajakirju ning raamatuid kõikidelt ülikoolis õpetatavatelt aladelt. Esimestel aastatel püüdis F. Puksoo esitada kauplusele ostusoove ka inglise- ja prantsuskeelse kirjanduse muretsemiseks. Nimelt 1920. aasta detsembris sooviti saada kahte raamatukataloogi: The English Catalogue of Books for 1914-1919 ja The Annual American Catalogue. Kaupluse juhataja soovitas aga tellida need otse vastavate maade raamatukauplustest, sest nende kauplusel puudus võimalus ingliskeelset kirjandust soodsalt muretseda.[38]
Kaupluse poolt saadetud kataloogides oli tihti märgitud vanemaid prantsuse- ja ingliskeelseid teoseid. Odava hinna tõttu telliti neid raamatukokku. Nii telliti 1920.

---

[36] EAA, f. 2100, n. 9,.s. 27, l. 121.

[37] EAA, f. 2100, n. 9, s. 25, l. 185.

[38] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 36, l. 2.

aastal Koehleri ärist E. Levy "Petit dictionuire Provenzal-Francais.[39] Veel samal aastal saabus F. Puksoo nimele kolm ingliskeelset raamatut.

1920-30-ndatel aastatel telliti K. F. Koehleri raamatukauplusest saksakeelset teaduskirjandust ainult ühes eksemplaris, sest piiratud raamatuostusummad ja ka väljatöötatud komplekteerimispõhimõtted ei näinud vajadust muretseda võõrkeelset kirjandust kahes või enamas eksemplaris. Erandiks oli teoloogia seminari raamatukogu, kuhu osteti raamatuid üllatuslikult suures eksemplaarsuses. 1921. aasta suvel telliti näiteks E. D. Starbuchi "Religions-Psyhologie" 5 eksemplari.

Koehleri kauplus täitis ülikooli raamatukogu ostusoovid aastatel 1920-1940 kiiresti ja korralikult. Kui ei suudetud tellimust koheselt rahuldada, pakkus kauplus ise välja võimaluse muretseda see mõnest teisest Saksamaa suuremast raamatuärist või siis teistest Euroopa riikidest. Sellisel korral pikenes aga ooteaeg vähemalt kuu võrra.

1920-30-ndatel aastatel telliti Koehleri kaudu kogu saksakeelne perioodika. Aastatel 1930-1931 sai raamatukogu näiteks K. F. Koehleri firma kaudu 192 ajakirja, mille eest maksis 5443.20 marka.[40] Kõikidest ostetud ajakirjadest moodustas see peaaegu 60%.

Paralleelselt uuemate ja regulaarselt saabunud ajakirjadega sooviti Koehleri raamatukauplusest osta ka vanemaid aastakäike, mis olid fondis lünklikult olemas. 20-ndatel aastate alguses pöörati suurt tähelepanu ajakirjade järelkomplekteerimisele. 1921. aasta esimestel kuudel saabusid Tartusse Koehleri firmast esimesed tellitud järelkomplekteeritud ajakirjade numbrid. Raamatukogu võttis arvele ajakirja "Die Naturwissenschaften" aastakäigud 1914-1917, "Zeitschsrift für Vereins für Volkskunde" 1914-1917 aastate numbrid, "Archiv für Geschichte der Philosophie" 1913 aasta puuduvad numbrid ja mitmed teoloogia-, õigusteaduse-, loodusteaduste- ja filoloogiaalased ajakirjad. Kaupluse kaudu täiendati ka seeriaväljaandeid.

Koehleri Antikvariaadist tellitud kirjandus saabus raamatukokku peaaegu alati korrektselt. Juhtus ka äpardusi. Näiteks 1928. aastal telliti Koehleri kauplusest ajalehe

---

[39] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 36, l. 108-109.

[40] EAA, f. 2100, n. 9, s. 36, l. 104.

"Wiener Landwirtschaftliche Zeitungi" 1872.-1927. aastate numbrid, mille eest maksti 2300 marka. Saadetise avamisel selgus, et ostetud väljaandest puudusid kuus numbrit ja register, mistõttu raamatukogu palus kiirest järele saata ka puuduolevad numbrid.[41]

Tellitud kirjanduse seas olid teaduslikud monograafiad, mitmesugused sõnaraamatud, teatmeteosed, õpikud ja ajakirjad. Koehleri antikvariaadist ostetud kirjandus sisaldas tihti kõige uuemaid käsitlusi kaasaegsetel teemadel - psühholoogia, ühiskonnateaduste, arstiteaduse vallast. 1920. aasta alguses muretseti raamatukauplusest näiteks W. Wundti "Völkerpsychologie " 3.-10. köide.[42]

Peale pearaamatukogu tellisid paljud teaduskonnad, mitmesugused kliinikumid ja instituudid õppe- ja teadustöö korraldamiseks saksakeelseid ajakirju ja monograafiaid. Kuni 1921. aasta alguseni saabus Koehleri kaudu ostetud kirjandus otse ülikooli raamatukokku, kust see jaotati tellijatele. 1920. aastal näiteks saabusid raamatukokku postiga saadetud teaduslikud ajakirjad botaanika instituudile, maateaduslikule kabinetile, keemia kabinetile ja füüsika kabinetile.[43] 12. jaanuaril 1921. aastal võttis Tartu Ülikooli Ajutine Nõukogu vastu määruse "Raamatute ja ajakirjade tellimise kohta välismaalt." Selle otsuse järgi oli teaduskondadel ja asutustel võimalik saata oma ametlik tellimus otse Koehleri antikvariaadile Leipzigis.[44] Ja ka soovitud raamatud saabusid tellijale ilma raamatukogu läbimata märgitud aadressil.

1920. aastate teisel poolel soovisid mõned ülikooli õppejõud ja asutuste juhatajad otsida raamatute ostuvõimalusi ka teistest Saksamaa kauplustest, sest teoste kättesaamisega oli tekkinud viivitusi. Ülikoolide instituutide juhatajad pakkusid uueks kaupluseks Leipzigis Alfred Lorenzi äri.[45] F. Puksoo ei nõustunud ettepanekuga, sest raamatute ja ajakirjade tellimine K. F. Koehleri Antikvariaadist oli kaasaegsete raamatute valiku ja ka hinna poolest kõige vastuvõetavam koostööpartner. Koehleri

---

[41] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 190.

[42] TÜR KHO, f. 4 n. 2, s. 36, l. 91-92.

[43] EAA, f. 2100, n. 9, s. 2, l. 16.

[44] EAA, f. 2100, n. 9, s. 9, l. 59.

[45] Samas, l. 224.

kauplus jäigi kuni 1940. aastani peamiseks saksakeelse kirjanduse müüjaks ülikooli raamatukogule.

3.4.2. Kirjanduse ostmine USA raamatukauplustest

Tunduvalt raskem oli raamatukogul kirjanduse komplekteerimine USA-st, sest tegelikult puudus täpsem ülevaade sealsest kirjastustegevusest ja raamatukaubandusest. 1920-ndatel aastatel püüti USA-s ilmunud raamatuid ja ajakirju komplekteerida Lääne-Euroopa kaupluste kaudu, kuid pikk ooteaeg ja suured postikulud muutsid selle keeruliseks.

Kuigi 1920-ndatel aastatel olid ülikooli õppejõudude ja üliõpilaste nõudmised ingliskeelse kirjanduse järele suhteliselt tagasihoidlikud, otsis raamatukogu juba siis võimalusi USA-s ilmunud teaduskirjanduse omandamiseks. Õppejõudude kaader oli huvitatud eelkõige seal ilmunud teadusajakirjadest ja tähtsamatest monograafiatest aga ka teatmekirjandusest.

Teabe saamiseks USA raamatukaubanduse kohta pöördus F. Puksoo 1921. aasta augustikuus Eesti konsulaadi poole New-Yorgis, paludes otsida võimalusi kontaktideks mõne kindla raamatukauplusega.[46] Lisaks esitatud palvele tellis raamatukogu konsulaadi kaudu esimesed kaks raamatut. Eesti välisesinduste töötajate jõupingutused ei olnud eriti tulemusrikkad ning mitme aasta jooksul ei õnnestunudki raamatukogul leida sobivat raamatukauplust. N. Koestner Eesti Vabariigi konsulina New-Yorgis, püüdis hankida esialgset informatsiooni USA-s trükitud ajakirjade ja raamatute kohta. 1922. aasta aprillis saatis ta Tartusse USA-s ilmuvate ajakirjade nimekirja, mida õnnestus saada madalama hinnaga.[47] Ajalehtede kataloogi hankimine polnud võimalik, kuna selle muretsemine Brentano raamatukauplusest oleks olnud liiga kulukas.

---

[46] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 2, l. 133.

[47] EAA, f. 2100, n. 9, s. 11, l. 2.

Ülikooli raamatukogu tellis ka hiljem Ameerika kirjandust välisesinduse kaudu, kes ostis seda mõnest suuremast raamatukauplusest. Kirjandust saadi peamiselt New-Yorgi raamatukauplustest, kuid tihti täitmata jäänud tellimused tekitasid kirjanduse komplekteerimisel probleeme.

Sellel ajal oli raamatukaubandus USA-s alles kujunemisjärgus ning töö oli võrreldes pikkade traditsioonidega Lääne-Euroopa kauplustega tunduvalt erinevalt organiseeritud. Väikesed ja väga kitsale ostjaskonnale määratud kauplused ei soodustanud traditsioonilist raamatukaubanduse arengut ega ka raamatute müüki Lääne-Euroopasse. USA-s pakkusid raamatukauplused vähe teaduslikku kirjandust, sest suurema osa raamatutest ostsid ka üksikostjad otse väljaandjatelt.[48] Veel 1930-ndatel aastatel võisid ameeriklased uusi üldise sisuga raamatuid osta peaaegu igalt poolt - isegi apteekidest, tubakakauplustest ja riidepoodidest. Kogu maal oli üsna raske leida ühte hea valikuga kauplust, kes oleks olnud suuteline varustama ülikooli raamatukogu kõige vajalikuga.

1920-ndate aastate alguses kasutas raamatukogu USA-s mitme eestlase abi Ameerika kirjanduse ostmiseks. Tänu New-Yorgi konsuli asetäitja Hans Leokese aktiivsele vahendustegevusele õnnestus Eesti konsulaadil leida kontakt Kongressi raamatukogu töötajaga Peeter Speegiga, kes soovitas tellida ülikooli raamatukogule kirjandust Brentano kauplusest New-Yorgist.[49] 1920.-1930. aastatel saabuski enamus tellitud raamatutest ja ajakirjadest just selle kaupluse kaudu, kuid väikene raamatuvalik, tellimuste ebakorrektne täitmine ning raha ettenõudmine ostetava kirjanduse eest ei soodustanud läbikäimist.

Kirjanduse komplekteerimine USA-st jäi ikkagi lünklikuks ja ebaregulaarseks, kuid ülikooli õppejõud ei väljendanud selle üle otsest pahameelt. Et katsed komplekteerida ameerika kirjandust kaupluste kaudu olid tegelikult nurjunud, püüdis raamatukogu kasutada teaduskirjanduse muretsemiseks teisi soodsaid võimalusi. Oma teeneid pakkusid raamatukogule mitmed Lääne-Euroopa kauplused. 1924. aasta

---

[48] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 100.

[49] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 102.

detsembris soovis Leipzigi raamatukauplus-kirjastus "Export Verlags Buchhandlung G. A. v. Halem" anda ülikooli raamatukogule abi ameerika kirjanduse ostmisel.[50]. F. Puksoo nõustus kaupluse ettepanekuga, kuid esialgu lootusandvana tundunud pakkumisest kahjuks midagi välja ei tulnud. Seepärast tellis ülikooli raamatukogu ameerika kirjandust edasi Lääne-Euroopast ja valikuliselt Eestist. Ajakirju telliti edasi Londonist "King & Son`i" kauplusest ja monograafiaid peamiselt Tartu ja Tallinna raamatukauplustest.

1927. aastal pöördus F. Puksoo uuesti Kongressi Raamatukogu töötaja P. Speegi poole palvega otsida kindel raamatukauplus. Selleks ajaks oli ülikooli raamatukogu juhataja pettunud senises partneris - Brentano kaupluses. Ta kirjutas oma kolleegile järgmist: "Veendusin, et Ameerika ärid ei arvesta Eesti asutustega, olgugi või ülikooli raamatukogu..."[51] F. Puksoo esitas omapoolsed tingimused otsitava kaupluse suhtes. Senini oli otsesidemete loomisel suuremaks takistuseks olnud asjaolu, et iga tellitava raamatu eest nõudsid kauplused ettemaksu, mis pikendas ostetava teose saabumise vähemalt 3-4 kuuni. Kirjanduse tellimisaja tunduvaks lühendamiseks oli vaja leida kauplus, kes oleks nõus müüma kirjandust ilma ettemaksuta. P. Speek kohtus Washingtonis ja New-Yorgis 6 suurema raamatukaupluse esindajaga. Koostööpartneriks sobisid neist 2-3. Raskusi valmistas kaupluse valimisel asjaolu, et oma valiku poolest ei rahuldanud nad raamatukogu täielikult, sest olid tihti kitsalt spetsialiseerunud kindla eriala või trükise liigi järgi. Washingtonis tegutsevad "W. H. Lowermilk & Company" ja "The Washington News Company" olid võrdlemisi suured ja tõusvad kauplused. Esimene neist tegeles peamiselt vanema trükise ja iluväljaannete müümisega.[52] Teine kauplus turustas rohkem üldise sisuga teoseid, ilukirjandust, mitmesuguseid käsiraamatuid.[53] Mõlemad kauplused olid nõus raamatukogule kirjandust muretsema ilma ettemaksuta ja seda

---

[50] EAA, f. 2100, n. 9, s. 29, l. 114.

[51] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 504 p.

[52] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 93.

[53] Samas, l. 94.

regulaarselt Eestisse saatma. Ülejäänud neli kauplust asusid New-Yorgis. Läbirääkimispartneritest oli raamatukogu juba kahega varem koostööd teinud. Raamatute ja ajakirjade ostmiseks loodi kontkate "Baker & Taylor Co", "G. E. Steckert & Co"," Brentano"ja "H. W. Wilson Company" töötajatega. Kõige rohkem usaldust äratas G. E. Stecker & Co", mis oli tuntud suure teadusliku kirjanduse ja ajakirjade valikuga.[54] Lisaks sellele pakuti nende poolt ka vanemaid teoseid. Raamatukogu ostis USA-st kirjandust 1930-40-ndatel aastatel siiski tagasihoidlikult ning koostöö laabus kõige paremini "H. W. Wilson Companyga", kelle kaudu telliti suurem osa ingliskeelsest teaduskirjandusest.

---

[54] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 101.

IV DUBLETTIDE JA TEADUSLIKE VÄLJAANNETE VAHETAMINE

4.1. Dublettide vahetamine

Ülikooli raamatukogu fondide täiendamiseks toimus ka arvukate dubletteksemplaride vahetamise teel. Selline viis muretseda nii vanemat kui uuemat teaduskirjandust ei olnud tavapärane tee, vaid üksnes ajutise ja lühiajalise iseloomuga abinõu. Aastatel 1920-1940 õnnestus oluliselt hankida dublettide vahetuse kaudu sellist kirjandust, mida oleks olnud raske osta raamatukauplustest.

Dublettidekogu oli juba Jurjevi Ülikooli raamatukogus olemas, kuhu peale kogude reevakueerimist Sise-Venemaalt 1920. aastal lisandus hulgaliselt raamatute ja perioodika- numbrite dublette. Raamatukogutöötajad eraldasid sinna aastatel 1918-1920 omandatud teosed, mis olid olemas kahes või enamas eksemplaris. Suurem osa neist saadi ostetud ja annetatud kirjanduse seast. Väärtuslike raamatudublettide poolest paistsid silma Raadi mõisaomaniku K. E. v. Liphartide erakogu.[1] Olulist täiendust andsid veel raamatukokku hoiule toodud omaniketa jäänud kogud ning 1920-ndatel aastatel kooliraamatukogudest üle antud kirjandus.

Kuna raamatukogu põhifondi võeti teosest arvele ainult üks eksemplar, siis ülejäänud anti dublettidekogusse. 1920. aastate teisest poolest hakati dublette aktiivselt vahetama esialgu Eesti ja hiljem ka välismaa raamatukogudega. Halbade hoiutingimuste tõttu paigutati dublettide hulka ainult võõrkeelsed teosed, millest suurema enamuse moodustasid saksa-, inglise-, soome-, prantsuse- ja venekeelsed raamatud ja perioodilised väljaanded. Ülikooli raamatukogu fondis leiduvaid väheseid eestikeelseid dublette (1920. aastal ligi 100) säilitati Estica osakonnas. 1920. aasta septembris ulatus dubletteksemplaride arv 20 000-ni, kuid intensiivne

---

[1] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 126.

komplekteerimistegevus täiendas kogu kiiresti. 1923. aasta jaanuaris oli dublettide arv tõusnud juba 35 000-ni.[2] Raamatukogus valitseva ruumipuuduse tõttu ei paigutatud neid riiulitele, vaid pakiti esialgsete korraldustööde käigus ootamaks vahetuse algust.

1920-ndatel aastatel anti hulgaliselt 18. ja 19. sajandil trükitud võõrkeelseid raamatuid ja ajakirjade dublette üle ülikooli erinevatele asutusele, sest kirjandust oli puudus ja paljud ülikooli allasutuste raamatukogud jõudsid Nõukogude Venemaalt tagasi alles aasta hiljem. Aastatel 1920-1923 valiti ülikooli allasutuste jaoks väärtuslikum osa teostest välja, mistõttu järgmistel aastatel allaasutused dublettide vastu erilist huvi enam üles ei näidanud.

1920-ndate aastate keskel tulid esimesed pakkumised Euroopa ülikoolide raamatukogudelt ja teadusasutustelt vastastikku dublettide vahetada. Vanemad venekeelsete ja saksakeelsete raamatute ja perioodika dubletid olid nõutavaks vahetusmaterjaliks nii Eestis kui välismaal. Aastatel 1920-1925 tehti ülikooli raamatukogule ettepanekuid dublettide vahetamiseks Soomest, Inglismaalt, Saksamaalt ja Ungarist.

Juba 1920. aasta oktoobris püüdis Eesti saadik Soomes O. Kallas organiseerida kirjanduse vahetamist Soome ülikoolide raamatukogudega.[3] Nõusolek Helsingi ülikooli raamatukogu töötajalt L. O. Tudeerilt saadi kiiresti, kuid dublettide trükikataloogi puudumine lükkas selle esialgu edasi. Võõrkeelsete dublettide vastu tundis ka 1923. aastal huvi Leipzigi ülikooli raamatukogu, kes pakkus vahetuseks uuemat inglis- ja saksakeelset teaduskirjandust.[4] Sama aasta sügisel esinesid vahetussooviga ka Helsingi ja Londoni ülikoolide raamatukogud. 1922. aastal oli raamatukogu sunnitud loobuma vahetusest Pariisi Ortodoksse Teoloogia Instituudiga, kes soovis saada venekeelseid ajalooalaseid töid ning saksakeelset ilukirjandust.[5] 1924.

---

[2] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 194, l. 6.

[3] TÜR KHO, f. 4, n.2, s. 2, l. 86.

[4] EAA, f. 2100, n. 9, s. 16, l. 100.

[5] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 1-2.

aastal toimus aga dublettide vahetus noore Szegedi ülikooli raamatukoguga, mille tulemusel sai fondi täiendada ungarikeelse kirjandusega.[6]

1920-ndatel aastatel oli raamatukogu vahetanud võõrkeelseid dublette juhuslikult ja väheses eksemplaarsuses. Kuna aastatel 1920-1924 toimus ainult esialgne dublettide eraldamine ja töötlemine. Aktiivseks vahetuseks oli vajalik korraliku trükikataloog. Alates 1922. aastast tehti selle koostamine ülesandeks raamatukogutöötajale E. Vigelile. 1925. aasta alguses otsustati dublettide nimestik aja kulutuste kookuhoidmiseks esialgu paljundada 50 eksemplaris.[7] 30. märtsil 1925. aastal arutas raamatukogu komisjon dublettide kataloogi trükkimisega seotud probleeme ning otsustas taotleda ülikooli erivahenditest 100 tuhat marka. Sama aasta 21. oktoobril eraldatigi Ülikooli Valitsuse otsusega soovitud summa ning kataloogi trükiarvuks määrati 500 eksemplari.[8] Eesti Vabariigi Tartu ülikooli raamatukogu dublettide nimestikku (Catalogue des doubles de la Bibliotheuque de l' Universite de Tartu, Estonie) trükkimine kestis terve aasta. Kataloog oli jaotatud keelelisel alusel järgmiselt: 1) raamatud alajaotusega a) võõrkeelsed, b) venekeelsed; 2) perioodika a) võõrkeelsed, b) venekeelsed. See sisaldas 167 leheküljel umbes 5750 nimetust teaduslikke ja ilukirjanduslikke teoseid 16. -20. sajandi 35 000 köite ulatuses. Alles 1926. aasta novembris oli võimalik ilmunud kataloog laiali saata välismaa ja Eesti raamatukogudele. F. Puksoo poolt oli välja valitud 154 raamatukogu 25 riigis ja ka 16 Eesti asutust. Dublettide vahetus kujunes välja mitmete Saksamaa, USA, Soome ja Inglismaa ülikoolide raamatukogudega.

Aastatel 1921-1926 arenes intensiivne vahetustegevus suuremalt jaolt Eestis ning alles peale trükikataloogi ilmumist 1926. aasta sügisel elavnes suhtlemine ka välisriikidega. Kõige edukamateks osutusid dublettide nimestiku ilmumise järgsed aastad (1926-1930), mil raamatukogul õnnestus täiendada vahetuse teel oma fonde Euroopa ja USA uuema teadusliku kirjandusega.

---

[6] EAA, f. 2100, n. 9, s. 25, l. 412.

[7] EAA, f. 2100, n. 9, s. 27, l. 504.

[8] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 37.

Eesõigus Tartu Ülikooli raamatukogu dublettide vahetamiseks oli Eesti raamatukogudel ja arhiividel. Koostöö kujunes kõige tulemusrikkamaks Tallinna Riigiraamatukoguga, kellelt saadi vahetusena olulisel määral Baltica- ja Estica-ainelist vanemat võõrkeelset perioodikat ja ajaloolisi kaarte. Raamatukogude erinev profiil tagas vastastikuse huvi teoste vahetamisel. Ülikooli raamatukogu täiendas oma fonde sealt saadud õigusalaste ja seadusandlike materjalidega. Veel saadi arsti- ja loodusteaduslikku kirjandust, mis ei kuulunud otseselt Riigiraamatukokku komplekteeritava kirjanduse hulka. Esimest korda pöördus ülikooli raamatukogu oma Tallinna kolleegide poole 1921. aastal sooviga teostada seeriaväljaande "Obzor Estlandskoi Gubernii" aastakäikude vahetust. Sel korral ei jõutud dublettide vahetuses kokkuleppele. 1924. aasta jaanuaris pöörduti uuesti Riigiraamatukogu poole ettepanekuga vahetada sama väljaannet, seekord juba Baltica-ainelise kirjanduse vastu.[9] Lisaks sellele pakuti ülikooli raamatukogu poolt vahetusmaterjaliks mõningaid üldosakonna dublette (nt. Izvestija Akademii Nauk). Sama aasta märtsis saadi Riigiraamatukogult seeriaväljaande "Obzor Estlandskoi Gubernii" 9 aastakäiku (1889, 1894-1897, 1905-1909, 1911).[10] Ka järgmisel kahel aastal anti Riigiraamatukogust üle hulgaliselt võõrkeelseid arsti- ja loodusteadusealaseid raamatuid ning tehnika ja põllumajanduslikke perioodikadublette, millest aga ei kujunenud välja vastastikust kirjanduse vahetust välja.

1920-ndatel aastatel pöördus ülikooli raamatukogu korduvalt Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi poole palvega saata talle kirjandust, mis seoses koolisüsteemi reorganiseerimisega oli koolides muutunud tarbetuks. Koolides leiduvaid dubletteksemplare ja vanemat teaduslikku kirjandust oldi nõus vahetama uuemate dublettide vastu. 1923. aasta jaanuaris valiti raamatukogu poolt 118 teost Tallinna Poeglaste Humanitaargümnaasiumi raamatukogust (tuntud Nikolai ja Gustav Adolfi Gümnaasiumide nime all). Gümnaasium andis venekeelsete dublettide vastu peamiselt 16.-18. sajandi saksakeelseid usuteaduse- ja õigusteadusealast kirjandust ning

---

[9] EAA, f. 2100, n. 9, s. 18, l. 69.

[10] Samas, l. 143.

antiikautorite töid (Demosthenes, Horatius, Melanchcton, Plutarchos).[11] Arvatavasti ei õnnestunud raamatukogul vahetust teostada täies mahus, sest osa vanemaid teoseid oli sõjaoludes evakueeritud Venemaale. Vahetuseks Saarema elu ja olu kajastava kirjanduse eest pakkus ülikooli raamatukogu 1927. aastal ilukirjanduse dubletteksemplare Kuresaare Gümnaasiumile.[12]

1920-ndatel aastatel pöördusid ülikooli raamatukogu poole Eesti Vabariigi ametiasutused palvega otsida dublettide hulgast kirjandust teatud kindlast valdkonnast. 1923. aastal ei suudetud kahjuks täita Eesti Vabariigi Statistika Keskbüroo raamatukogu soovi anda neile dublettide seast üle endiste Eesti- ja Liivimaa kubermangude kohta käivaid statistilisi väljaandeid (kaubanduse, põllumajanduse, linnade ja rahvastiku kohta).[13] Kuna Riigi Statistika Bürool ei olnud vastu pakkuda ülikooli raamatukogu huvitavat kirjandust, siis laenati neile sama aasta septembris üheks kuuks ajutiseks kasutamiseks mitmesuguseid saksa-, eesti- ja venekeelseid statistikaalaseid töid.

1926. aasta sügisel soovis Tallinna Keskraamatukogu täiendada oma fonde ülikooli raamatukogu dublettide kataloogist väljavalitud venekeelse uuema kirjandusega. Seekord vahetust ei toimunud, kuna Tallinna Keskraamatukogul puudusid sobilikud raamatud.[14] Dubletteksemplaride müümise ja kinkimise õigust raamatukogul ei olnud.

1930-ndateks aastateks oli kirjanduse vahetus Eestis end ammendanud ning uute dublettide juurdetulek ei olnud enam nii intensiivne. Vahetustegevusse astuti ülikooli allaasutustega, kus leidus perioodikat, mida pearaamatukogus ei olnud. 1930. aasta novembris saavutati kokkulepe arstiteaduskonna esindajaga arstiteaduslike ajakirjade vahetamiseks Farmakoloogia Instituudi raamatukoguga. Sama aasta viimasel kuul andis pearaamatukogu üle "Journal of Pharmacology and Eksperimental

---

[11] EAA, f. 2100, n. 9, s. 13, l. 19-20.

[12] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 262-263.

[13] EAA, f. 2100, n. 9, s. 16, l. 331.

[14] EAA, f. 2100, n. 9, s. 35, l. 452.

Therapheutics", mille vastu saadi ingliskeelse ajakirja "Journal of Biological Chemistry" aastakäike. Dublettide vahetus toimus ka 1933. aastal suvel, kui Farmakoloogia Instituut andis pearaamatukogule üle 16 nimetust farmakoloogia- ja füsioloogiaalaseid saksakeelseid dublette.[15] Vastu saadi aga sama aasta septembris 16 nimetust möödunud sajandi saksa- ja prantsuskeelseid arstiteaduslikke õppe- ja käsiraamatuid.[16]

1920-ndatel aastatel pöörduti ülikooli raamatukogu poole dublettide vahetamise sooviga paljudest Lääne-Euroopa raamatukogudest. Kuid suured muutused raamatukogutöös ei võimaldanud esialgu aktiivselt korraldada dublettide vahetust. Murranguaastateks said 1930-ndad aastad, kui vahetati teoseid nii Euroopas kui Ameerikas. Üksnes1928. aastal vahetas raamatukogu 4000 köite ulatuses dublette.[17]

Põhjamaade ülikoolide raamatukogudest kujunesid vahetussuhted välja Soome raamatukogudega. Korduvad ettepanekud alustada vahetust realiseerusid alles 1920-ndate aastate teisel poolel. Kõige intensiivsem dublettide vahetus arenes Helsinki ja Turu ülikooli raamatukogudega, kellele saadeti dublettide kogust hulgaliselt Estica- ja Baltica-alast vanemat kirjandust.

Esimene Turu ülikooli raamatukogu dublettide nimekiri jõudis Tartusse 1921. aastal. Alles 1926. aastal saadeti Turusse äsja ilmunud dublettide trükikataloog, millest valiti välja hulgaliselt Eesti-alast kirjandust. Vastu pakuti uuemat soome- ja rootsikeelset perioodikat ja raamatuid. Kuna soomekeelset kirjandust oli varasematel aastatel raamatukogu fondis vähe ja valikuliselt komplekteeritud, siis sooviti fondi täiendada vahetuse teele 39 perioodikaväljaandega (Kotiseura, Kainulainen, Terra jne). Vastastikuse vahetuse tulemusel saadi juurde ligi 350 eksemplari soomekeelseid trükiseid.[18] Koostöö Turu ülikooli raamatukoguga jätkus 1928. aastal, kui Tartus valiti

---

[15] EAA, f. 2100, n. 9, s. 90, l. 155.

[16] EAA, f. 2100, n. 9, s. 98, l. 1.

[17] EAA, f. 2100, n. 9, s. 44, l. 482.

[18] EAA, f. 2100, n. 9, s. 65, l. 11.

välja sinna saatmiseks 1663 dubletti. Peale raamatute ja perioodika oli samal aastal Turust saadetud kirjanduse seas ka Helsinki ülikooli doktoriväitekirjade dublette. Majanduskriisi järgsetel aastatel otsis ülikooli raamatukogu võimalusi dublettide vahetuse kaudu osaliselt vähendada lünki seeriaväljaannete komplekteerimisel. 1934. aastal pöörduti ka Soome Kirjanduse Seltsi raamatukogu juhataja A. Tunkelo poole palvega saata vahetusena saata Estica ja üldosakonna dublettide vastu "Suomen Virollinen Tilasto" aastakäike.[19] Märtsikuus saadeti Soome dublettide nimekiri, kuid aktiivne vahetustegevus välismaal ei võimaldanud enam täielikult rahuldada seltsi soove täita.. Sama aasta augustikuus tegi Soome Kirjanduse Selts ettepaneku vahetada ka "Finland officella Statistik" numbreid. Kuna ülikooli raamaukogus olid nimetatud statistilised sarjad enam-vähem täielikult esindatud, siis soovitas selts anda ülejäänud eksemplarid mõnele teisele Eesti raamatukogule.[20] F. Puksoo pakkus neid Riigiraamatukogule, kuid nagu selgus, oli see mõlemad sarjad omandatud Soomest Eesti Vabariigi Välisministeeriumi kaudu juba mõned aastad tagasi. 1934. aastal toimunud vahetuse käigus omandas Tartu ülikooli raamatukogu ainult "Suomen Virallisen Tilasto" numbrid ning Soome saadeti vastu "Bidrag till Finland officella statistik" dubletteksemplare.[21]

Saksamaal kujunesid 1930-ndatel aastatel püsivad vahetussuhted välja Saksa Teadusliku Abistamise Ühingu raamatukoguga, kes vahendas dublettide vahetust ka Saksamaa ülikoolide raamatukogudega. 1930. aastal valis Tartu ülikooli raamatukogu nende poolt saadetud saksakeelsete dublettide kataloogist 14 ajaloo-, filosoofia- ja õigusteadusalast teost. Veel sama aasta juulis saadeti ühingule tutvumiseks dublettide nimekiri, millest Breslau ülikooli raamatukogu soovis saada 15 uuema saksakeelse ajakirja üksikuid numbreid. Nii saadeti neile Tartust "Biblische Zeitschrift", "Zeischrift für romanische Philologie", "Sprache und Alterskunde" ja "Pedagogisches

---

[19] EAA, f. 2100, n. 9, s. 101, l. 16.

[20] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 118.

[21] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 126.

Zentralblatt" jm. perioodikaväljaannete numbreid.[22] Vastu pakuti aga 20. sajandi teaduskirjandust, millest raamatukogu valis välja 8 raamatut ja 3 ajakirja (loodusteadus, õigusfilosoofia, matemaatika). Eriti intensiivne dublettide vahetus toimus Saksa Teadusliku Abistamise Ühingu kaudu aastatel 1931-1932, kui korduvalt saadeti üksteisele vahetatavate teoste nimekirju. Saksamaal tunti huvi Baltica-alase vanema kirjanduse vastu, Tartu aga oli rohkem huvitatud 20. sajandi teaduskirjandusest. Dublette vahetati enamasti 10-30 teose kaupa või ka üksikute eksemplaridena. Tartu ülikooli raamatukogu dublettide rikkalik kogu ei sisaldanud muidugi alati vajaminevat kirjandust. 1931. aastal ei suudetud saata ühingu kaudu Kieli ülikooli raamatukogule "Estländische-deutschen Kalenders" 1920.-1922. aasta käike.[23] 1931. aastal saadeti Kieli ülikoolile ühingu kaudu Baltica-ainelise kirjanduse dublettide nimekiri, mis sisaldas 61 nimetust 19. sajandi kirjandust (N. Pirogov, Fr. G. Bunge jpt. autorid). 1931. aasta oktoobris saatis ühing uue dublettide vahetusnimestiku, millest F. Puksoo valis välja 17 filosoofiaalast teost. Nüüd valis Saksa Teadusliku Abistamise Ühing Baltica dublettide hulgast välja 38 autori tööd, mille rahaliseks väärtuseks oli 150-160 Eesti krooni. Saksamaale saadetava kirjanduse seas oli hulgaliselt ajaloo- ja õigusteadusealaseid dublette.[24]

1930. aastal tundis Estica dublettide vastu huvi ka Königsbergi ülikooli raamatukogu, kes pakkus vahetuseks loogika- ja filosoofiaalast kirjandust.

Lisaks Saksamaa ülikoolidele tundis dublettide ostmise vastu huvi K. F. Koehleri Antikvariaat. 1920-ndatel aastatel tegid mitmed raamatukauplused soodsa pakkumise dublettide müümiseks, mis aga raamatukogu poolt alati tagasi lükati. Juba 1924. aasta septembris soovis neid osta Danzigi raamatukauplus M. Bruckstein & Sohn. Korduvalt loobuti Koehleri antikvariaadi poolt tehtud pakkumistest. 1927. aasta suvel tahtis Koehleri firma osta saksakeelseid perioodikadublette tehnika,

---

[22] EAA, f. 2100, n. 9, s. 69, l. 68-93.

[23] EAA, f. 2100, n. 9, s. 78, l. 148.

[24] Samas, l. 200.

põllumajanduse, matemaatika geograafia jt. aladelt.[25] Estica ja Baltica dublettidest oli huvitatud 1927. novembris ka Riia raamatukauplus W. Mellin & Co.

1930-ndatel aastatel hakkas ülikooli raamatukogu rohkem tähelepanu pöörama ingliskeelse kirjanduse komplekteerimisele. Seoses sellega otsiti kontakte dublettide vahetamiseks ka riikidega kellega senini koostööd ei olnud veel tehtud. Edukas vahetustegevus arenes neil aastatel USA ja Inglismaa ülikoolide raamatukogudega. Mõlemad riigid olid huvitatud venekeelsest kirjandusest, sest nendel riikidel polnud võimalik arendada sidemed Nõukogude Venemaaga.

Dublettide vahetus USA-s kujunes välja üksikute, kuid kindlate ülikoolidega, enamasti nende enda initsiatiivil. Eriti olid nad huvitatud uuemast venekeelsest perioodikast. 1925. aasta aprillis otsis esimesena kontakte Stanfordi Ülikooli raamatukogu juhataja F. A. Golder Eesti konsulaadi kaudu New-Yorgis. Läbirääkimiste käigus ilmnes, et uuem ingliskeelne teaduskirjandus oli ülikooli raamatukogus tagasihoidlikult esindatud ja raamatukogul oli nüüd võimalus dublettide vahetuse kaudu seda täiendada. Sama aasta oktoobris peatus F.A.Golder Tartus Stanfordi Ülikooli Hoower War Library esindajana, tuues kaasa oma dublettide nimekirja. Tartus tutvus ta siinsete dublettide kataloogiga ning valis välja 12 venekeelse ajalehe ja ajakirja 1918.-1923. aastakäigud.[26] Soovitud perioodika hulgas olid kõik tuntud ajalehtede "Pravda", "Izvestija", "Petrogradskaja Pravda" numbrid.[27] 1919. aastal loodud Hooweri Sõjandusraamatukokku saadeti 281 köidet venekeelset perioodikat. 1926. aasta alguses saabus vastutasuks 59 nimetust raamatuid ja kaks ajakirja. Ingliskeelse kirjanduse seas oli arstiteaduslikke, filosoofia- ja ajalooalaseid teoseid.

1923. aasta oktoobris saabus San-Francisco Meditsiiniraamatukogust (Lane Medical Library) dublettide eest 4 kasti arstiteaduslikke ajakirju. Suurema osa

---

[25] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 7-20.

[26] EAA, f. 2100, n. 9, s. 28, l. 255.

[27] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 3-6.

moodustasid ajakirjade "Journal of the American Medical Association" 1-81 osad ja "Journal of the Association of American Pysicians" registrid aastatest 1886-1915.[28]

Dublettide vastu õnnestus raamatukogul saada teiste välismaa ülikoolide publikatsioone. 1925. aastal vahetati dublettide vastu Yale'i ülikooli teaduslikke väljaandeid. Ülikooli raamatukogu suutis vastu saata ainult kuus vanemat võõrkeelset raamatut, kuna teised soovitud teosed olid juba ära vahetatud.

1927. aasta märtsis tekkis kontakt ka Illinoisi ülikooli raamatukoguga, kes soovis dublettide hulgast saksa- ja soomekeelseid meditsiinialaseid ja keeleteaduslikke raamatuid ning ka prantsuskeelseid jätkväljaandeid. [29] Vastu saadi uuemat loodusteaduslikku ja arstiteaduslikku kirjandust.

New-Yorgi Avalikule Raamatukogule anti 1928. aastal 763 dubletteksemplari, millest suurem osa oli 19.-20. sajandi venekeelne ajaloo ja keeleteadusalane kirjandus. Vahetusena omandati aga meditsiini ja keemiaalast ingliskeelset kirjandust.

Inglismaa raamatukogudega vahendas 1930-ndatel aastatel dublettide vahetust Eesti saadik Londonis O. Kallas. Juba 1923. aastal uuris ta võimalust vahetada vanemat kirjandust uuema ingliskeelsete raamatute vastu ning soovis F. Puksoolt dublettide kataloogi. 1926. aastal saadeti kaheteistkümnele Inglismaa ülikoolile (London, Birmingham, Cambridge, Glasgow, Oxford, Liverpool jne) ja Briti Muuseumile trükitud kataloog tutvumiseks.[30] Ainult mõne ülikooliga kujunesid välja vahetussuhted, kusjuures sealtpoolt tunti erilist huvi venekeelse kirjanduse vastu.

Esimesena loodi suhted Londoni Ülikooli raamatukogu, kellele 1927. aasta detsembris saadeti kaks kasti venekeelseid jätkväljaandeid (Zapiski Imperatorskoi Akademii Nauk, 1862-1894 jt.).

Leedsi Ülikooli raamatukoguga vahetati dublette aastatel 1929-1930, kui Tartu ülikooli raamatukogu küsis ingliskeelseid ajakirju ja teadusasutuste publikatsioone

---

[28] EAA, f. 2100, n. 9, s. 41, l. 57-61.

[29] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 23.

[30] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 362.

majanduse ja astronoomia alalt. Sealhulgas sooviti saada ka väljaande "Report of the British Association" 1857.-1910. aastate osasid, mis olid raamatukogule saabunud alates 1835. aastast.[31] 1929. aastal saadi Inglismaalt 25 nimetust trükiseid, millest enamuse moodustas perioodika. 1930. aastal saadeti aga Leedsi dublettide seast 38 nimetust vanemat saksakeelset ja prantsuskeelset 17. -18. sajandi kirjandust. Nende hulgas olid mõned erakordselt haruldased väljaanded J. Kepleri "Tabulae Rudolphinae..." (Ulm, 1627); J. Vieves "Opera" I köide (Basel, 1555); Elementa geometriae ex Euclida..." (Wittenberg, 1536).

Aastatel 1928-1930 algas vahetustegevus Oxfordi Ülikooli Bodleiana raamatukoguga ning Londoni Loodusteaduste Muuseumi raamatukoguga. Viimane neist oli huvitatud vanemast füüsika- ja matemaatikaalastest teostest.

1930. aastal saadi raamatuid dublettide vastu ka Cambridge`i ülikooli raamatukogust. 27 teost anti kohe üle usuteaduskonna seminari raamatukogule.[32] Uuemast ingliskeelsest kirjanduse seas olid ka mütoloogiat, kirikulugu, müstikat ja võrdlevat usuteadust puudutavad tööd.

Dublettide vahetus Inglismaaga jäi aastatel 1927-1930 oodatust tagasihoidlikumaks: vahetatud teoste arv oli väiksem kui USA ja Soome raamatukogude puhul. Vaatamata Tartu Ülikooli raamatukogu aktiivsusele toimus vahetus üksikute ülikoolidega, kellega õnnestus vahetada korraga ainult 20-50 üksust. Kuna Inglismaa teaduslikud raamatukogud müüsid oma dublette, siis olid nad vähem vahetusest huvitatud. Ka Eesti saadik Londonis O. Kallas soovitas Londoni raamatukogu eeskujul vahetuse algusaastatel dublette müüa ning saadud raha eest osta uuemat ingliskeelset kirjandust.[33] F. Puksoo ei nõustunud ettepanekuga, sest vanema kirjanduse vastu oli võimalik muretseda just väärtuslikumaid teoseid.

Aastatel 1927-1928 vahetati Praha Slaavi Raamatukoguga 67 dubletteksemplari. 1927. aastal avaldati sealt poolt soovi osta ülikooli raamatukogu

---

[31] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 39.

[32] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 85, l. 19.

[33] EAA, f. 2100, n. 9, s. 45, l. 362.

dublettidest vene- ja tšehhikeelset kirjandust. Kuna raamatukogul ei olnud õigust dublette müüa, siis tuli Prahal nõustuda vahetusega. Veel samal aastal saadeti Tartusse venekeelseid trükiseid. Järgmisel aastal soovis Tartu ülikooli raamatukogu saada kümmet raamatut, millest viis olid mitmesugused sõnaraamatud (inglise-vene, ukraina-vene, itaalia-vene, rootsi-vene).[34] 1928. aasta aprillis jõudsid need Tartusse.

Dublette vahetati ka NSVL-i teadusasutustega, kes ise otsisid kontakte. 1927. aasta veebruaris tegi vahetusettepaneku Kubani Riiklik Meditsiiniinstituut Krasnodaris, kes soovis vanemat arstiteaduslikku kirjandust vahetada enda meditsiinialase väljaande "Kubanski nautšno meditsinski vestnik" vastu.[35] Raamatukogu eraldas neile dublettide kogust 18 vene- ja saksakeelset meditsiinialast raamatut ja üksikuid ajakirjanumbreid.

1936. aasta märtsis tegi vahetusettepaneku Lvovi Rahvuslik Ossolinski-nimeline Instituut, saates Tartusse oma dublettide nimekirja. 19. sajandil ilmunud 23 poolakeelse raamatuga täiendati Polonica-ainelist kirjandust ajaloo, pedagoogika ja kirjandusteaduse valdkonnas.[36] Poolasse saadeti aga vahetuseks vanemaid poolakeelseid dubletteksemplare.

4.2. "Tartu Ülikooli toimetuste" vahetamine

1920. aasta mais alustas ülikooli raamatukogu ettevalmistusi maailmasõja tõttu katkenud publikatsioonide vahetuse taastamiseks. Samal aastal esitas F. Puksoo Tartu Ülikooli rektorile välismaa asutuste nimekirja, kellega sooviti teaduslikke väljaandeid vahetada. Endise 245 vahetuspartneri asemel taheti esialgu pöörduda 149 tähtsama välismaa ülikooli ja teadusliku asutuse poole. Enne evakueerimist oli raamatukogu väljaannete vahetuse kaudu komplekteerinud oma fonde nii dissertatsioonide kui teaduslike väljaannetega. Suured ümberkorraldused

---

[34] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 69, l. 29.

[35] EAA, f. 2100, n. 9, s. 48, l. 37.

[36] EAA, f. 2100, n. 9, s. 115, l. 91.

raamatukogus ei lubanud esialgu luua laia vahetusvõrku, mistõttu 1920. aastal olulist vahetust ei toimunud.

Kuni 1921.aastani puudus Tartu Ülikoolil oma teaduslik väljaanne, mida oleks saanud kasutada vahetuse eesmärgil 1921. aastast ilmus "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused" - "Acta et Commentatiónes Universitatis Tartuensis", kuhu koondati enamik õppejõudude ja doktorantide teaduslikke uurimusi. "Toimetused" ilmusid 4-12 korda aastas kolmes seerias: seeria A; "Mathematica, physica, medica", seeria B "Humaniora" ning seeria C - "Annales". Ülikooli toimetuste numbrid said nüüd oluliseks vahetusmaterjaliks.[37]

12. jaanuaril 1921. aastal esitas F. Puksoo täiendatud nimekirja, kellele sooviti toimetisi ja dissertatsioone saata. [38] Raamatukogujuhataja oli nimekirja jaotanud kolme ossa:

1) asutused, kellele tsaariajal saadeti toimetusi, 2) asutused, kes saatsid Tartu ülikoolile oma väljaandeid, 3) asutused, kellega varem vahetust ei olnud. Uute vahetuspartnerite hulgas olid Inglismaa, Poola, Nõukogude Venemaa, Ungari, Norra, Rootsi ja Austraalia ülikoolid ja teadusasutused. Lõpliku valiku tegemine jäeti 1921. aasta aprillis raamatukogukomisjoni liikmete otsustada. Enne lõpliku nimekirja kinnitamist said ülikooli õppejõud võimaluse täiendusteks. Filosoofiateaduskonna professorite A. Tallgreni ja J. G. Granö sooviks oli, et laiendada väljaannete vahetust USA-s ja Prantsumaal.[39]

Raamatukogu kulutuste kokkuhoidmiseks soovitas ülikooli nõukogu piirata vahetusasutuste arvu miinimumini, ent raamatukogule saadetud teaduslikud publikatsioonid osutusid väliskirjanduse komplekteerimisel äärmiselt oluliseks,

---

[37] Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Trt., 1929. Lk. 334

[38]. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 64, l. 2.

[39] Samas, l. 25-26.

mistõttu asutuste arv hakkas pigem kasvama. 1920./1921. aastal saatis ülikooli raamatukogu ülikooli toimetusi juba 330 välismaa ja Eesti teadusasutusele. Välismaalt saadi vastu samal ajal teaduslikke publikatsioone 95 asutuselt. Vahetuspartnereid oli USA-st 22, Saksamaalt ja Soomest 13 ja Rootsist 9 asutust.[40] 1920-ndatel aastatel seadis ülikooli raamatukogu oma ülesandeks teaduslike publikatsioonide vahetuse taastamise endises mahus ning püsiva vahetusvõrgu loomise. Lugejate vajaduste rahuldamiseks oli oluline järjepidevalt komplekteerida teadusajakirju ja ülikoolide publikatsioone mitte aga üksikute ja juhuslike väljaannete kogumine. Kahekümnendatel aastatel otsis raamatukogu ise kontakte Euroopa ja USA teadusasutustega. Selle tulemusel kasvas asutuste arv, kellele saadeti toimetiste numbreid, ent kõik asutused ei saatnud publikatsioone vastu.

Uute vahetussuhete loomist soodustas huvi Eesti teaduse vastu, mis väljendus ka vahetuspartnerite ning vahetuseks saadud väljaannete arvu suurenemises. 1921./1922. aastal ületas vahetuspartnerite arv esmakordselt enne sõjaaegse asutuste arvu. 1923./1924. aastal lisandus 72 ja 1924./1925. aastal 78 uut partnerit. Raamatukogu saatis ülikooli toimetusi 353 asutusele.1923./1924. aastal tekkisid sidemed Taanis ühe, Rootsis üheksa ja Soomes viie uue partneriga.

Aastatel 1923-1926 pööras ülikooli raamatukogu suuremat tähelepanu Inglismaalt, Saksamaalt ja Nõukogude Venemaalt komplekteeritavatele publikatsioonidele. 1923. aastal otsustas raamatukogukomisjon luua tihedamaid kontakte Inglismaal. Suurt abi sidemete loomisel osutas Eesti saadik Londonis O. Kallas, kes võttis kontakti Hulli, Edinburgh'i ja Leedsi ülikooliga, kust saadi ingliskeelset teaduslikku perioodikat. Filosoofiteaduskonna õppejõudude palvel lülitati 1920. aasta mais vahetusasutuste hulka Cambridg'i, Edinburgh' i ja Liverpooli ülikool.[41] Inglismaale saadeti esialgu toimetuste B-seeriat ning vastu saadi enamasti arheoloogiaalaseid publikatsioone. 1923. aasta oktoobriks olid vahetussidemed loodud 27 teadusliku

---

[40] EAA, f. 2100, n. 9, s. 52, l. 192.

[41] EAA, f. 2100, n. 9, s. 16, l. 413.

asutusega Inglismaal, sealhulgas ka Briti Muuseumiga Londonis ja Inglismaa Kuningliku Seltsiga.[42] 1926. aastal tulid juurde ka Leedsi ülikool ja Linnea Ühing Londonis, kes pakkus vahetuseks botaanika- ja zooloogiaalaseid ajakirju.

1924. aastal tegi Tartu Ülikooli raamatukogu 9 Saksamaa ülikoolile ettepaneku alustada teaduslike publikatsioonide vahetust. Koheselt olid vahetuse alustamiseks valmis Kieli, Jena, Erlangeni ja Bonni ülikool. Pikkade traditsioonidega vahetussuhted kestsid edasi Leipzigi ja Göttingeni ülikooliga. Sealt saadi lisaks ülikoolide väljaannetele ka hulgaliselt meditsiini-, filoloogia ja õigusteadusalaseid dissertatsioone. Väitekirjade vahetuse kõrgperioodiks kujunesid 1930- aastate teine pool, kui vahetusena saadi üle 6000 eksemplari /Lisa nr. 5/.

1920-ndate aastate keskel laienes ja arenes väljaannete vahetus USA ülikoolide ja teadusasutustega. Suurt huvi näitasid üles paljud ülikoolid (Stanford, Michigan, Brown ja Minnesota), kellelt ülikooli raamatukogu sai ingliskeelseid teaduslikke ajakirju ning ülikoolide väljaandeid. Ülikooli õppejõud olid huvitatud loodusteaduslikest, põllumajanduslikest, matemaatika-ja meditsiinialastest väljaannetest.

Võimaluse korral saadeti Tartust USA ülikoolidele kõik toimetuste seeriad, mistõttu vahetatava kirjanduse maht kujunes suuremaks kui mõne teise riigi puhul. 1922. aastal sai ülikooli raamatukogu ülikooli toimetuste vastu üheteistkümnelt USA teaduslikult asutuselt 281 väljaannet. Suurematekss saatjateks olid vaadeldaval perioodil Carnegie Instituut, Smithsoni Instituut ja Kongressi raamatukogu. USA-s rakendati erinevat vahetusekvivalenti. Teaduslike väljaannete kõrval kujunes vahetusmaterjaliks mõnikord isegi raamatud. Nii sai ülikooli raamatukogu 1931. aastal Browni ülikoolist toimetuste vastu kuus matemaatikaalast teost.

Vahetuse lihtsustamiseks oli mitmes riigis loodud vahetuspunktid. USA-s koondus ülikooli toimetuste edasisaatmine Smithsoni Instituuti Washingtonis, Nõukogude Venemaal Üleliidulise Välismaaga Kultuurisidemete Arendamise Ühingusse Moskvas,

---

[42] EAA, f. 2100, n. 9, s. 20, l. 23-29.

Saksamaal Saksa Teaduste Abistamise Ühingusse Berliinis ja Belgias Brüsseli vahetusteenistusse.

1921. aastal otsustas raamatukogukomisjon teha 11 Nõukogude Venemaa teadusasutusele ettepaneku väljaannete vahetamiseks.[43] Keeruline poliitiline olukord ei soosinud esialgu publikatsioonide vastastikku vahetamist ning enamik ülikoolidest (Harkov, Kaasan, Tomsk, Moskva jt.) ei reageerinud üldse koostööpakkumisele. Läbimurre saabus 1923. aasta jaanuaris, kui mitmed ülikoolid ja teadusasutused avaldasid soovi taastada vahetussuhted. Veel samal aastal loodi sidemed 8 uue asutusega. Teaduslikke publikatsioone hakati saama Vene Materiaalse Kultuuri Ajaloo Akadeemialt, Teaduste Akadeemia raamatukogust Leningradis ning paljudest Nõukogude Venemaa ülikoolidest.[44]

1920-ndate aastate keskel oli probleemiks teaduslike publikatsioonide vahetamine Prantsusmaa ülikoolidega. Enne sõda oli väljaannete vahetust koordineerinud Prantsuse Haridusministeeriumi vahetusbüroo. Vaatamata Eesti saatkonnatöötajate pingutustele Pariisis ei õnnestunud taastada väljaannete vahetust samas mahus, niis tekkis lünki seni komplekteeritud seeriates.

1930. aastaks oli vahetuspartnerite arv tõusnud 339-ni, kellelt raamatukogu sai sel aastal 804 ajakirjanumbrit, 131 raamatut ja 2883 väitekirja. Seoses 1930-ndatel aasta tekkinud toimetuste levitamisraskustega oli vaja paindlikumalt reguleerida vahetust välismaal ja otsida uusi partnereid. Esimene katse vahetusvõrgu laiendamiseks võeti ette 1931. aasta kevadel. Kõik ülikooli teaduskonnad said võimaluse esitada raamatukogukomisjonile omapoolseid ettepanekuid. Kuna enamik õppejõudude poolt soovitatud asutustest olid kitsa profiiliga, siis õnnestus vahetusse astuda ainult 50 uue teadusliku asutusega.

Vaatamata vahetuse kasvule oli 1931. aastaks kogunenud raamatukokku 28 000 ülikooli toimetuste numbrit, mis tekitas majas ruumiprobleeme. F. Puksoo soovitas ruuminappuse likvideerimiseks vähendada raamatukogule saadetavate eksemplaride

---

[43] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 64, l. 19-20.

[44] EAA, f. 2100, n. 9, s. 13, l. 68.

arvu 500-lt 275-le. 4. novembril 1932. aastal oli küsimus päevakorral ülikooli valitsuses, kus otsustati veelkord laiendada vahetusasutuste võrku välismaal ja Eestis. 21. novembriks pidid õppejõud esitama nimekirjad, kellega soovitakse sidemeid sõlmida. 15. november - 21. novembrini tuli vahetusettepanekuid prof. A. Nõmmikult agrikultuurkeemia katsejaamast, prof. H. Mooralt arheoloogia kabinetist, prof. H. Kullilt histoloogia instituudist, prof. H. Perlitzilt matemaatika-loodusteatuskonnast ja prof. N. Rootsilt põllumajandusteaduskonnast. Väiksemaid nimekirju saatsid ka teised allasutused. Õppejõudusid huvitusid Inglismaa, USA, NSVL, Prantsusmaa, Itaalia ja Põhjamaade ülikoolide ja uurimisinstituutude teaduslikud väljaanded. Raamatukogu juhataja valis ise välja sobilikumad teadusasutused ning tegi neile ettepanekud vahetuse alustamiseks. Kahjuks ei olnud uute partnerite leidmine nii edukas kui 1920-ndatel aastatel. 1932./33. aastatel nõustus 710 välismaa asutusest, kellele tehti vahetusettepanek, ainult 82 asutust.[45] Välismaalt saabunud äraütlemised olid seotud enamasti oma väljaande puudumisega, uurimistemaatika erinevusega või rahaliste võimaluste nappusega.

Mõned väljavalitud asutused reageerisid ettepanekutele alles 1933./34. aastal, mille tulemusel suurenes vahetusvõrk umbes 40 asutuse võrra.[46] Märkimisväärselt suurenes poola- ja venekeelsete publikatsioonide saamine, sest juurdetulnud asutuste hulgas oli 9 Poola ja 13 NSVL-i teadusasutust ja ülikooli. Väljaandeid hakati vahetama Poolas Füüsika Ühinguga ja Sõjaajaloo Seltsiga ning Venemaal Kubani Riikliku Meditsiini instituudiga.

1920-1930-ndatel aastatel soovisid paljud välismaa ülikoolid ja teadusasutused võimaluse korral Jurjevi Ülikooli Toimetuste (Acta et Commentationes Imp. Universitatis Jurievensis) numbreid. Suurt huvi näitasid vanemate toimetiste vastu üles USA ülikoolid ja teadusasutused. 1924. aasta talvel saatis raamatukogu seismajäänud eksemplare kolmele USA teadusasutusele. 1893-1917 aastani ilmunuid numbreid said New-Yorgis Buffalo Loodusteaduste Ühing, Ameerika Teaduste Akadeemia ja

---

[45] EAA, f. 2100, n. 9, s. 95, l. 398.

[46] EAA, f. 2100, n. 9, s. 111, l. 449.

Kongressi Raamatukogu.[47] Vanemate teaduslike publikatsioonide vastu küsiti rohkem uuemaid publikatsioone. USA ülikoolid tellisid vanemaid toimetiste numbreid Smithsoni Instituudi kaudu. 1925. aastal tundis huvi Jurjevi Ülikooli Toimetuste vastu ka Briti Muuseum Londonis.

Mitmete Skandinaavia riikide suuremad raamatukogud komplekteerisid aeg-ajalt vanemaid toimetuste numbreid. 1937. aastal avaldas soovi selleks Lundi Ülikool, kellele Tartust saadeti Jurjevi Ülikooli Toimetiste eksemplare.

1930-ndatel aastatel laienes väljaannete vahetus eelkõige teadusseltside ja instituutidega, sest suuremate välismaa ülikoolidega oli järjekindel vahetus tekkinud varem. Osad neist pakkusid raamatukogule vahetusmaterjaliks võõrkeelset Baltica-ainelist kirjandust. 1936. aastal saadi Balti Instituudilt Torunis poola- ja ingliskeelseid seeria- väljaandeid. Vahetusena tulid Tartusse instituudi väljaanded "Biblioteka Baltika" ja "Pamietnik"[48]

1930-ndatel aastatel kulges edukalt vahetus Skandinaavia riikidega, kes tundsid eelkõige huvi eesti- ja soome-ugri rahvaste ajaloo, keele, etnograafia ja kirjanduse kohta avaldatud publikatsioonide vastu. Kõige nõutavamaks toimetiste numbriks oli A. M. Tallgreni "Zur Arcäologie Eestis", I osa (1922).

Vastastikuse vahetuse sisseseadmine eeldas teadustöö kõrget taset ning oluline oli mõlemapoolne huvi väljaannete vastu. Vaatamata ulatuslikele vahetussidemetele kujunes 1930-ndate aastate lõpuks olukord, kus paljud välismaa teadusasutused olid katkestanud või ei olnud kunagi saatnud ülikooli raamatukogule teaduslikke publikatsioone. 1938. aastal vaadati raamatukogus üle asutuste nimekirjad ja kustutati üle 100 asutuse. Partnerite arvu vähenemine ei mõjutanud oluliselt Tartu Ülikooli Toimetuste vastu saadud teaduslike publikatsioonide arvu. Ajavahemikul 01.04.1939-01.03.1940 komplekteeriti fondidesse vahetuse teel 4053 teadusliku ajakirjanumbrit, 3829 väitekirja ja 239 raamatut /Lisad nr. 1, 2, 5/. Teise maailmasõja sündmused

---

[47] EAA, f. 2100, n. 9, s. 18, l. 315.

[48] EAA, f. 2100, n. 9, s. 115, l. 9.

raskendasid väljaannete kättesaamist Euroopa riikidest, kuid õnneks ei katkestanud sõjategevus vahetussuhteid.

Suurem enamus ülikooli toimetuste vahetamisel saadud väljaannetest oli võõrkeelsed. Nendest olid ülekaalus inglise-, saksa-, prantsuse- ja soomekeelsed. Kui kahekümnendatel aastatel olid välispartneriteks Euroopa teadusasutused, siis aastatel 1930-1940 laienesid need Jaapanisse, Kanadasse, Palestiinasse ja Lõuna-Aafrika Vabariiki, Hiinasse ja Indiasse. Teaduslike väljaannete vahetus kujunes ja laienes ühtlaselt maailma erinevate piirkondade vahel

V ÜLEANTUD KIRJANDUS JA ANNETUSED TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGULE

5.1. Üleantud kirjandus

Aastatel 1920-1940 muretsetud kirjanduse hulgas oli märkimisväärselt üleantud raamatuid, perioodikat, dissertatsioone ja kaarte. Vanemat väärtuslikku võõrkeelset- ja eestikeelset kirjandust saadi kolmest allikast: 1) teistest Eesti raamatukogudest, 2) erinevatest Eesti ametiasutustest, 3) arvukatest baltisaksa mõisnike raamatukogudest ja teiste eraisikute kogudest.

1920-ndatel aastatel näitas raamatukogu üles omapoolset initsiatiivi võtta üle mitmesuguseid mahajäetud erakogusid, mis pakkusid huvi eelkõige oma vanema kirjanduse ja käsikirjadega. Kuni 1920. aastani (põhikogu saabumiseni Venemaalt) oli ülevõetud ja annetatud kirjandus kasutamisel ülikooli õppekirjandusena.

Üheks võimaluseks valida kirjandust oli raamatukogul Lõuna- Liivimaa Kunstikaitse Toimkonna algatusel sõjasündmuste eest raamatukoguhoonesse varjule toodud kümnest Eesti mõisa rikkalikust kogust. Väga erineva koostise ja suurusega (500- 10 000 raamatut) erakogusid hakati 1920. aasta septembris ruumipuudusel tagastama. Nende läbivaatamisel sooviti mõnda kogu tervikuna või siis ainult osaliselt üle võtta. Suurematest mõisakogudest võeti kirjandust valikuliselt, vastavalt õppetöö ja raamatukogu vajadustele.

1920. aasta juunis võeti Raadi mõisniku R. v. Liphartdi 9000-10 000 raamatust kogusse ligikaudu 1565 teost. Sealhulgas olid 610 loodusteaduslikku, 303 kunstialast, 160 arstiteaduslikku, 102 ajalooalast, 87 bibliograafilist 22 keeleteaduslikku, 21 õigusteaduslikku ja 18 põllumajanduslikku raamatut.[1] Eriti palju sisaldas Liphartdi kogu kunsti ja kunstiajaloo alast kirjandust. Kokku võeti Raadi

---

[1] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 94.

mõisa kogust üle 15 000-20 000 nimetust, millest enamik läks ülikooli kunstiajaloo seminari raamatukogule.

1921. aasta detsembris soovis ülikooli raamatukogu H. Samsoni kogust üle võtta Baltica-ainelisi käsikirju ja raamatuid. Tartusse toodud 1463 teose hulgast valiti välja 18. ja 19. sajandi õigusteaduslik kirjandus. Eraldati 320 võõrkeelset Eesti-ainelist trükist. Raamatukogule sobimatud raamatud pakiti 71 kasti ja tagastati.[2] Vanemast kirjandusest võeti "Livonica de anno" (1770), "Berum Moscovitarum commentari Boronis Herbstein" (Basel 1560) ning 30 käsikirja.

1921. aastal omandati valikuliselt kirjandust Kurista mõisa omaniku Harald v. Samson-Himmelstjerna raamatukogust, kus oli esindatud prantsuse- ja saksakeelne teaduskirjandus. See umbes 15-000 köiteline kogu müüdi Brockhausi oksjonil Leipzigis, väljaarvatud Baltikumi käsitlevad raamatud koos suure käsikirjade koguga, millised omandas Tartu Ülikooli raamatukogu.[3] Suurem osa 102 käsikirjast kuulus jurist Reinhold Johannes Ludvig v. Samson-Himmelstjernale (1778-1858), kes tegeles Balti õiguse kodifitseerimisega. Nende hulgas saadud "Kurzgefasste Abhandlung d. Liflandischen Staatsrechts v. K. Fr. Schoulz-Ascheraden" käsikiri oli peale ülikooli raamatukogu olemas veel endises Riia rüütelkonna arhiivis.[4]

Ülikooli raamatukogu tagastas osa mõisakogudest, sest neis sisalduv kirjandus ei sobinud raamatukogu komplekteerimispõhimõtetega (oli vananenud, väärtuseta või dubleeris olemasolevat kirjandust). Septembris 1921. aastal tagastati Moritz von Wrangelile Sooru mõisa raamatud ja arhiiv kuues kastis.[5] Arvatavasti loobuti ka Räpina ja Rõuge mõisa raamatutest, sest mõlemad kogud olid veel 1930-ndatel aastatel osaliselt müügil.

1920-30-ndatel aastatel anti raamatukogule Haridusministeeriumi vahendusel üle raamatuid Eesti mitmetest gümnaasiumiraamatukogude kasutamise ja säilitamise

---

[2] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 4 , l. 8-9.

[3] J.Genss. Tükeldatud erakogud Eestis // Raamatukogu. 1929. Nr. 2. Lk. 101.

[4] EAA, f. 2100, n. 9, s. 14, l. 459 p.

[5] EAA, f. 2100, n. 9, s. 5, l. 96.

eesmärgil. Seoses uute kooliprogrammidega oli koolide raamatukogudes tekkinud hulgaliselt kasutamiskõlbmatuid raamatuid. Kuna saksa okupatsiooni ajal oli raamatukokku jõudnud umbes 600-700 väärtuseta kooliõpikut, siis suhtus raamatukogu koolidest üleantavasse kirjandusse esialgu tõrjuvalt ning valis välja ainult teadusliku väärtusega teoseid. Nende hulgas oli palju eesti- ja venekeelset ilukirjandust.

1919. aasta detsembris anti Tallinna Haridusosakonna kaudu sealsete gümnaasiumide raamatukogudest üle 16.-18. sajandi kirjandust, mis oma sisu ja väärtuse poolest sobisid ülikooli raamatukokku. Eriti hinnalist kirjandust saadi Nikolai Gümnaasiumi raamatukogust.

1923. aasta jaanuaris oli päevakorras õppetöös mittevajalike teoste üleandmine Viljandi maakonna reaalgümnaasiumist (end. Landesgümnaasium). Raamatukogu lähetas Viljandisse raamatuid välja valima raamatukoguhoidja K. Weltmanni. 17. märtsil 1923. aastal tegi Haridusministeerium korralduse 1427 raamatu üleandmise kohta. Saadud kirjanduse seas oli kaks väärtuslikku käsikirja: Landtägliche Schlüsse 1618-1730 ja Landtägliche Schlüsse 1700-1737.[6] Väärtuslikud olid ka mõned vanemad ajakirjad.

1935. aasta augustis sai raamatukogu 558 raamatut ja 435 väitekirja Tallinna Gustav Adolfi Gümnaasiumi raamatukogust.[7] Sama kirjandust pakuti varem Tallinna Keskraamatukogule, kelle arvates aga teaduslikud erialased raamatud sobisid paremini ülikooli raamatukokku. Üleantud kirjanduse seas oli meditsiinialaseid (416), loodusteaduslikke (127), füüsika-matemaatikaalaseid (130), õigusteaduslikke (47) ja raamatukogunduslikke (15) raamatuid. Arstiteadusliku kirjanduse hulgas olid esindatud ka dissertatsioonid.

1936. aastal saadi veel Rakvere Poeglaste Gümnaasiumist lisaks 223 raamatut.

---

[6] EAA, f. 2100, n. 9, s. 14, l. 459.

[7] EAA, f. 2100, n. 9, s. 119, l. 519.

Järgnevatel aastatel ei võetud enam kooliraamatukogudest üle kirjandust, sest neis sisalduv väärtuslikum osa oli jagatud Eesti raamatukogude vahel ning ülikooli raamatukogul olid selleks ajaks välja kujunenud kindlad komplekteerimissuunad.

Oluliselt andis 1920-ndatel aastatel ülikooli raamatukogule üle kirjandust teiste ametiasutuste seas ka Riigiraamatukogu Tallinnas. Peamiselt ühiskonnateadustealase kirjanduse komplekteerimisega tegelenud raamatukogu loovutas meelsasti kirjandust, mis ei sobinud nende profiiliga või mis oli olemas mitmes eksemplaris. Esmakordselt anti 1919. aastal üle 2109 meditsiinidissertatsiooni. 1920. aasta novembris võeti sealt veel 1000 eksemplari Nõukogude Venemaalt tulnud arstiteaduslikku (peamiselt günekoloogia, teraapia, kirurgia) kirjandust.[8] 1922. aasta alguses võeti üle O. Kallase poolt Riigiraamatukogule kingitud raamatuid ja kaarte. 55 vanema ajaloolise kaardi seas oli esindatud järgmised: Livonae (1656); Europa (1556) ja Liwonia, Pomerania Osswieczimenis et Zato-Riensis Tvetus (1562). 1925. aastal eraldas Riigiraamatukogu dublettide hulgast 972 köidet kaasaegset saksa- ja soomekeelset kirjandust majanduse, ajaloo ja õigusteaduse valdkonnast.[9] Ka järgmisel aastal võeti riigiraamatukogust kahel korral üle kirjandust, millest enamus olid ajakirjad ja raamatud. 1926. aasta veebruaris saadi hulgaliselt soomekeelset pedagoogika-, arheoloogia ja statistikaalast kirjandust. Sama aasta juunis õnnestus Riigiraamatukogust ülevõetud USA-s ilmunud teaduslike ajakirjade ja publikatsioonidega täiendada ingliskeelset kirjandust. Sel teel omandati "Department Bulletin", "Farmer Bulletin" ja "Technological Papers" uuemad aastakäigud, mis ei olnud siiski täielikud.[10]

1922. aastal anti seoses raamatukogu fondide korrastamisega mittevajalikku kirjandust teistele asutustele ka ise üle . Näiteks viidi sama aasta veebruaris sõjandusega seotud kirjandus Tallinnasse Kindralstaabi raamatukokku. Kuna 1928. aasta kevadel anti Kindrastaabi raamatukogust mitteprofiilseid trükiseid üle teistele raamatukogudele, siis avaldas F. Puksoo soovi võtta kunstiajaloo õppetoolile kolme

---

[8] EAA, f. 2100, n. 9, s. 5, l. 17-18.

[9] EAA, f. 2100, n. 9, s. 5, l. 197-216.

[10] EAA, f. 2100, n. 9, s. 5, l. 250-252.

venekeelset ajakirja. Eksitusena anti ajakirjad esialgu hoopiski üle Riigiraamatukogule, kuid raamatukogujuhataja nõudmisel saabusid need 1928. aasta lõpuks Tartusse.

Ülikooli raamatukogule pakkusid huvi ka isiklikud raamatukogud neis sisalduva kirjanduse või omaniku tõttu. Isiklikud raamatukogud väärisid tähelepanu eelkõige seetõttu, et nad sisaldasid tavaliselt kirjandust kindlalt erialalt. Nii võeti 1919. aastal vastu dr. Gustav Schönbergi 196 saksa- ja ingliskeelset keeleteaduslikku raamatut, mis anti üle keeleteaduse seminari raamatukokku.[11] Haridusministeerium omandas väärtuslikuma osa bibliofiil Ernest Jürgenson-Wachseli kogust, mis 1925. aastal suunati ülikooli raamatukogusse. Kuna kogu sisaldas palju kunstiajaloolist kirjandust, siis anti see üle kunstiajaloo seminari raamatukokku.

Vanemat venekeelset ja prantsuskeelset posti- ja telegraafialast kirjandust andis üle 1937. aasta märtsis Eesti Vabariigi Postivalitsus. Vanema statistilise materjali vastu võis huvi tunda ainult kitsas lugejaskond, mistõttu omandati seda rohkem säilitamise eesmärgil. F. Puksoo valis välja 40 raamatu seast ainult 3 vajalikku kogumikku ning ühe ajakirja.[12]

Vanema kirjanduse osas oli märkimisväärne 1921. aastal Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogust Esticat ja Balticat käsitleva 3500 teose deponeerimine Tartu ülikooli raamatukokku.[13] Suurel hulgal saadi juurde vanemaid eestikeelseid trükiseid, mis ulatusid välja kuni 19. sajandi 80-ndate aastateni. Ülevõetud kogu sisaldas nii raamatuid kui perioodikat. Esindatud olid vanematest eestikeelsetest ajalehtedest "Eesti Postimees" 1866-1872, "Sakala" 1878-1883, "Postimees" 1837-1867 koos lisadega, "Perno Postimees" 1866 ja paljud teised jätkväljaanded.[14]

Raamatukogu fondide läbivaatamisel leiti sellist kirjandust, mida raamatukogu ei pidanud vajalikuks hoida ja säilitada pearaamatukogus. See viidi õppejõudude

---

[11] TÜR KHO, f. 4, n. 2 , s. 53, l. 1-5.

[12] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 486.

[13] Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu viiakse ülikooli raamatukokku // Postimees 1920, 20. jaanuar. Nr. 7. lk. 2.

[14] EAA, f. 2100, n. 9, s. 5. l. 398.

nõusolekul allasutuste raamatukogudesse. 1921. aasta lõpus anti geograafia kabinetile üle geograafilisi atlasi ja kaarte, kuid lugejate nõudmisel otsustati ajaloolise väärtusega kaardid 1932. aasta lõpus uuesti pearaamatukokku koondada.[15]

Pearaamatukogus püüti säilitada vähemalt üht eksemplari teadus- ja õpperaamatutest. Dubletid anti tavaliselt üle allasutuste raamatukogusse. 1932. aastal septembris sai Füüsika Instituut endale pearaamatukogus olnud teise eksemplari väljaandest "Communications from the Physical Laboratory of the Leiden". Vajaduse korral võeti kirjandust pearaamatukokku üle haruraamatukogudest. Nii toodi 1920. aasta detsembris dots. P. Treibergi (Tarvel) soovitusel filosoofia seminari raamatukogust üle viis venekeelset vene ajaloo alast teost, sest nende kasutamine oli pearaamatukogus tunduvalt intensiivsem.[17] Erialakirjandust toodi näiteks 1933. aastal üle usuteaduste instituudist, matemaatika instituudist, kunstiajaloo kabinetist ja mullateaduste kabinetist.

5.2. Annetatud kirjandus

Sihipärase ostmise ja teaduslike väljaannete vahetamise kõrval täienesid ülikooli raamatukogu fondid üsna oluliselt annetatud teostega. Kingitud raamatute arv võis olenevalt aastast ulatuda 400-st kuni 2000-ni. Vanemat ja uuemat kirjandust annetasid raamatukogule ülikooli õppejõud, mitmesugused kultuuri- ja ametiasutused ja eraisikud. Isiklikud raamatukogud või nende osad ~~teosed~~ olid oluliseks täienduseks eriti esimestel aastatel, kui raamatukogu tundis puudust igasugusest kirjandusest. Annetusterohked olid ka seoses baltisakslaste lahkumisega Eestist. Paljud neist olid sunnitud 1939 aastal loovutama ülikooli raamatukogule oma väärtuslikke teoseid.

Ajavahemikul okt.1919-dets.1920 sai raamatukogu mitmesugust kirjandust 59 annetajalt (39 isikut ja 20 asutust). 1919. aasta sügisel saadi Eesti Vabariigi

---

[15] EAA, f. 2100, n. 9, s. 89, l. 486.

[17] EAA, f. 2100, n. 9, s. 85, l. 18.

Välisministeeriumilt 142 raamatut. 1919. aasta detsembris annetas Prantsuse saatkond 9 sõjaajaloolist teost. Samal kuul jõudsid Tartusse ajavahemikul 1914-1919 Helsingi Ülikoolis kaitstud dissertatsioonid. Teaduslikku kirjandust saatsid veel Uppsala, Göteborgi ja Tokio ülikool.

Järgnevatel aastatel annetati ülikooli raamatukogule raamatuid, ajakirju, käsikirju ja kaarte nii Eestist kui välismaalt. Aastatel 1920-1940 oli kingitud trükiste hulgas 19 021 raamatut, 2405 ajakirjanumbrit, 176 eestikeelset trükist, 1037 kaarti ja 136 käsikirja /Lisad nr. 1-6/. Eriti väärtuslikeks annetusteks loeme eraisikutelt ja õppejõududelt saadud käsikirju. Esimeseks Baltica-alast kirjandust sisaldavaks koguks oli ajalooprofessor Richard Hausmanni (1842-1918) 4288-köiteline raamatukogu, mis kingiti 12. augustil 1918. aastal Justin Seidlitzi poolt.[18] Nimetatud kogu paistis silma Baltimaade ajalugu ja olustikku käsitleva vanema kirjanduse poolest, mille hulgas olid arvukas separaatidekogu, allikapublikatsioonid ja uurimused arheoloogia alalt. On tähelepanuväärne, et annetatud 4288 raamatust oli raamatukogus seni olemas ainult 803, ülejäänud teosed andsid vanemale kirjandusele väärtuslikku lisa. Samal ajal kinkis J. Seidlitz raamatukogule ligikaudu 915 köidet vanemat arstiteaduslikku kirjandust.

Annetajate nimekirjas oli esimestest aastatest peale mitmete teaduskondade õppejõude, kes kinkisid raamatukogule vajalikku õppe- ja teaduskirjandust. 1920. aastal saadi raamatuid lektor J. V. Veskilt, prof. A. R. Cederbergilt ja prof. A. Bjerrelt. Järgmistel aastatel kinkis raamatukogule pedagoogikaalast kirjandust prof. P. Põld, arstiteaduslikke raamatuid prof. E. Masing, arheoloogiaalast kirjandust prof. H. Moora, rahvaluulealast kirjandust prof. J. Eisen ja prof. W. Anderson ning geoloogiaalast kirjandust õppejõud E. Markus. Mõned ülikooli õppejõud vahendasid raamatukogule välismaalt saadud suuremaid ja väiksemaid raamatukingitusi. 1920. aasta juunis saadi prof. N. Maimi kaudu 19 kunsti-, loodusteaduse ja tehnikaalast teost Nõukogude Venemaalt. 1921. aastal aitas prof. G.Suits Tartusse tuua Soomest 16 annetatud raamatut.

---

[18] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 163.

Ülikooli raamatukogu oli huvitatud õppejõudude teaduslike tööde ja käsikirjaliste materjalide kogumisest ja säilitamisest. Sellel eesmärgil omandaski raamatukogu õppe- ja teaduskirjanduse kõrval annetustena mitmete õppejõudude käsikirju. 1932. aastal saadi kingiks prof. P. Põllu raamatukogust pedagoogikakirjanduse seast "Üldise kasvatusõpetuse" ja "Didaktika" käsikirjad.[19]

Mõnel aastal moodustasid suurema osa annetatud kirjandusest õppejõudude käsikirjad. 1937. aastal annetati prof. L. Masingu kogust 4 mappi keeleteaduslikke käsikirju ja märkmeid.[20] Enamus nendest olid slaavi filoloogia alased materjalid. Järgmisel aastal kingiti raamatukogule usuteaduste professor A. Bulmerincqi 2415 köiteline isiklik raamatukogu.[21]

1939./1940. aastal annetatud 7920 raamatu hulgas olid Tartu Ülikooli itaalia keele professori G. v. Glasenapi kogust saadud 354 köidet romaani filoloogia alaseid töid.

Esimesel kümnel aastal sai raamatukogu annetusi välismaa ülikoolidelt ja ka isiklikult õppejõududelt. Kuna raamatukogu tundis puudust uuemast teaduslikust kirjandusest olid Saksamaa, Inglismaa, Soome ja Rootsi ülikoolide õppejõudude poolt kingitud üksikud teosed märkimisväärne panus raamatukogu fondide täiendamisele. Olulised olid Põhjamaade ülikoolide kaudu saadud annetused. 1923. aasta oli eriti rikas Lundi ülikoolist omandatud arstiteaduslike ja ajalooalaste väljaannete poolest. Järgmisel aastal annetas Lundi ülikooli professor V. Eckman raamatukogule 84 matemaatika- ja astronoomiaalast teaduslikku publikatsiooni.

Suuremaid annetusi saabus Tartusse välismaa ülikoolidest harva. 1920. aasta novembris anti Pariisi ülikooli farmaatsiateaduskonnast 160 prantsuskeelset vanemat arstiteaduslikku raamatut.[22] Enamuses oli see erialane kirjandus 19. sajandist. Õppejõudude poolt said eriti hinnatuks Prantsuse Teaduste Arendamise Seltsi

---

[19] EAA, f. 2100, n. 4, s. 92, l. 339.

[20] EAA, f. 2100, n. 9, s. 133, l. 333.

[21] EAA, f. 2100, n. 9, s. 140, l. 280.

[22] EAA, f. 2100, n. 9, s. 57, l. 8-9.

aruanded 37 köites. Kogu vaadeldaval perioodil olid ülekaalus eraisikute annetused, mis ei olnud küll eriti suured, kuid olulised. Sagedamini jõudsid raamatud kohale väikeste kogustena, enamasti kaks kuni kolm teost korraga. Eraisikud kinkisid raamatukogule väga erineva sisu ja väärtusega kirjandust. Selle hulgas leidus nii haruldusi kui kaasaegset kirjandust

1930. aastatel kasvas oluliselt teaduslike seltside, ühingute ja ametiasutuste poolt tehtud annetuste osa. Majanduskriisi aastatel (1930-1933) langes seoses annetajate arvu vähenemisega ka saadud teoste arv 1-1,5 korda..

Esimese käsikirjalise annetuse tegi 1920. aasta aprillis R. Wiren, kes kinkis praost Johannes Wireni (1806-1880) jutlustekogu, mis sisaldas saksa- rootsi- ja soomekeelseid tekste.[23]

1920. aastal kinkisid raamatukogule kirjandust oma töödest kirjanik O. Luts 16 ilukirjanduslikku teost ja O. Freimuth "Seneca opera" (Venetsia 1658, kolmes köites).

1923. aastal annetas A. Ivask pärast oma mehe surma ülikooli raamatukogule U. Ivaski bibliograafiaalased ja raamatu ajalugu puudutavad käsikirjad. 1926. aastal saadi E. Rosenthali käest kaks J. W. Janseni ja üks J. Kunderi käsikiri (tõenäoliselt autograafid).

Omariikluse esimestel aastatel leidus hulgaliselt mahajäetud kogusid. Hinnatav on vabatahtlike abistajate initsiatiiv, kes päästsid raamatuid hävitamise eest. Näiteks 1920. aastal ostsid 18 Valga linna elanikku oksjonilt Karula mõisaomaniku N. v. Grote erakogu, mis sisaldas 1318 raamatut, ning kinkisid selle ülikooli raamatukogule.[24]

1920. aastal oli annetuste hulgas võõrkeelset teatmekirjandust ja ajakirju. Ameerika Noorte Meeste Kristlik Ühendus kinkis õppejõududele kasutamiseks suure väärtusega "Encyclopedia Britannica" ning R. Musso vahendusel saadi veel üks "Meyers Konversations Lexicon"väljaanne.

---

[23] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 57, l4 p.

[24] Kiiduväärt tegu [Kaagvere mõisa raamatukogu ostmisest] // Postimees 1924, 28. juuni. Nr. 170. lk. 7.

Aastatel 1938-1940 kinkisid ülikooli raamatukogule kirjandust paljud Saksamaale ümberasunud isikud, kes andsid lugejatele kasutamiseks väärtuslikke Baltica-alaseid teoseid. Eriti rikkalikud olid annetatud teoste poolest aastad 1938-1939, kui saadi 3784 võõrkeelset raamatut ja 513 ajakirjanumbrit. Raamatukogu sai neil aastail nii mõnegi Baltica-ainelise väljaande, mida senini ei olnud võimalik osta raamatukauplustest. Oluliselt täienes fond saksakeelse ilukirjandusega(nende seas hulgaliselt dublette), kuid esindatud oli veel inglis- ja prantsuskeelne kirjandus. Väärtuslikumaks ja suuremaks annetuseks oli 4097-köiteline E. Ungern- Sternbergi kogu, mis sisaldas palju haruldasi trükiseid.[25] Teiste ümberasujate raamatukogud ei olnud nii suured ja sisaldasid tavaliselt 450-800 köidet. 1939. aastal kinkis Lydia Uexküll-Gylleband raamatukogule 471 teost, millest enamus oli saksakeelne ilukirjandus.[26]

Ülikooli raamatukogu võttis annetusi vastu Eesti ja teiste välisriikide saatkondadelt ja konsulaatidelt. Nende kaudu komplekteeritud kirjandus ei olnud teoste arvu poolest suur. Nii mõnedki välisesindustest saadud väljaanded saabusid Tartusse regulaarselt ning olid lugejate poolt oodatud. Näiteks saatis Eesti Vabariigi Välisministeeriumi poliitikaosakond raamatukogule Rahvaste Liidu väljaandeid ja rahvusvaheliste konverentside materjale ("Journal officiel", "Recuil de Traites"). Raamatuannetusi saabus Berliini, Londoni, Helsingi ja New-Yorgi välisesindustest. Igal aastal oli annetajate nimekirjas Eesti saadik O. Kallas, kes saatis ise ja vahendas raamatukogule kingitusi Soomest ja Inglismaalt. Eelkõige kinkis ta kirjandust humanitaaraladelt. Mõnel aastal saabus O. Kallaselt soome-, inglis- ja rootsikeelset kirjandust isegi 100 köite ulatuses. Tema vahendusel sai raamatukogu näiteks 1924. aastal C. Ganocockilt suuremal hulgal saksa- ja prantsuskeelset kirjandust.

Suurema raamatuannetuse sai raamatukogu 1937. aasta talvel Tallinna Saksa saatkonnalt, kui F. Puksoo võis ise välja valida 50 bibliograafia- ja ajalooalast raamatut. Erakordselt väärtusliku "Catalogue generiale des livres de la Bibliotheque

---

[25] EAA, f. 2100, n. 9, s. 140, l. 285.

[26] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 27, l. 17.

Nationale" 154 köidet kingiti 1940. aastal Prantsuse Vabariigi poolt. Annetajate nimekirjades olid mitmed teaduslikud asutused, kes kinkisid raamatukogule oma väljaandeid. 1920. aastatel saabus ingliskeelset teaduslikku kirjandust Kesk-Euroopa ülikoolide raamatukogult Londonis. 1932. aastal annetati Stockholmi Hallwylli muuseumi poolt 27 köidet "Hallwylska Samlungen", mida raamatukogul ei õnnestunud vahetuse kaudu muretseda. 1925. aastal saadi Soome Kirjanduse Seltsilt kingituseks puuduolevaid ajakirja "Virittäjä" numbreid.

Suurimaks annetatud koguks oli 1932. aasta detsembris Riikliku Välis-Eesti Ühingu poolt kingitud uuemate rootsikeelsete raamatute kogu, mis sisaldas kultuuriloolist, ajaloolist ja usundiloolist kirjandust.[28] Ligikaudu 1000 teose hulgas oli palju Rootsi kirjanike uuemat loomingut (S. Lagerlöf, A. Munthe, P. Hallström, A. Strindberg, H. Söderberg ja L. Wahlström).

Üks osa annetustest oli pärit Eesti ja välismaa kirjastustelt. Sealt saadi tavaliselt kõige uuemat kirjandust. 1921. aastal pandi alus seni ülikooli raamatukogus puudunud soome kirjanduse osakonnale välismaise kirjanduse fondis. 18. detsembril 1920. aastal sai raamatukogu seitsmelt Soome kirjastajalt kingitusena 443 soomekeelset raamatut, millega pandi alus soome kirjanduse süstemaatilisele kogumisele. Kuni selle ajani oli Skandinaavia maade kirjandust raamatukogu fondidesse suhteliselt tagasihoidlikult komplekteerinud. Annetajate seast paistsid silma kirjastused Otawa 167, Kirja 98, U. Söderström 89 ja Kawa 17 teosega.[29] Väärtuslikku lisa soomekeelsele kirjandusele saadi veel 1925. aastal, mil kingitud kirjanduse hulgas oli kirjastustelt A. Karisto, Otawa ja Kirja 44 soomekeelset raamatut. 1930. aastatel annetasid kirjandust ka Eesti juhtivad kirjastused, kust saadi uuemat eestikeelset kirjandust

---

[28] TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 36, l. 1-35.

[29] EAA, f. 2100, n. 9, s. 3, l. 192 p.

LÕPPSÕNA

Iseseisva Eesti riigi ülesanded erinesid tunduvalt nendest, millega puutusid kokku Venemaa tervikuna või selle osa - kolm Balti kubermangu. Tunduvalt erinesid ka rahvuslike Tartu Ülikooli ülesanded neist, millised olid Tartu Ülikoolil täita Dorpati või Jurjevi perioodil.

Kahekümnendatel aastatel tundis Eesti puudust oma rahvusest haritlaskonnast. Selle loomisele kaasaaitamine oli Tartu Ülikooli üks põhilisi ülesandeid. Tartusse kutsuti kokku peamiselt Venemaalt eesti rahvusest haritlasi, kel oli kogemusi kõrgkoolis õpetamiseks. Mitmed neist võtsid kutse vastu. Paljud noored eestlased valmistusid innukalt õppejõu tegevuseks. Eesti kõrgharitlaste arv kasvas kiiresti ja juba 1920-ndatel aastate teisest poolest võis töö ülikoolis toimuda eriliste häireteta, järjest suuremal eestlaste endi osavõtul. Õppejõududeks kutsuti Tartusse ka hõimurahvaste esindajaid Soomest. Venemaalt põgenesid revolutsiooni ja kodusõja eest paljud venelased, õpetamisel lõid kaasa paljud baltisakslased. Ülikooli õppejõudude hulgas oli teiste rahvuste esindajaid (üksikuid rootslasi, taanlasi, šveitslasi jne.).

Personali leidmine raamatukokku nendel aastatel ei olnud lihtne, sest puudus rahvuslik raamatukogunduslik kaader. Venemaa tingimustes ei olnud tegelikult keegi vastavat kitsamat ettevalmistust saanud. Ülikooli areng sõltus vaadeldaval perioodil erakordselt palju inimestest, kes said võimaluse rakendada oma teadmisi ja oskusi raamatukogu töös. 1930-ndateteks aastateks oli raamatukogus olemas püsiv kaader. Õnnestunud töötajate valik - K. Weltmann, E. Vigel, O. Freymuth, U. Ivask ja M. Liblik jt. - tagas raamatukogu kiire arengu. Eesti ülikooli raamatukogus suurenes tunduvalt raamatukogu juhataja tähtsus võrreldes varasema perioodiga. 1919. aasta augustis raamatukogu juhatajaks valitud F. Puksool oli selge nägemus raamatukogu kohast Eesti kultuuris, mistõttu olid ka ülikooli raamatukogus ettevõetud ümberkorraldused edukad. F. Puksoo juhtis raamatukogu käsiteldaval perioodil.
Suurt tähelepanu pöörati esimestel aastatel komplekteerimispõhimõtete välja töötamisele, mis said esmakordselt fikseeritud 1920. aastal "Raamatukogu ajutistes

määrustes". Pikkadeks aastateks kehtima jäänud määruste § 1 kinnitas, et Tartu Ülikooli raamatukogu muretses uurimis- ja õppetööks tarvisminevat kirjandust kõikidelt õpetatavatelt aladelt ja kogus eriti ka eestikeelseid ja Eestisse puutuvaid raamatuid ning kirjatöid. Kirjanduse komplekteerimine, mis oli esialgu juhuslik ja lähtus pigem võimalustest kui vajadustest, muutus juba 1920-ndate aastate teisel poolel kavakindlaks. Kirjasõna muretsemisel oli raamatukogu eesmärgiks anda Tartu Ülikooli õppejõududele ja üliõpilastele võimalus omandada kirjanduse põhjal vajalikke teadmisi. Noor Eesti Vabariik vajas palju erialaspetsialiste (arste, õpetajaid, keemikuid, ajaloolasi jne.), mistõttu oli oluline, et raamatukokku muretsetakse vajalikul hulgal õppe- ja teaduskirjandust. Viimane pidi aitama tutvustada uuemaid teadusesuundi, aktuaalseid probleeme ja uudseid avastusi.

Koostöö raamatukogu ja ülikooli õppejõudude vahel toimus raamatukogu juurde loodud raamatukogu komisjoni kaudu. Ülikooli raamatukogu komisjoni koosnes erinevatest teaduskondadest valitud esindajatest. Komisjonis esindatud teaduskondade õppejõudude kaudu oli raamatukogul võimalik kiiresti ja objektiivselt reageerida nende soovidele. Õppejõud osalesid raamatukogu komisjoni töös aktiivselt ja suhtusid kohustustesse vastutustundega. Eriliselt õigustasid usaldust prof. W. Anderson, prof. A. R. Cederberg, prof. A. Bulmerincq ja prof. E. Masing.

Raamatukogu komisjoni töös osalesid kuni 1932. aastani raamatukogu juhataja ja mõlemad raamatukoguhoidjad. Üldse pidas raamatukogu komisjon aastatel 1921-1940 35 koosolekut.

Erilist tähelepanu osutasid teaduskondade esindajad raamatukogu eelarve ja ostusummade jaotamisele teaduskondade vahel. Komisjoni liikmed otsisid ka võimalikult kasulikke tellimisteid ja pöörasid suurt tähelepanu raamatukogu fondides leiduvate lünkade likvideerimisele.

1919. aastal taasavatud Tartu Ülikoolil oli küll oma raamatukogu, kuid see oli aastatel 1916-1917 Esimese maailmasõja sündmuste tõttu evakueeritud Venemaale. Nii tuli Eesti ülikoolil töötada esimestel aastatel ilma põhi raamatukoguta. Seda asendas umbes 60 000 köidet juhusliku valikuga kirjandust, mille moodustas sõja ajal välja laenutatud ja hiljem tagastatud kirjandus ning erakogudest üle antud raamatud.

Ülikooli raamatukogu põhifondi aluseks said Dorpati/Jurjevi ülikooli raamatuvara, mis 1921. aasta aprilliks oli Eesti ülikooli lugejaskonna kasutada. Üle 480 tuhande köitelise kogu tagastamine 1920./21. aastal Tartu Ülikoolile kiirendas raamatukogus ümberkorralduste algust.

Raamatukogu tegevuse esimest kümmet aastat iseloomustab ulatuslikud uuendused. Need puudutasid raamatukogu töökorraldust, komplekteerimistegevust ja uute osakondade loomist.

Ülikooli raamatukogu tegevuse tulemuslikkus sõltus suuresti eraldatud rahalistest vahenditest. Alates 1921. aastast kinnitati raamatukogule erinevate funktsioonide täitmiseks aastaeelarve, mille koostamine oli raamatukogu juhataja F. Puksoo ülesandeks. Kuni 1928. aasta rahareformini oli eelarve 1,5-2,5 miljonit Eesti marka, millest suurem osa 1,5 kuni 2 miljonit kulutati kirjanduse komplekteerimisele. Raamatukogu kulutused 1920-ndatel aastatel seoses uute õppeainete ja teaduskondade lisandumisega kasvasid püsivalt. Alates 1928. aastast oli raamatukogule eraldatud eelarve 44-48 tuhat krooni, millest kirjanduse ostmiseks oli ette nähtud aastas 25-40 tuhat krooni. Osa summast jäi raamatukogu juhataja kasutada ning suurem osa läks kirjanduse tellimiseks teaduskondade vahendusel.

Raamatukogu sai oma funktsioonide täitmiseks vahendeid riigilt. Eraldav raha kasvas pidevalt. 1930. aastal saadi riigilt 17 290 krooni, siis 1939 aastal juba 33 000 krooni. 1930. aastat tuleb lugeda muidugi ebatüüpiliseks, sest riigi majanduse areng oli majanduskriisist takistatud. Sel ajal tekkis raamatukogul suuri raskusi tellitud kirjanduse eest maksmisel. Loobuti paljude vajalike perioodika väljaannetest, mitmel aastal puudusid vahendid monograafiate muretsemiseks. Olukord stabiliseerus alles 1936. aastaks.

Märkigem, et Tartu Ülikooli raamatukogule eraldati tunduvalt rohkem rahalisi vahendeid kui Riigiraamatukogule. Näiteks 1928. aastal ületas Tartu Ülikooli raamatukogu eelarve suurus Riigiraamatukogu oma kuni viis korda. Vajadusel eraldati raamatukogule lisaraha ülikooli erisummadest. Ülikooli erivahenditest saadud raha kasutas raamatukogu ainult kirjanduse muretsemiseks. Planeeritud ostud võimaldasid kogu perioodi jooksul igal aastal osta 10 000 - 17 000 teost.

Fondide täiendamisel kirjandusega võttis raamatukogu aluseks ülikooli üldise struktuuri. Nii uudiskirjanduse muretsemisel kui ka perioodiliselt toimunud järelkomplekteerimisel arvestas raamatukogu erinevate allüksuste profiili ning ülikooli tegevust. Et 1919. aastal alustas tegevust seitse teaduskonda, ja ühtekokku tuli kirjandust komplekteerida paljudelt erinevatelt aladelt. Ülikooli raamatukogu ülesandeks oli muretseda teaduslikku- ja õppekirjandust: õpikuid, monograafiaid, teaduslikke ajakirju, teadusasutuste väljaandeid, väitekirju, ajalehti, kaarte. Erandiks võisid olla vaid mõned haruldased teosed, mille väärtus aja jooksul pigem kasvas kui kahanes.

Uudsena võib käsitleda F. Puksoo soovi, et ülikooli raamatukogu fondides oleks võimalikult hästi esindatud eesti kultuuri, ajalugu, geograafiat ja majandust käsitlevad tööd. 1920. aastal alustatud komplekteerimistegevusega kasvas aastatel 1921-1925 Estica osakond keskmiselt 800-1000 teose võrra aastas.

Oluliseks valiku kriteeriumiks oli raamatute sisu, sest ilukirjandust ja populaarteaduslikku kirjandust osteti suhteliselt harva. Suurt rõhku pandi just võõrkeelse kirjanduse (saksa, inglise, prantsuse, soome ja rootsi) muretsemisele. Tartu Ülikooli raamatukogus komplekteeriti võõrkeelset teaduslikku kirjandust ühes eksemplaris, nagu see oli tavaks ka teistes ülikooli raamatukogudes. Üldfondi sattus igast trükisest vaid üks eksemplar, kuna ülejäänud paigutati dublettide hulka.

Eelarvesummade vähesuse ja pidevalt kummitava ruuminappuse tõttu ei saanud raamatukogu omandada kõike, mida oleks soovitud. Näiteks ei peetud võimalikuks omandada terveid kogusid, kui neis sisalduvad kirjandusteosed ei vastanud ülikooli profiilile või nõudmistele. Raamatukogu soovis komplekteerida kõige uuemat kirjandust ning püüdis üldiselt vältida kordustrükke. Olulist täiendust vanema kirjanduse osas saadi 1919. ja 1938.-1939. likvideeritud mõisakogudest. Ka kooliraamatukogud kujunesid tähtsaks allikaks vanema kirjanduse, eriti eestikeelsete raamatute omandamisel ajavahemikul 1923-1936. Raamatukogu oli huvitatud eriti vanemast eestikeelsest kirjandusest, mida nendes kogudes võis samuti leida.

Eestikeelses ülikoolis alanud õppetöö eeldas uuemate õpikute muretsemist raamatukokku, sest senini kasutusel olnud 19. sajandi õppekirjandus ei sobinud enam

paljudele erialadele. Valdavalt vene- ja saksakeelsed õppematerjalid olid sisult vananenud ning seoses uute õppekavade väljatöötamisega muutusid teinekord lausa kasutuskõlbmatuteks. Väga paljudel uutel erialadel (põllumajandus, pedagoogika, eesti keel, kaubandus jne.) puudus vajalik kirjandus üldse. Esimesel kümnel aastal tuli piirduda enamasti võõrkeelsete õpikute tellimisega, kuid paljudel aladel puudus eestikeelne õpik veel ka 1930-ndatel aastatel.

Alates 1921. aastast oli kogu ülikoolile vajamineva kirjanduse muretsemine koondatud raamatukokku. Teaduskondade vahendusel tellitud kirjanduse ostmiseks eraldati 2/3 raamatuostusummadest. Raamatukogu komisjoni liikmed jälgisid teaduskondade vajadusi ning olenevalt õppetoolide arvust oli see igale teaduskonnale erinev ja püsis 8-18% piirides. Väiksemate õppetoolide ja erialade arvuga teaduskonnad pidid leppima ka väiksemate summadega, kõige enam võis kulutada raamatute ostmiseks filosoofia teaduskond. Allasutuste raamatukogud ja pearaamatukogu pidid üksteist täiendama. F. Puksoo arvates oli vajalik dubleerimist vältida ning seetõttu osteti allasutuste raamatukogudesse enamasti ainult kitsalt erialast kirjandust. 1932 aastaks oli allaasutuste raamatukogudesse muretsetud 140 000 teost.

Alates 1919. aasta teisest poolest oli võimalik raamatukogule kirjandust tellida välismaalt. Intensiivsem suhtlemine välismaa raamatukauplustega ja kirjastustega sai alguse 1920. aastate teisest poolest. Eelduseks sellele olid suurenenud raamatuostusummad, järjest enam suurenenud ka kasutajate vajadused kaasaegse õppe- ja teaduskirjanduse järele. Edukamalt kulges 1920-ndatel aastatel saksakeelse kirjanduse ostmine, sest raamatukogul õnnestus kiiresti taastada sidemed K. F. Koehleri Antikvariaadiga Leipzigis. Nimetatud kauplus jäigi aastatel 1920-1940 peamiseks koostööpartneriks, kellelt telliti kogu saksakeelne perioodika ja enamus saksakeelsetest raamatutest.

1920-1930.ndatel aastatel laienesid Tartu Ülikooli raamatukogu kontaktid nii arvuliselt kui geograafiliselt. Saatkondade kaudu otsiti koostööd erinevate riikide raamatukaupluste ja kirjastustega. Käsiteldaval ajavahemikul suurenes tunduvalt õpetlaste huvi ingliskeelse kirjanduse vastu. Tänu Oskar Kallasele õnnestus sõlmida

sidemeid Inglise firmadega. Koostöö Ameerika raamatukauplustega ei tahtnud aga kuidagi edeneda, hoolimata jõupingutustest. Nende spetsialiseerumine oli Eesti jaoks liiga kitsas. Nõudmine Skandinaaviamaades ja Soomes trükitud raamatute järele kasvas samuti. Selles liinis laabus koostöö edukalt. Venemaaga suudeti taastada normaalsed sidemed 1930-ndate aastate teisel poolel.

Raamatukogu vahetussidemed laienesid. Ülikooli toimetiste, nn. "Actade" ilmuma hakkamine lõi selleks soodsad tingimused. 1930. aastaks oli vahetuspartnerit arv tõusnud 339-ni. Eriti intensiivselt toimus "Actade" vahetus Saksamaa, Inglismaa, Soome ja Inglismaa ülikoolide ja teadusasutustega. Olulist täiendust ostetud kirjandusele andis aastatel 1926-1930 dublettide vahetus Euroopa ja USA ülikoolide raamatukogudega. Üksnes 1928. aastal vahetas raamatukogu 4000 köidet raamatuid ja perioodikanumbreid.

Ülikooli õppejõudude endi teaduskontaktide laienemine soodustas vahetussidemete arenemist. Eesti teadlased hakkasid üha rohkem kaasa rääkima rahvusvaheliselt arenevas teaduses. Tartu Ülikooli raamatukogu kujunes käesoleval perioodil kõige universaalsemaks Eestis ja teenindas kogu riigi haritlaskonda.

SUMMARY

The development of Tartu University in 1919-1940 is directly connected with the foundation of Estonian speaking university in Tartu.

The properties of Dorpat/Jurjev University library the collection of were returned from the Soviet Russia during 1920-1921, were the main preconditions to establish a library.

The general principles of compiling the collection were formed in 1920-30-s and took into account the needs of the studies and researches in Tartu University. The library with orientation towards modern European and American literature was a significant intermediator of culture and sciences in the period observed. As a library of an educational institution, its main aim was to obtain textbooks for students, but scientific research work in 1930-s forced to pay more attention to get a bigger number of scientific publications.

In the spring of 1921, the departments of the library were divided into a department of foreign literature and a department of Estica, thus making it possible to collect and preserve the publications written in Estonian more systematically.

Finances received from the government and from the special resources of the university formed a base for successful collecting. These amounts were spent to buy newspapers, magazines, and serial publications either in Estonian or about Estonian, some of them also written in foreign languages and monographs.

Since 1921, all the purchases of literature were under library's management, so 2/3 of the sums for buying books were spend on publications ordered by faculties. The modern textbooks and scientific publications were for the seven faculties of the university. The main attention was focused on magazines, newspapers and monographs issued in foreign languages (German, English, French, and Russian).

Economical instability of the young Estonian Republic touched the library especially badly during the years of economical depression (1929-1933) when it had to

give up ordering books abroad and due to little financial donation bad to reduce subscriptions of scientific newspapers and magazines.

The development of the library depended to a great extent on the co-operation between the university and its library. In 1920-s the university lecturers participated actively in the work of the library council and in mediating the literature from the bookstores in other countries. Of great help were the contacts established with a number of bookstores to the foreign embassies in Estonia (Finland, U.S.A. Great Britain, Italy).

The bookstores abroad were an important source for importing the collection and enabled to replenish the library funds regularly. The library chose K. F. Koehler's Antiquity Store in Leipzig to be its main partner in that co-labroration. Textbooks and scientific literature were also bought from the Great Britain, France, Sweden, Finland, Latvia and Estonia. A Significant addition to the existing collection was obtained by offering the "Tartu Ülikooli Toimetised" (Works of Tartu University) as an exchange.

Active exchanging of double issues was with the universities and scientific institutions of Great Britain, U.S.A., Finland and Germany, who helped to supply the funds with the modern literature. In Estonia, the double issues were mostly given to the State Library in Tallinn.

The mediating of the "Tartu Ülikooli Toimetised" to a number of foreign scientific institutions was re-established in 1921. These relationships prospered year after year favored a continuous growth of the collection and publications of European and American universities.

In the years 1919-1940 the library was given a lot of literature, some of it as gifts. Older and contemporary literature was received from other libraries, government institutions and private collections from all over Estonia. The scripts of great value and the literature about the Baltics were also taken over from the collections of Baltic landlords. Among the literature, received, as presents were a numbers of scripts and books compiled by the lecturers of Tartu University.

30.12.1996

Pedak

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

I KÄSIKIRJALISED ALLIKAD

Eesti Ajaloo Arhiiv (EAA)

F 2100 - Tartu Ülikool

Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond (TÜR KHO)

F 4 - Tartu Ülikooli raamatukogu 1918-1940

II KASUTATUD KIRJANDUS

Elango. A. P.Põld esimese pedagoogika professorina Tartu Ülikoolis // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. X. Humanitaarteaduste arengust Tartu Ülikoolis. Tartu. 1981. Lk. 165-171.

Genss, J. Tükeldatud erakogud Eestis // Raamatukogu. 1929. Nr. 2. Lk. 100-105.

Kiiduväärt tegu [Kaagvere mõisa raamatukogu ostmisest] // Postimees 1920, 20. jaanuar. Nr. 112. Lk. 2.

Kukk, I. Tartu Ülikooli varade reevakueerimine 1920-1930 // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. XXII(I). 70 aastat Eesti ülikooli. Tartu. 1968. Lk. 26-47.

Ney, G. Meie teaduslikud raamatukogud // Eesti Kool. 1936. Nr. 6. Lk. 275-279.

Noodla, K. Eesti raamat Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil // Raamatukogu. 1983. jaanuar. Lk. 3-9.

Noodla, K. F. Puksoo elu ja töö // F. Puksoo 1890-1969. Tartu. 1990. Lk. 5-62.

Parmas, R. Perioodiliste väljaannete komplekteerimine Tartu Ülikooli raamatukogus XIX sajandi II teisel poolel ja XX sajandi alguses (kuni 1917. aastani) // TRÜ Toimetised. Vihik 224. Teadusliku raamatukogu töid . I. Tartu. 1968. Lk. 3-25.

Puksoo, F. Tartu Ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toimetised. Vihik. 224. Tartu. 1968. Lk. 26-47.

Puksoo, F. Teaduslikud raamatukogud // ERK. 1937. Nr. 5/6. Lk. 130-137.

Puksoo, F. "Vastuseks kui on nälg ja janu raamatute järele" // Üliõpilasleht. 1928. Nr. 1/2. Lk. 3-5.

Raid, J. Okupatsiooni ikkes. 1918. a. Saksa okupatsioon. Tallinn. 1966

Riigi Teataja. 1925. Nr. 122-123. Lk. 841-845.

Tartu Ülikooli ajalugu 1918-1982. Kd. 3. Koost. K. Siilivask, H. Palamets. Tallinn. 1982.

Tartu Ülikooli raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Tartu. 1929. Lk. 301- 332. (TÜ Toimetised. C; 10)

Vigel, E. Ülikooli õppeasutuste raamatukogud // Üliõpilase käsiraamat. Tartu. 1931. Lk. 130-137.

Ungarlaste annetus raamatukogule // Postimees 1924, 28. Juuni. Nr. 170. Lk. 7

Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu viiakse ülikooli raamatukokku // Postimees 1920, 20. Jaanuar. Nr. 7. Lk. 2.

LISAD

Lisa 1

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD
RAAMATUD AASTATEL 1920-1940

Aastad	Ostetud	Anneta-tud	Vaheta-tud	Üle võetud	Kokku	Kogus oli
Reevakueeritud kogu ja 1917-1920 a. muretsetud kirjandus						197343
1.12.1920-1.11.1921	612	419	56	-	1087	198430
1.11.1921-1.11.1922	2109	435	485	-	3029	201459
1.11.1922-1.11.1923	5926	188	620	-	6734	208193
1.11.1923-1.11.1924	2223	1070	152	-	3445	211638
1.11.1924-1.11.1925	946	285	194	-	1425	213063
1.11.1925-1.11.1926	914	160	1612	-	2686	215749
1.11.1926-1.04.1927	1046	58	373	-	1477	217226
1.04.1927-1.04.1928	2196	60	290	-	2546	219772
1.04.1928-1.04.1929	1995	1043	248	-	3286	223058
1.04.1929-1.04.1930	1487	1434	111	619	3651	226709
1.04.1930-1.04.1931	1019	315	131	4451	5916	232625
1.04.1931-1.04.1932	1980	293	147	1177	3597	236222
1.04.1932-1.04.1933	1288	455	136	190	2069	238291
1.04.1933-1.04.1934	877	39	181	126	1044	239514
1.04.1934-1.04.1935	580	186	217	332	1315	240829
1.04.1935-1.04.1936	1237	130	246	781	2394	243223
1.04.1936-1.04.1937	2529	258	169	-	2956	246179
1.04.1937-1.04.1938	2135	507	379	-	3021	249200
1.04.1938-1.04.1939	1234	3784	365	-	5383	254583
1.04.1939-31.03.1940	736	7920	239	-	8877	263460
Kokku	**33069**	**19021**	**6351**	**7676**	**66117**	**263460**

Lisa 2

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD
EESTIKEELSED TRÜKISED AASTATEL 1920-1940

Aastad	Ostetud	Anne-Tatud	Vahetatud	Sundek-semplar	Kokku	Kogus oli
Reevakueeritud kogu ja 1917-1920. a. muretsetud kirjanus						3503
1.12.1920-1.11.1921	-	-	-	868	868	3503
1.11.1921-1.11.1922	-	20	44	649	713	5084
1.11.1922-1.11.1923	6	13	152	653	824	5908
1.11.1923-1.11.1924	35	30	227	674	966	6874
1.11.1924-1.11.1925	369	14	-	627	1010	7884
1.11.1925-1.11.1926	45	5	37	898	985	8869
1.11.1926-1.04.1927	39	-	15	548	602	9471
1.04.1927-1.04.1928	272	2	16	1092	1382	10853
1.04.1928-1.04.1929	367	2	-	1194	1563	12416
1.04.1929-1.04.1930	56	5	2	2682	2745	15161
1.04.1930-1.04.1931	-	5	-	2566	2571	17732
1.04.1931-1.04.1932	-	-	-	2874	2874	20606
1.04.1932-1.04.1933	58	38	-	2927	3023	23629
1.04.1933-1.04.1934	122	34	35	3028	3219	26848
1.04.1934-1.04.1935	120	8	62	3340	3530	30485
1.04.1935-1.04.1936	-	-	-	4120	4120	34605
1.04.1936-1.04.1937	-	-	-	4142	4142	38747
1.04.1937-1.04.1938	-	-	-	4118	4118	42865
1.04.1938-1.04.1939	-	-	-	2234	2234	45099
1.04.1939-31.03.1940	-	-	-	2026	2026	47125
Kokku	**1489**	**176**	**590**	**41260**	**43515**	**47125**

Lisa 3

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD AJAKIRJAD AASTATEL 1919-1940

Aastad	Ostetud	Annetatud	Vahetatud	Üle võetud	Kokku	Kogus oli
Reeevakueeritud kogu ja 1917-1920. aastail muretsetud kirjandus						50533
1.12.1920-1.11.1921	106	-	174	-	280	50813
1.11.1921-1.11.1922	730	60	-	-	790	51603
1.11.1922-1.11.1923	1974	46	667	-	2687	54290
1.11.1923-1.11.1924	1123	205	846	-	2174	56364
1.11.1924-1.11.1925	454	23	966	-	1443	57807
1.11.1925-1.11.1926	528	2	1502	-	2032	59839
1.11.1926-1.04.1927	669	-	391	-	1060	60999
1.04.1927-1.04.1928	655	-	1167	-	1822	62821
1.04.1928-1.04.1929	745	67	1209	-	2021	64842
1.04.1929-1.04.1930	532	145	921	-	1598	66340
1.04.1930-1.04.1931	561	85	804	639	2089	68429
1.04.1931-1.04.1932	273	69	962	180	1484	69913
1.04.1932-1.04.1933	488	139	1338	108	2073	71986
1.04.1933-1.04.1934	369	3	1739	-	2111	74097
1.04.1934-1.04.1935	540	18	2820	4	3382	77479
1.04.1935-1.04.1936	388	33	3600	-	4021	81500
1.04.1936-1.04.1937	616	247	3100	-	3973	85473
1.04.1937-1.04.1938	256	217	3023	-	3496	88969
1.04.1938-1.04.1939	693	513	2556	-	3762	92731
1.04.1939-31.03.1940	811	533	4053	-	5397	98128
Kokku	**12511**	**2405**	**31848**	**931**	**47695**	**98128**

Lisa 4

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD KAARDID AASTATEL 1922-1940

Aastad	Ostetud	Annetatud	Vahetatud	Üle vôetud	Kokku	Kogus oli
1.11.1922-1.11.1923	1	277	-	-	278	278
1.11.1923-1.11.1924	-	-	-	-	-	278
1.11.1924-1.11.1925	-	-	-	-	-	278
1.11.1925-1.11.1926	30	2	-	-	32	310
1.11.1926-1.11.1927	498	-	4	-	502	812
1.11.1927-1.04.1928	-	-	-	-	-	812
1.04.1928-1.04.1929	-	7	57	-	64	876
1.04.1929-1.04.1930	-	-	-	-	-	876
1.04.1930-1.04.1931	-	-	-	-	-	876
1.04.1931-1.04.1932	-	-	-	-	-	876
1.04.1932-1.04.1933	3	-	-	-	3	879
1.04.1933-1.04.1934	-	-	-	-	-	879
1.04.1934-1.04.1935	3	-	-	62	65	944
1.04.1935-1.04.1936	-	331	-	-	331	1275
1.04.1936-1.04.1937	8	262	-	-	270	1545
1.04.1937-1.04.1938	-	157	-	-	157	1702
1.04.1938-1.04.1939	1	-	18	-	184	1886
1.04.1939-1.04.1940	-	1	-	-	1	1887
Kokku	**554**	**1037**	**224**	**62**	**1887**	**1887**

Lisa 5

RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD VÄITEKIRJAD AASTATEL
1920-1940

Aastad	Vahetatud	Ostetud	Annetatud	Üle võetud	Kokku	Kogus oli
Reevakueeritud kogu ja 1917-1920. a. muretsetud kirjandus						228273
1.12.1920-1.11.1921	1707	-	-	-	1707	229980
1.11.1921-1.11.1922	2899	-	-	-	2899	232879
1.11.1922-1.11.1923	4418	-	-	-	4418	237297
1.11.1923-1.11.1924	6622		-	-	6622	243919
1.11.1924-1.11.1925	3780	-	-	-	3780	247699
1.11.1925-1.11.1926	3231	-	-	-	3231	250930
1.11.1926-1.04.1927	1043	-	-	-	1043	251973
1.04.1927-1.04.1928	3700	-	-	-	3700	255673
1.04.1928-1.04.1929	1693	-	-	-	1693	257366
1.04.1929-1.04.1930	2894	-	-	-	2894	260260
1.04.1930-1.04.1931	2883	-	-	-	2883	263143
1.04.1931-1.04.1932	3482	-	-	-	3482	266625
1.04.1932-1.04.1933	4469	-	-	-	4469	271094
1.04.1933-1.04.1934	4743	-	-	-	4743	275837
1.04.1934-1.04.1935	4969	-	-	-	4969	280806
1.04.1935-1.04.1936	5917	-	-	435	6352	287158
1.04.1936-1.04.1937	6580	-	-	-	6580	293738
1.04.1937-1.04.1938	6222	-	-	-	6222	299960
1.04.1938-1.04.1939	5573	92	-	-	5573	305625
1.04.1939-1.03.1940	3829	-	280	-	4109	309734
Kokku	**78461**	**92**	**280**	**435**	**79461**	**309734**

Lisa 6

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOKKU KOMPLEKTEERITUD KÄSIKIRJAD AASTATEL 1920-1940

Aastad	Ostetud	Annetatud	Vahetatud	Kokku	Kogus oli
Reevakueeritud kogu					686
1.12.1920-1.11.1921	-	4	-	4	690
1.11.1921-1.11.1922	1	2	-	3	693
1.11.1922-1.11.1923	-	103	2	105	798
1.11.1923-1.11.1924	-	-	-	-	798
1.11.1924-1.11.1925	13	-	-	13	811
1.11.1925-1.11.1926	-	-	-	-	811
1.11.1926-1.04.1927	1	-	8	9	820
1.04.1927-1.04.1928	-	-	-	-	820
1.04.1928-1.04.1929	-	-	13	13	833
1.04.1929-1.04.1930	12	20	-	32	865
1.04.1930-1.04.1931	-	-	-	-	865
1.04.1931-1.04.1932	3	-	-	3	868
1.04.1932-1.04.1933	-	-	-	-	868
1.04.1933-1.04.1934	-	-	-	-	868
1.04.1934-1.04.1935	1	-	-	1	869
1.04.1935-1.04.1936	-	-	-	-	869
1.04.1936-1.04.1937	-	-	-	-	869
1.04.1937-1.04.1938	-	-	18	18	887
1.04.1938-1.04.1939	-	7	-	7	894
1.04. 1939-1.03.1940	18			18	926
Kokku	**49**	**136**	**41**	**226**	**926**

Lisa 7

ÕPPEJÕUDUDE NIMEKIRI, KES ESITASID 1921. AASTAL RAAMATUKOGULE KIRJANDUSE TELLIMISNIMEKIRJU

Teaduskond	**Õppejõud**
Matemaatuka-loodusteaduskond	E.Spohr
	G.R.Landesen
	J.G.Granö
	H.Wittlich
	M.Reichenbach
Põllumajandusteaduskond	A.Luksepp
	J.Rütel
	A.Mathiesen
	P.Kõpp
Arstiteaduskond	S.Talvik
	E.Masing
	A.Rammul
Filosoofiateaduskond	K.Rammul
	J.Bergmann
	A.Tallgren
	A.R.Cederberg
Õigusteaduskond	N.Maim
	E.Berendts
	J.Filippov
	W.Seeler
	F.Korsakov
Loomaarstiteaduskond	
Usuteaduskond	A.Strömberg
	H.B.Rahamägi
	O.Sild
	E.Tennmann
	J.Kõpp
	A.Bulmerincq